

**KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
STATYBOS IR ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS**

Rūta Garbaliuskaitė

**SAUGOMO URBANISTINIO KRAŠTOVAIZDŽIO
TRANSFORMACIJŲ ANALIZĖ IR PLĖTROS GALIMYBĖS**

Baigiamasis magistro projektas

Vadovas

Doc. dr. Aušra Mlinkauskienė

KAUNAS, 2017

**KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
STATYBOS IR ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS**

**SAUGOMO URBANISTINIO KRAŠTOVAIZDŽIO
TRANSFORMACIJŲ ANALIZĖ IR PLĖTROS GALIMYBĖS**

Baigiamasis magistro projektas
Architektūra (kodas M6016N21)

Vadovas

Doc. dr. Aušra Mlinkauskienė

Recenzentas

Doc. dr. Indrė Gražulevičiūtė-Vileniškė

Projektą atliko

Rūta Garbaliuskaitė

KAUNAS, 2017

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Statybos ir architektūros fakultetas

(Fakultetas)

Rūta Garbaliuskaitė

(Studento vardas, pavardė)

Architektūra (kodas M6016N21)

(Studijų programos pavadinimas, kodas)

„Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio transformacijų analizė ir plėtros galimybės“

AKADEMINIO SAŽININGUMO DEKLARACIJA

2017 m. kovo 12 d.
Kaunas

Patvirtinu, kad mano, **Rūtos Garbaliuskaitės**, baigiamasis projektas tema „Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio transformacijų analizė ir plėtros galimybės“ yra parašytas visiškai savarankiškai ir visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

(vardą ir pavardę įrašyti ranka)

(parašas)

Garbaliauskaitė, Rūta. *Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio transformacijų analizė ir plėtros galimybės*. Magistro baigiamasis projektas/ vadovas doc. dr. Aušra Mlinkauskienė; Kauno technologijos universitetas, statybos ir architektūros fakultetas.

Mokslo kryptis ir sritis: saugomi urbanistiniai kraštovaizdžiai.

Reikšminiai žodžiai: *saugomi urbanistiniai kraštovaizdžiai, senamiesčiai, istorinė aplinka*.

Kaunas, 2017. 89 p.

SANTRAUKA

Darbo aktualumas

Saugomi urbanistiniai kraštovaizdžiai dažniausiai suvokiami kaip senosios miesto dalys ar senamiesčiai. Tokius istorinius branduolius Lietuvoje turi Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Kėdainiai ir kiti miestai. Europoje ir pasaulyje tokių kraštovaizdžių turbūt galima rasti kiekvienoje valstybėje, o vertingiausi iš jų yra įtraukiami į UNESCO pasaulio paveldo objektų sąrašą. Šių miestų istorija tęsiasi jau šimtmečius, tačiau net ir šiose teritorijose, transformacija kaip procesas miesto audinyje yra neišvengiama. Miestas nuolat kinta, taigi senąsias miestų dalis norima pritaikyti to laikmečio gyvenimui. Dėl šios priežasties miestų centrai buvo perstatomi, rekonstruojami ar regeneruojami. Aktuali šių dienų problema yra naujos architektūros kūrimas istorinėje aplinkoje, kuris daro įtaką senamiesčių vertingosioms savybėms.

Darbo tikslas: remiantis teorinės ir praktinės medžiagos analize, empirinių tyrimų ir eksperimentinio projekto rezultatais, suformuoti saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijos ir plėtros galimybių principus.

Tyrimų objektas: saugomi urbanistiniai kraštovaizdžiai – senamiesčiai ir jų vertingosios savybės ir jų tvarkymo darbai.

Darbo uždaviniai:

- išsiaiškinti tiriamojo objekto sampratą ir formavimo principus literatūroje ir teisiniuose dokumentuose;
- suformuoti saugomų urbanistinių kraštovaizdžių tvarkymo ir plėtros hipotetinius principus;
- atlikus empirinius tyrimus (sociologinę apklausą, koreliacinę analizę), remiantis gautais tyrimų rezultatais patikrinti darbinį hipotetinį modelį, suformuoti senamiesčių plėtros galimybių koncepcinį modelį;
- išanalizuoti Lietuvos senamiesčių transformacijas ir pagal daugiakriterį senamiesčių vertinimą išrinkti vieną alternatyvą eksperimentiniam projektui įgyvendinti;
- atlikti Telšių senamiesčio artimos aplinkos tyrimus bei analizę ir parengti pagrindinės viešosios erdvės – Turgaus aikštės tvarkymo eksperimentinį projektą, įgyvendinant suformuluotą koncepcinį modelį;
- pateikti saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijos ir plėtros galimybių principinį modelį.

Darbo turinys ir struktūra

Magistro baigiamasis darbas sudarytas iš 3 dalių: literatūros šaltinių analizės, empirinių tyrimų ir eksperimentinio projekto. Darbo apimtis 90 puslapių, yra 51 paveikslas ir 8 lentelės. Tekstas papildytas 12 priedų. Literatūros šaltinių analizės dalyje nagrinėjami informaciniai šaltiniai (knygos, moksliniai straipsniai, apsaugą reglamentuojantys teisės aktai), apibendrinami rezultatai, sudaromas hipotetinis modelis. Empirinių tyrimų dalyje pagal sudarytą programą atliekama sociologinė visuomenės ir architektūros specialistų apklausa anketomis, duomenų apie tiriamąjį objektą rinkimas ir koreliacinės analizės tyrimai, analizuojami ir apibendrinami tyrimų rezultatai. Eksperimentinio projekto dalyje pagal daugiakriterį senamiesčių vertinimą išrenkama viena alternatyva, taikant artumo idealiam taškui metodą. Atliekama pasirinktos vietos esamos būklės analizė ir numatomi eksperimentinio projekto sprendiniai.

Garbaliuskaitė, Rūta. *Analysis of Transformations of Protected Urban Landscapes and Possibilities for Their Development Transformation: Master's Thesis in Protection of the Heritage/* supervisor Assoc. Prof. Dr Aušra Mlinkauskienė. The Faculty of Civil Engineering and Architecture, Kaunas University of Technology.

Research area and field: protected urban landscapes.

Key words: *protected urban landscapes; old towns; historical environment.*

Kaunas, 2017. 89 p.

SUMMARY

Relevance of the research

Protected urban landscapes are usually perceived as old parts of a town or old towns. Such historical hubs are found in Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Kėdainiai and other towns in Lithuania. Perhaps such landscapes can be found in each state of Europe; the most valuable are included into the UNESCO World Heritage List. History of these cities or towns lasts for centuries; however, even on these territories the transformation as a process shaping the woven fabric is inevitable. A city or a town is exposed to changes; therefore, the old parts of cities or towns should be adjusted to the life of a particular period. Because of that reason city or town centres were being rebuilt, reconstructed or regenerated. A relevant present-day problem deals with the creation of new architecture in historical environment which makes an impact on the valuable properties of old towns.

The aim of the research: to form the principles of the possibilities for transformation and development of protected urban landscapes grounding on analysis of theoretical and practical materials, results of the empirical research and the experimental project.

The object of the research: protected urban landscapes: old towns and their valuable properties, works of their management.

Objectives of the research:

- to find out the concept of the surveyed object and the principles of its formation that are presented in literature and legal documents;
- to form hypothetical principles of management and development of protected urban landscapes;
- to test the working hypothetical model, to form the conception model of the possibilities for development of old towns after carrying out the empirical research (sociological survey, correlation analysis), grounding on obtained research results;
- to analyse the transformations of Lithuanian old towns and, referring to the multi-criteria assessment of old towns, to select one alternative for implementation of an experimental project;
- to carry out research and analysis of immediate surroundings of Telšiai old town and to prepare an experimental project for management of a major public space, the Market Square, implementing the formulated conception model;
- to present a principled model of possibilities for transformation and development of protected urban landscapes.

Content and structure of the Thesis

The Master's Thesis consists of 3 parts: analysis of literature sources, empirical research and experimental project. The volume of the Thesis is 90 pages, including 51 figures and 8 tables. The text is supplemented with 12 Appendices. The part dedicated to analysis of literature sources explores information sources (books, research articles, legal acts regulating protection), generalises results, the hypothetical model is designed. In the part of the empirical research, according to a designed programme, a sociological questionnaire-based survey of society and architecture specialists is conducted, collection of data on the object under research and correlation analysis research are carried out, research results are analysed and generalised. In the part of the experimental project, grounding on multi-criteria assessment of old towns, one alternative is selected by applying the local ideal point method. Analysis of the condition of a chosen location is carried out and solutions of the experimental project are foreseen.

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. LITERATŪROS ŠALTINIŲ APIE SAUGOMO URBANISTINIO KRAŠTOVAIZDŽIO TRANSFORMACIJAS IR PLĖTROS GALIMYBES ANALIZĖ	5
1.1. Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio sampratos ir sąvokų išskyrimas.....	5
1.2. Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio formavimas	9
1.2.1. Urbanistinės vertės nustatymo požymiai.	9
1.2.2. Lietuvoje atliekamų urbanistinių tyrimų analizė.	10
1.2.3. Tvarkybos darbai ir plėtros galimybės.....	12
1.3. Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio apsaugos reglamentavimas šalyje ir užsienyje ..	15
1.4. Senamiesčių tvarkymo pavyzdžiai	16
1.4.1. Senamiesčių ir istorinių centrų tvarkymas užsienyje.....	16
1.4.2. Senamiesčių tvarkymas Lietuvoje.	19
1.4.3. Saugomų Lietuvos senamiesčių vertingųjų savybių palyginimas.	24
1.4.4. Senamiesčių transformacijos ir plėtros galimybės Kauno pavyzdžiu	26
1.5. Senamiesčių transformacijų analizės ir plėtros galimybių hipotetinis modelis ir literatūros šaltinių analizės apibendrinimas	31
2. SAUGOMO URBANISTINIO KRAŠTOVAIZDŽIO TRANSFORMACIJŲ ANALIZĖS IR PLĖTROS GALIMYBIŲ EMPIRINIAI TYRIMAI	34
2.1. Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių atranka empiriniams tyrimams	34
2.2. Senamiesčių empirinių tyrimų programa	35
2.3. Senamiesčių empirinių tyrimų eiga ir rezultatai	38
2.3.1. Visuomenės sociologinė apklausa.	38
2.3.2. Specialistų sociologinė apklausa.	41
2.3.3. Sociologinės apklausos bendrų klausimų palyginimas.....	46
2.3.4. Senamiesčio vertingųjų savybių koreliacinė analizė	52
2.3.5. Svarbiausių senamiesčio vertingųjų savybių nustatymas	56
2.3.6. Christopherio Alexanderio paternų kalbos panaudojimas senamiesčių plėtrai	57
2.4. Empirinių tyrimų apibendrinimas ir koncepcinio modelio formavimas	60
3. SAUGOMO URBANISTINIO KRAŠTOVAIZDŽIO TRANSFORMACIJŲ IR PLĖTROS GALIMYBIŲ EKSPERIMENTINIS PROJEKTAS	63
3.1. Eksperimentinio projekto vietos parinkimas ir pagrindimas	63
3.2. Telšių senamiesčio esamos būklės analizė	64
3.2.1. Istorinė ir ikonografinė Telšių senamiesčio analizė	64
3.2.2. Telšių senamiesčio kultūros paveldo objektai	67

3.2.3. Telšių senamiesčio užstatymo tipų analizė.....	68
3.2.4. Telšių senamiesčio viešųjų erdvių analizė.....	69
3.2.5. Telšių senamiesčio pakitusios struktūros ir neišlikusio užstatymo analizė	70
3.3. Telšių senamiesčio eksperimentinio projekto sprendiniai.....	72
3.3.1. Telšių senamiesčio architektūrinė koncepcija	72
3.3.2. Turgaus aikštės sutvarkymas	73
3.4. Eksperimentinio projekto rezultatų įvertinimas	77
IŠVADOS	79
LITERATŪRA	81
PERŽIŪRĖTA LITERATŪRA	85
GRAFINĖS DALIES KOPIJOS.....	89
PRIEDAI.....	90

ĮVADAS

Darbo aktualumas

Saugomi urbanistiniai kraštovaizdžiai dažniausiai suvokiami kaip senosios miestų dalys ar senamiesčiai. Tokius istorinius branduolius Lietuvoje turi Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Kėdainiai, Telšiai, Ukmergė ir Trakai. Europoje ir pasaulyje tokių kraštovaizdžių galima rasti kiekvienoje valstybėje, o vertingiausi iš jų yra įtraukiami į UNESCO pasaulio paveldo objektų sąrašą. Šiame sąrašą taip pat yra ir Vilniaus istorinis centras. Visų šių miestų istorija tęsiasi jau šimtmečius, o šie saugomi urbanistiniai kraštovaizdžiai dažniausiai yra išlikę nuo viduramžių laikų. Transformacija kaip procesas yra neišvengiama miesto audinyje. Kiekvieną dieną mieste kažkas yra statoma, kažkas griauinama. Vienos vertingosios savybės yra atkuriamos, kitos – sunaikinamos. Jos glaudžiai susijusios viena su kita, pakeitus vieną – pasikeis ir kita. Miestas nuolat kinta, taigi senąsias miestų dalis norima pritaikyti šio laikmečio gyvenimui. Dėl šios priežasties miestų centrai buvo perstatomi, rekonstruojami ar regeneruojami. Aktuali šių dienų problema yra naujos architektūros kūrimas istorinėje aplinkoje, jos darna su saugoma aplinka, taip pat kompleksišku tvarkymo darbų nebuvimas, aukštybinių pastatų statymas ir kitos vertingąsias savybes naikinančios problemos.

Tyrimų objektas: saugomi urbanistiniai kraštovaizdžiai – senamiesčiai ir jų vertingosios savybės ir jų tvarkymo darbai.

Darbo tikslas: remiantis teorinės ir praktinės medžiagos analize, empirinių tyrimų ir eksperimentinio projekto rezultatais, suformuoti saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijos ir plėtros galimybių principus.

Darbo uždaviniai:

- išsiaiškinti tiriamojo objekto sampratą ir formavimo principus literatūroje ir teisiniuose dokumentuose;
- suformuoti saugomų urbanistinių kraštovaizdžių tvarkymo ir plėtros hipotetinius principus;
- atlikus empirinius tyrimus (sociologinę apklausą, koreliacinę analizę), remiantis gautais tyrimų rezultatais patikrinti darbinį hipotetinį modelį, suformuoti senamiesčių plėtros galimybių koncepcinį modelį;
- išanalizuoti Lietuvos senamiesčių transformacijas ir pagal daugiakriterį senamiesčių vertinimą išrinkti vieną alternatyvą eksperimentiniam projektui įgyvendinti;
- atlikti Telšių senamiesčio artimos aplinkos tyrimus bei analizę ir parengti pagrindinės viešosios erdvės – Turgaus aikštės tvarkymo eksperimentinį projektą, įgyvendinant suformuluotą koncepcinį modelį;
- pateikti saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijos ir plėtros galimybių principinį modelį.

Darbo metodai:

- mokslinės literatūros, Lietuvos Respublikos teisinių dokumentų ir tarptautinių dokumentų analizė;
- saugomų urbanistinių kraštovaizdžių pavyzdžių analizė Lietuvoje ir užsienyje;
- visuomenės ir architektūros specialistų sociologinė apklausa;
- koreliacinė analizė;
- Christopher Alexander paternų kalbos metodika;
- daugiakriteris vertinimas, taikant artumo idealiam taškui metodą;
- istorinė, ikonografinė ir esamos būklės analizė bei fotofiksacija.

Darbo turinys ir struktūra

Magistro baigiamasis darbas sudarytas iš 3 dalių: literatūros šaltinių analizės, empirinių tyrimų ir eksperimentinio projekto. Darbo apimtis 90 puslapių, yra 51 paveikslas ir 8 lentelės. Tekstas papildytas 12 priedų.

Literatūros šaltinių analizės dalyje nagrinėjami informaciniai šaltiniai (knygos, moksliniai straipsniai, apsaugą reglamentuojantys teisės aktai), apibendrinami rezultatai, sudaromas hipotetinis modelis.

Empirinių tyrimų dalyje pagal sudarytą programą atliekama sociologinė visuomenės ir architektūros specialistų apklausa anketomis, duomenų apie tiriamąjį objektą rinkimas ir koreliacinės analizės tyrimai, analizuojami ir apibendrinami tyrimų rezultatai.

Eksperimentinio projekto dalyje pagal daugiakriterį senamiesčių vertinimą išrenkama viena alternatyva, taikant artumo idealiam taškui metodą. Atliekama pasirinktos vietos esamos būklės analizė ir numatomi eksperimentinio projekto sprendiniai.

1. LITERATŪROS ŠALTINIŲ APIE SAUGOMO URBANISTINIO KRAŠTOVAIZDŽIO TRANSFORMACIJAS IR PLĖTROS GALIMYBES ANALIZĖ

1.1. Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio sampratos ir sąvokų išskyrimas

Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio terminas mokslinėje literatūroje nėra dažnas. Pirmiausia saugomas urbanistinis kraštovaizdis suvokiamas kaip saugoma teritorija, kuriai taikomi paveldosaugos reikalavimai. Saugomus urbanistinius objektus galime vadinti *urbanistikos paminklais* – tai miestų senamiesčiai ir urbanistiniu požiūriu vertingos miestelių istorinės dalys, dalis etnografinių kaimų, technikos paveldas – malūnai, įmonės, tiltai, keliai, kanalai ir pan. (Kavaliauskas 2011, p. 111), arba *saugotinu urbanistikos paveldu* – teritorijos, kurios turi istorinę, kultūrinę vertę, kartu atspindi miesto formavimosi etapus (Vyšniūnas 2010, p. 185). Kraštovaizdis apibrėžiamas ir kaip termino *landšaftas* sinonimas, tai ir visa geosistema, ir gamtinių bei antropogeninių elementų regimoji visuma, ir regimoji landšafto pusė (Vanagas 2003, p. 236) arba gamtinių ir antropogeninių veiksnių ilgaamžės dialektinės sąveikos rezultatas, medžiaginė ir regimoji jos raiška teritorijoje (Bučas 2001, p. 24). Tačiau urbanistinio kraštovaizdžio žodžių junginyje *kraštovaizdis* gali būti suvokiamas kaip *miestovaizdis*, kuris apibrėžiamas kaip struktūrinė miesto dalis, pasižyminti erdvinės ir plano struktūros, užstatymo aukštumo bei architektūrinio įvaizdžio vienove (Daunora 2004, p. 145). Palyginus *kraštovaizdžio* ir *miestovaizdžio* terminus, galima apibendrinti, kad kraštovaizdžio sąvoka yra platesnė ir negalima šiuos du terminus vartoti kaip sinonimus, nes jie nėra lygiaverčiai.

Kadangi saugomas urbanistinis kraštovaizdis yra ganėtinai plati sąvoka, kad būtų taikoma konkrečiam objektui įvardyti, todėl toliau darbe nagrinėjamos urbanistinių darinių sąvokos, turinčios konkretesnę prasmę ar įvardijančios vietą: senamiestis, istorinis centras, istorinis branduolys, senojo miesto vieta, miesto / miestelio senoji dalis, miesto / miestelio istorinė dalis, miesto istorinis priemiestis, urbanistinis draustinis ir t. t. Iš pirmo žvilgsnio tai sąvokos, turinčios beveik vienodą reikšmę, bet skirtingai apibrėžiamos ar vartojamos skirtingame kontekste. Analizuojant mokslinę literatūrą randami šie *senamiesčio* sąvokos apibrėžimai: savita išskirtinės vertės kompleksinė paveldo vertybė (Gurskienė 2012, p. 45); tos senosios miesto dalys, kurios susiklostė viduramžiais tarp miestų gynybinių sienų ar kitų aiškiai identifikuotų istorinio branduolio ribų (Vyšniūnas 2010, p. 181); gimtios vietos ir raidos programa, kuri įgyvendinama vykdant urbanistinę miesto bendruomenės veiklą. Senamiestis nulemia esminius miesto tapatumo ir išskirtinumo bruožus, kurie gali būti stiprinami ar silpninami įvairių miesto plėtros sumanymų (Rubavičius 2011, p. 232). Istorinis branduolys šiame kontekste gali būti suvokiamas kaip dar konkretesnė vieta nei senamiestis arba senamiesčio seniausia ar vertingiausia dalis. *Istorinis branduolys* – senoji miesto dalis, kuri maždaug iki XIX amžiaus vidurio sudarė visą miesto teritoriją, buvusią aptvertą gynybine siena, arba ypatingos statybos režimo zonos su juridiskai nustatytomis ribomis (Jurkštas 1994, p. 9).

Dalia Dijokienė, nagrinėdama istorinius priemiesčius, senamiesčių struktūroje išskyrė šiuos su saugomais urbanistiniais kraštovaizdžiais susijusius terminus ir jų apibrėžimus (1 pav.): *istorinis miestas*, *senamiestis*, *istorinis miesto branduolys* ir *istorinis priemiestis*.

Terminas	Apibrėžimas
<i>Istorinis miestas</i>	Toks urbanistinis darinys, kuris formavosi nuo pat savo kilmės pradžios iki Naujųjų amžių ir turėjo visas miestui būdingas funkcijas. Šis terminas apibūdina pačius miestus, bet neapibrėžia teritorijos.
<i>Senamiestis</i>	Seniausia <i>istorinio miesto</i> zona. Šis terminas nusako teritoriją. Kaip <i>senamiesčio</i> sinonimas dar vartojamas terminas <i>istorinis centras</i> (terminas vartotas trečiajame Vilniaus senamiesčio regeneracijos projekte).
<i>Istorinis miesto branduolys</i>	Tai brandžiausia urbanistikos ir architektūros požiūriais <i>istorinio miesto</i> ir <i>senamiesčio</i> dalis. Dažniausiai šią teritoriją ribodavo gynybiniai įtvirtinimai ar gamtinės kliūtys (buvo ir išimčių).
<i>Istorinis priemiestis</i>	Tos <i>istorinio miesto</i> teritorijos, kurios savo kilmės pradžioje buvo priemiesčiai. Jų atsiradimas sietinas su miesto atsiradimu. Tokios teritorijos formavosi iki XIX a. vidurio. Šis terminas buvo vartojamas antrajame ir trečiajame Vilniaus senamiesčio regeneracijos projektuose (čia jie dar vadinami <i>viduramžiškais priemiesčiais</i>). Pagal teritorinį išsidėstymą miesto branduolio atžvilgiu straipsnio autorė išskiria <i>arčiausiai miesto branduolio esančius istorinius priemiesčius</i> ir <i>labiau nutolusius</i> . Dabar šios teritorijos jau nebėra priemiesčiai, jos yra <i>senamiesčių</i> arba <i>istorinių miestų centrų</i> sudėtinės dalys.

1 pav. Dalios Dijokienės siūlomų terminų apibrėžimai (Dijokienė 2009, p. 93).

Apibendrinus analizuotas sąvokas, galima teigti, kad Dalios Dijokienės pasiūlytos sąvokos yra tiksliausiai apibrėžtos, taip pat parodomi skirtumai tarp iš pirmo žvilgsnio panašių sąvokų.

Lietuvos teisiniuose reglamentuose ir tarptautiniuose dokumentuose *saugomo urbanistinio kraštovaizdžio* termino apibrėžto nėra. Tai yra *kraštovaizdis*, kuris apibrėžiamas kaip žemės paviršiaus gamtinių (paviršinių uolienu, pažemio oro, paviršinių ir gruntinių vandenių, dirvožemio, gyvųjų organizmų) ir (ar) antropogeninių komponentų (archeologinių liekanų, statinių, inžinerinių įrenginių, žemės naudmenų bei informacinio lauko), susijusių medžiaginiiais, energetiniais ir informaciniais ryšiais, teritorinis junginys (LR saugomų... 2001) arba žmonių suvokiama vietovė, kurios pobūdį nulėmė gamtos ir (arba) žmonijos faktorių veikimas ir sąveika (Europos... 2000). Saugomas kraštovaizdis suvokiamas kaip *saugoma teritorija*, kuri apibrėžiama kaip sausumos ir (ar) vandens plotas nustatytomis aiškiomis ribomis, turintis pripažintą mokslinę, ekologinę, kultūrinę ir kitokią vertę ir kuriai teisės aktais nustatytas specialus apsaugos ir naudojimo režimas (tvarka) (LR saugomų... 2001), arba kaip *saugoma vietovė* – kultūros paveldo vietovė, kuri teisės aktų nustatyta tvarka paskelbta saugoma ir kuriai taikomi paveldosaugos reikalavimai arba kurios apsaugai Saugomų teritorijų įstatymo nustatyta tvarka įsteigtas istorinis nacionalinis parkas, istorinis regioninis parkas, kultūrinis rezervatas ar kultūrinis draustinis (LR nekilnojamųjų... 1994).

Kadangi analizuojamos urbanistinės struktūros, todėl *kultūros paveldo vietovės* terminas taip pat yra svarbus. Tai teritorija, kuri pasižymi istoriškai susiformavusiais ypatumais, visumos darna ir (ar) derme su gamtine aplinka ir kurioje yra kultūros paveldo objektų (LR nekilnojamųjų... 1994). Šis terminas taip pat apibrėžiamas, kaip žmogaus arba bendri gamtos ir žmogaus kūriniai bei plotai, įskaitant archeologines vietoves, turintys išskirtinę visuotinę vertę istoriniu, estetiniu, etnologiniu ar

antropologiniu požiūriu (Pasaulinio... 1972). Analizuojant saugomo urbanistinio kraštovaizdžio sąvoką, jai artimiausia rasta sąvoka apibrėžta Vienos memorandume 2005 metais. Tai *urbanistinis kraštovaizdis* – pastatų, statinių ir atvirų erdvių ansambliai jų gamtinėje ir ekologinėje aplinkoje, įskaitant archeologinių ir paleontologinių kasinėjimų vietas, atitinkamu laikotarpiu sudariusias žmonių gyvenvietes urbanistinėje aplinkoje ir turinčias archeologiniu, architektūriniu, priešistoriniu, istoriniu, moksliniu, estetiniu, socialiniu kultūriniu ar ekologiniu požiūriu pripažintą vientisumą ir vertę.

Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio objektus konkrečiau įvardyti galima kaip *urbanistinį kultūros paveldą* – tai reikšmingomis pripažintos istorinės miestų dalys, miesteliai ir panašios vietos bei vietovės (LR nekilnojamųjų... 1994) (Lietuvos urbanistikos...), arba kaip *istorines zonas* – tai nekilnojamasis paveldas, kurio griovimas gali tapti socialinės trinties priežastimi net tuo atveju, jeigu tai nesukelia ekonominių nuostolių. <...> galima išskirti priešistorines vietas, istorinius miestus, senuosius miestų kvartalus, kaimus ir nedideles gyvenvietes, taip pat ir vientisus monumentalius ansamblius <...> (Istorinių... 1976).

Išanalizavus sampratų interpretavimą mokslinėje literatūroje ir reglamentavimą teisiniuose dokumentuose, panagrinėti praktiniai pavyzdžiai – Kultūros vertybių registre saugomi urbanistiniai objektai. Pastebėta, kad šiems objektams, kurie yra saugomi kaip vietovės, yra suteikiami skirtingų sąvokų pavadinimai (visų objektų sąrašas 1 PRIEDE):

- senamiestis (7 objektai), pavyzdžiui, Klaipėdos senamiestis (U. k. 16075);
- miesto / miestelio istorinis centras (7 objektai), pavyzdžiui, Jurbarko miesto istorinis centras (U. k. 17085);
- senojo miesto vieta (38 objektai), pavyzdžiui, Šiaulių senojo miesto vieta (U. k. 27097);
- miesto / miestelio istorinė dalis (48 objektai), pavyzdžiui, Kauno miesto istorinė dalis, vad. Naujamiesčiu (U. k. 22149).

Minėtos sąvokos ir jų skyrimo principai teisiniuose reglamentuose nėra apibrėžti. Taigi apibendrinus galima išskirti šias sąvokas:

Saugomas urbanistinis kraštovaizdis – saugoma kultūros paveldo vietovė, kuriai taikomi paveldosaugos reikalavimai, kurioje yra pastatų, statinių ir atvirų erdvių ansambliai jų gamtinėje aplinkoje, turintys archeologiniu, architektūriniu, priešistoriniu, istoriniu, moksliniu, estetiniu, socialiniu, kultūriniu ar ekologiniu požiūriu pripažintą vientisumą ir vertę.

Senamiestis – senoji miesto dalis, susiklosčiusi viduramžiais tarp miestų gynybinių sienų ar kitų ribų, išsiskirianti savitumu, išskirtinumu pagal savo vertę, išsaugojusi autentiškus įvairių laikotarpių urbanistinius darinius ir elementus.

Miesto arba *miestelio istorinis centras* – istorinė miesto ar miestelio dalis, kuri gali žymėti buvusio centro vietą. Joje gali būti išlikę statiniai, gatvių tinklas, aikštės planas ar užstatymo fragmentai.

Miesto istorinės dalys arba *istoriniai priemiesčiai* – istorinio miesto dalių teritorijos, kurios anksčiau buvo kaip priemiesčiai, o šiuo metu yra senamiesčių ar istorinių centrų sudedamoji dalis, kuri turi išlikusių autentiškų urbanistinių darinių ar elementų.

Senojo miesto vieta yra archeologinis objektas, t. y. po žeme esantis objektas, kuris gali būti įvardijamas kaip kultūrinis sluoksnis. Jis gali žymėti vietą, kurioje buvo miesto centras ir jame nėra išlikusių autentiškų urbanistinių darinių ar elementų.

Vertingųjų savybių analizei pasirinkti visi Kultūros vertybių registre saugomi urbanistiniai objektai (100) ir sudarytos senamiesčių (7), istorinių centrų (7), senųjų miestų vietų (38) ir istorinių dalių (48) vertingųjų savybių lentelės, pateiktos 2 PRIEDE.

Apibendrinus, kiek kiekviena saugomų objektų grupė turi vertingųjų savybių, gauti tokie rezultatai: senamiesčiai (81), istoriniai centrai (18), senojo miesto vietos (16) ir istorinės dalys (387). Vienas saugomas objektas maksimaliai gali turėti 24 vertingąsias savybes.

Apskaičiuojamas Kultūros vertybių registre saugomų vietovių vertingųjų savybių procentas:

$$\frac{\text{bendras vertingųjų savybių skaičius}}{24 \cdot \text{objektų skaičius}} \cdot 100\%$$

- Senamiesčiai: $\frac{81}{24 \cdot 7} \cdot 100\% = 48,21\%$
- Istoriniai centrai: $\frac{18}{24 \cdot 7} \cdot 100\% = 10,71\%$
- Senojo miesto vietos: $\frac{16}{24 \cdot 38} \cdot 100\% = 1,75\%$
- Istorinės dalys: $\frac{387}{24 \cdot 48} \cdot 100\% = 33,59\%$

Iš atliktų skaičiavimų galima teigti, kad vertingiausieji yra senamiesčiai (48 %). Taigi toliau darbe iš saugomų urbanistinių kraštovaizdžių bus nagrinėjami būtent jie. Kuo daugiau saugomas objektas turi vertingųjų savybių, tuo daugiau problemų iškyla norint jį tvarkyti.

1.2. Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio formavimas

1.2.1. Urbanistinės vertės nustatymo požymiai

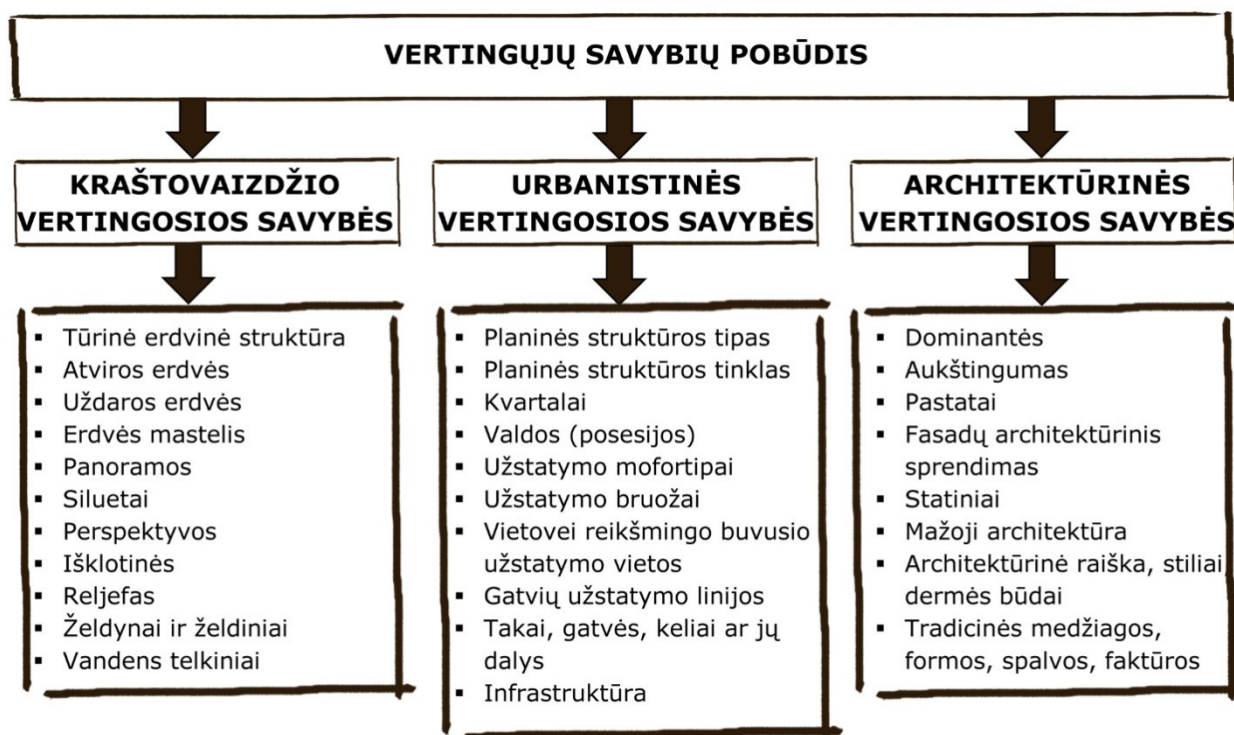
Saugomi objektai yra saugotini pagal tam tikrus kultūrinės vertės požymius, kurie yra vertingosios objekto savybės. Analizuojami vertės požymiai išskirti įvairių autorių: J. Bučo, D. Dijokienės, L. Dringelio, J. R. Glemžos, A. Lamausko ir A. Vyšniūno. Išanalizavus šių autorių atrinktus požymius, išskirtos trys vertės požymių nustatymo grupės (1 lentelė).

1 lentelė. Vertės nustatymo požymiai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Autoriai	Vertės nustatymo požymiai	Reikšmių požymiai
Glemža 2002, p. 64	Unikalumas	Lietuvos, regiono, vienintelis
	Retumas	ne vienintelis, negausus Lietuvos, regiono atžvilgiu
	Savitumas arba originalumas	turi išskirtinės vertės požymių (Lietuvoje, regione)
	Tipiškumas	dažnai pasikartojantis požymis
	Ansambliškas	kompleksiškumo kokybės požymis
Bučas 2001, p. 260; Lamauskas 2003, p. 22	Kultūrinė reikšmė:	istorinis informatyvumas, parodantis objekto sanklodos raidą bei istorinę, mokslinę, pažintinę reikšmę įvairioms kultūrinės veiklos sritims
		formos ir struktūros brandumas, parodantis objekto architektūrinę ir meninę reikšmę
		autentiškumas, nusakantis pirminę objekto savastį, jo dokumentinę reikšmę
		etnografiškumas, nusakantis etnoso saviraiškos savitumą
	Kraštovaizdinė reikšmė:	ekspozicinė galia, nusakanti objekto geografinę padėtį, teritorinę ir erdvinę situaciją, regimąjį aktyvumą
		istorinis ir ekologinis stabilumas, nusakantis objekto ir aplinkos ryšius laike ir teritorijoje
		kompozicinis raiškumas, nusakantis objekto ir aplinkos regimųjų ryšių meninę kokybę
	Panaudojimo perspektyva:	realioji fizinė būklė, nusakanti objekto ekonominio ir fizinio panaudojimo tikslingumą
		teritorinė lokalizacija, nusakanti objekto lankymo bei apžiūrėjimo vietoje galimybes ir propagavimo tikslingumą
	Raritetinė ir etaloninė reprezentacija:	objekto unikalumas, parodantis objekto išskirtinumą, retumą (vienintelis)
		tipiškumas, parodantis objekto priklausymą, atitikimą, būdingumą tam tikrai vertybių grupei
	Dijokienė 2011, p. 245; Vyšniūnas 2010, p. 185	Urbanistinės struktūros formavimosi ypatybės
teritorijos apstatymo laikas ir apimtis		
įtraukimo į miesto žemes metai		
Pirminės struktūros raiškumas, savitumas, įvairovė		planinės struktūros savitumas
		erdvinės struktūros kompozicinis raiškumas
		apstatymo pobūdis
		geokultūrinė vienovė
Šiandienės struktūros autentiškumas ir fizinė būklė		deformacijų pobūdis, mastas
		fizinės, moralinės amortizacijos laipsnis
		pirminio plano ir apstatymo apimtis
	kitų kultūros vertybių (archeologijos, istorijos, architektūros, dailės) kiekis	

Urbanistinės vertės požymiai yra saugomų urbanistinių kraštovaizdžių vertingosios savybės. Visa urbanistinio darinio visuma yra jo elementų sintezė, kurios rezultatas yra istoriškai susiformavęs

kultūrinis kraštovaizdis. Jo vertingąsias savybes pagal jų pobūdį galima suskirstyti į tris grupes: kraštovaizdžio, urbanistinės ir architektūrinės. Jų vertingosios savybės pateiktos 2 paveiksle.

2 pav. Kraštovaizdžio, urbanistinės ir architektūrinės vertingosios savybės (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Įvardytos vertingosios savybės gali būti retos, unikalios, tipiškos, savitos ar originalios. Remiantis šiomis išskirtomis vertingosiomis savybėmis bus sudaromas saugomo urbanistinio kraštovaizdžio transformacijų analizės ir plėtros galimybių hipotetinis modelis.

1.2.2. Lietuvoje atliekamų urbanistinių tyrimų analizė

Analizuojant mokslinę literatūrą rastos įvairios urbanistinių tyrimų metodikos. 2 lentelėje pateikti J. R. Glemžos, G. I. Laukaitytės-Malžinskienės ir D. Dijokienės atlikti urbanistiniai tyrimai ir juos sudarantys elementai. Šios metodikos skiriasi savo struktūra: pirma pabrėžia atskirų disciplinų tiriamąsias dalis, antra grindžiama holistine kraštovaizdžio samprata, o trečia išskiria atskirus ypatumus kaip vertingąsias tiriamąsias savybes.

Kiekviena tyrimų metodika turi savitą nagrinėjamų objektų lauką. Pavyzdžiui, pagal G. I. Laukaitytės-Malžinskienės metodiką tiriami vizualūs ir kraštovaizdžio suvokimo aspektai, pagal kuriuos tiriami regimi elementai ir nagrinėjama, kaip jie yra suvokiami.

2 lentelė. Lietuvoje atliekami urbanistiniai tyrimai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Autoriai	Atliekami tyrimai	Tyrimus sudarantys elementai
Glemža 2002, p. 97–98; 150	istoriniai tyrimai	tiriama miesto, miestelio ar jo dalių istorinė raida, renkami istoriniai duomenys ir ikonografinė medžiaga, nustatomi ar papildomi istorinę vertę turintys objektai ir vietos
	archeologiniai tyrimai	nustatomos archeologinių „kultūrinių sluoksnių“ zonos ir kiti archeologiniai objektai
	urbanistiniai tyrimai	miesto silueto ir panoramos vertinimas ir svarbiausių apžvalgos taškų įvertinimas
		gatvių ir aikščių erdvių vertinimas (erdvių pobūdis ir svarba; suformavimo lygis – visiškai, iš dalies suformuotas ar nesuformuotas ir pan.; jų charakteris ir architektūrinė kokybė)
		svarbiausių tūrių ir dominančių vertikalių nustatymas, jų įtaka erdvinei struktūrai
	istoriniai architektūriniai tyrimai	Nustatoma pastatų bei jų kompleksų, ansamblių istorinė architektūrinė raida ir vertė, atsižvelgiant į jų istorines funkcijas
	gamtinės aplinkos, viešųjų bei vidaus erdvių istoriniai, dendrologiniai tyrimai	-
	urbanistinės vietovės objektų fizinės būklės tyrimai	nustatomi nepatenkinamos ir avarinės būklės objektai ir apleistos bei tvarkytinos teritorijos
	infrastruktūros tyrimai	nustatoma inžinerinio aprūpinimo, komunikacijų, transporto, jo laikymo aikštelių būklė ir poreikiai
Laukaitytė-Malžinskienė 2008, p. 105	kraštovaizdžio charakterio tyrimas remiasi holistine kraštovaizdžio samprata, kai tarpusavyje siejami:	fiziniai aspektai
		vizualiniai aspektai
		estetiniai aspektai
		kraštovaizdžio suvokimo aspektai
Dijokienė 2006, p. 79	istorinė genezės ir raidos apžvalga	-
	chronologinė raidos lentelė	-
	urbanistinės raidos ypatumai	gatvių tinklas
		posesinė struktūra
		aikščių, gatvių, posesijų apstatymo pobūdis
		statinių kompleksai ir ansambliai
		gamtinių sąlygų ypatumai
		panoramos ir siluetai
kompoziciniai ryšiai su senuoju miesto branduoliu		
iki šių dienų išlikę urbanistiniai ir architektūriniai ypatumai	-	

Išanalizavus šias tyrimų metodikas, sudaryta bendra urbanistinių tyrimų metodika:

1. Objektyvi tyrimų metodika:

- a. istorinės raidos analizė (istoriniai duomenys, ikonografinė medžiaga);
- b. urbanistinių vertingųjų savybių vertinimas (planinės struktūros tipo ir tinklo nustatymas, kvartalų, posesijų ir užstatymo morfotipų analizė bei vietai reikšmingo buvusio užstatymo vietų ir gatvių užstatymo linijos nustatymas);
- c. gamtinės aplinkos vertinimas (reljefas, vandens telkiniai, želdynai ir želdiniai);
- d. infrastruktūros tyrimai (takai, gatvės, keliai ar jų dalys, automobilių stovėjimo aikštelės ir inžinerinė infrastruktūra).

2. Subjektyvi tyrimų metodika:

- a. kraštovaizdžio vertės savybių vertinimas (siluetų, perspektyvų, išklotinių ir panoramų vertinimas, tūrinės erdvinės struktūros ir atvirų / uždarytų erdvių nustatymas bei jų mastelis, dominančių įtaka erdvinei struktūrai);
- b. architektūrinių vertingųjų savybių vertinimas (aukštingumo, pastatų, statinių ir mažosios architektūros objektų įvertinimas, fasadų architektūrinių sprendimų analizė bei architektūrinės raiškos, stilių ir dermės būdų nustatymas);
- c. esamos fizinės būklės įvertinimas (gera, patenkinama ar bloga).

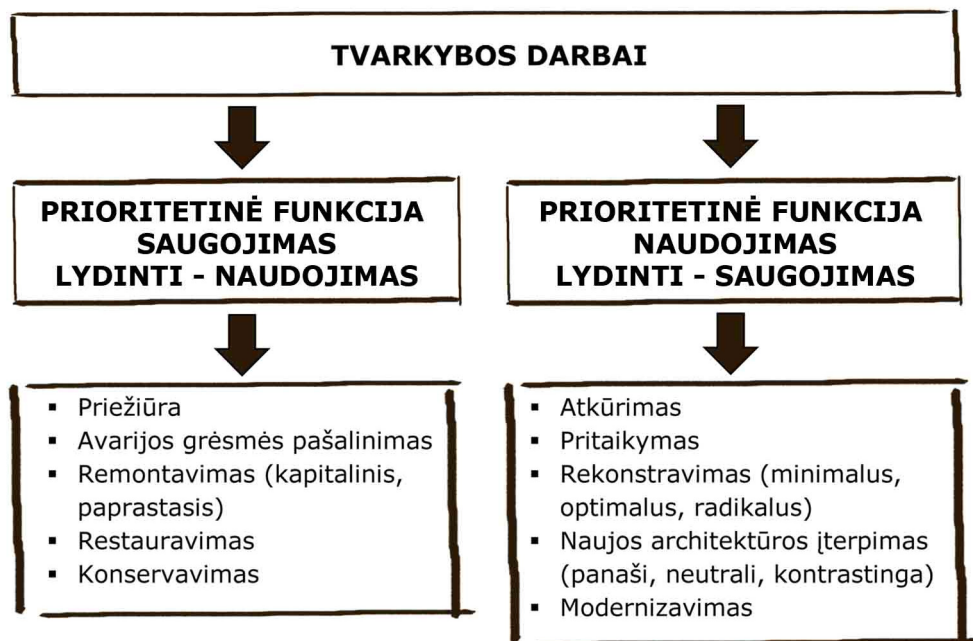
1.2.3. Tvarkybos darbai ir plėtros galimybės

Tvarkybos darbus galima suskirstyti į dvi grupes: saugojimo ir naudojimo prioritetų. Saugojimo prioriteto tvarkybos darbų tikslas yra autentiškų savybių išsaugojimas. Prioritetinė funkcija yra saugojimas, o lydinti – naudojimas. Naudojimo prioriteto tvarkybos darbų tikslas yra vartojimas, nes tokiu būdu yra užtikrinamas kultūros paveldo objektų išsaugojimas. Čia prioritetinė funkcija yra naudojimas, o lydinti – saugojimas. Saugojimo ir naudojimo prioritetų tvarkybos darbai pateikti 3 paveiksle.

Konkreiems analizuojamiems saugomiems urbanistiniams kraštovaizdžiams pirmiausia reikia atlikti išsamius istorinius, kraštovaizdžio, architektūrinius, urbanistinius ir kitus tyrimus ir tik tuomet jais remiantis galima taikyti tvarkybos darbus.

Plėtros darbai – tai gatvių, aikščių tvarkymas, inžinerinės infrastruktūros gerinimas, transporto ir jo aikštelių klausimai, naujos statybos numatymas. Visa tai reikia derinti su urbanistinės vertybės autentiškumo ir savitumo išsaugojimu (Glemža 2002, p. 150–151). Šiuo metu didžiųjų miestų problema ta, kad jų plėtra vyksta į miestų priemiesčius, tačiau, sudarant strateginius plėtros planus, svarbu, kad miestas būtų tankinamas (Pakalnis 2000) jo esamose ribose. Dažnu atveju senosios miestų dalys bei senamiesčiai pasižymi mažiausiu gyventojų tankumu mieste. Tai lemia mažaaukščiai pastatai, kurių aukštesnieji aukštai yra gyvenamieji, o pirmieji skirti komercijai. Veiklai saugomuose

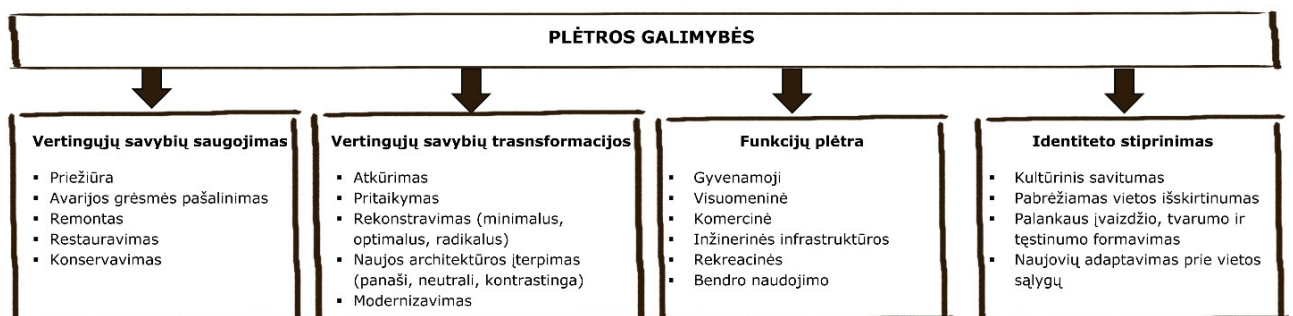
urbanistiniuose kraštovaizdžiuose teisiškai reguliuoti ir reglamentuoti yra rengiami specialieji planai. *Specialusis teritorijų planavimas* – teritorijų planavimas tam tikroms veikloms reikalingų teritorijų ir saugomų teritorijų naudojimo, tvarkymo ir (ar) apsaugos priemonėms nustatyti (LR teritorijų... 2013).

3 pav. Saugojimo ir naudojimo prioritetų tvarkybos darbai (sudarė R. Garbaliuskaitė, remdamasi Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymu).

Urbanistinė plėtra per konkrečius fizinius elementus gali išryškinti arba niveliuoti kraštovaizdžio vizualinės raiškos, o kartu ir kraštovaizdžio charakterio visumos savitumą, unikalumą (Laukaitytė-Malžinskienė 2008, p. 110). Todėl labai svarbu visapusiška kraštovaizdžio darna tarp vertingųjų savybių, saugomų, nesaugomų ir naujai projektuojamų pastatų.

Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių plėtros galimybes galima suskirstyti į keturias grupes (4 paveikslas): vertingųjų savybių saugojimo, vertingųjų savybių transformacijų, funkcijų plėtros ir identiteto stiprinimo.

4 pav. Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių plėtros galimybės (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Vertingųjų savybių saugojimas – tai paveldotvarkos darbai, kurių prioritetą yra išsaugoti autentiškumą, nedarant didelių intervencijų. Vertingųjų savybių transformacijos yra paveldotvarkos

darbai, kurių prioritetas – naudojimas. Kultūros paveldo objektai gali būti atkuriami, kai tam yra svarus pagrindimas, pritaikomi ar pakeičiama pradinė paskirtis.

Saugomi urbanistiniai kraštovaizdžiai turėtų būti multifunkcinės miestų dalys, dėl to juose galima plėsti gyvenamąją, visuomeninę, komercinę, inžinerinės infrastruktūros, rekreacinę, bendrojo naudojimo funkcijas. Ši įvairovė gali užtikrinti, kad senosios miestų dalys bus funkcionuojančios įvairiu paros metu.

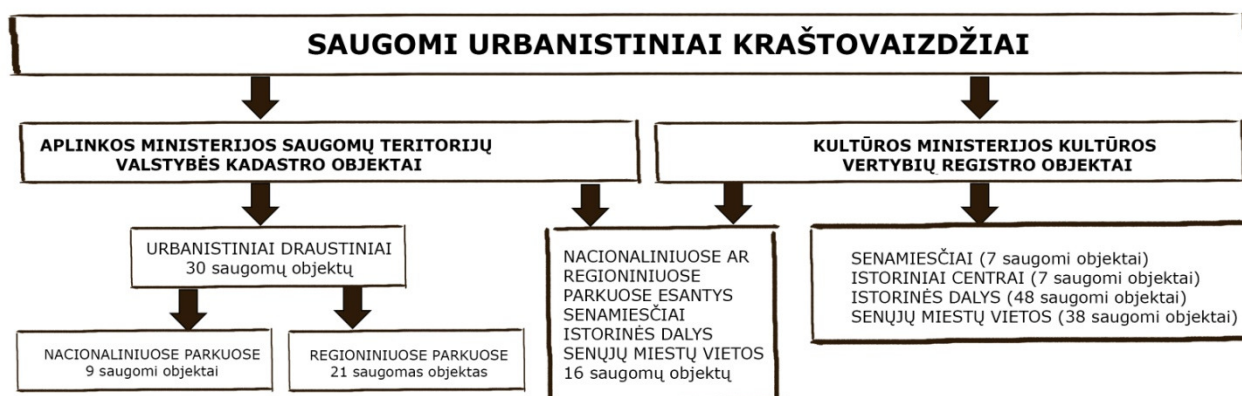
Kita labai svarbi plėtros grupė yra identiteto stiprinimas. Kiekvienas saugomas urbanistinis kraštovaizdis turi savitą identitetą, bet dažnu atveju yra svarbu jį išlaikyti ir sustiprinti. Tokius tikslus galima pasiekti kuriant gyventojų bendruomeniškumą, pabrėžiant vietos išskirtinumą ir savitumą. Taip yra kuriamas palankus įvaizdis ir tęstinumas, pritraukiant inovatyvias idėjas, kurias adaptavus prie vietos sąlygų galima užtikrinti vietos gyvavimą, identitetą, stiprią bendruomenę ir saugomų urbanistinių kraštovaizdžių išsaugojimą.

1.3. Saugomo urbanistinio kraštovaizdžio apsaugos reglamentavimas Lietuvoje ir užsienyje

Darbe analizuojami Lietuvos Respublikos įstatymai, dokumentų rengimo taisyklės, paveldo tvarkybos reglamentai, planavimo normos ir kt., taip pat tarptautiniai UNESCO ir ICOMOS dokumentai, konvencijos, chartijos ir kiti. Iš kiekvieno apsaugą reglamentuojančio dokumento paimama svarbiausia informacija, susijusi su saugomais urbanistiniais kraštovaizdžiais, jų tvarkymu, priežiūra bei apsauga ir pateikiama 3 PRIEDE.

Saugomą urbanistinį kraštovaizdį suvokiame kaip saugomą teritoriją arba nekilnojamojo kultūros paveldo vietovę. Pagal LR saugomų teritorijų įstatymą šie objektai yra urbanistiniai / architektūriniai kultūriniai draustiniai. Tai saugomos, urbanistiniu požiūriu išsiskiriančios istorinės miestų dalys, miesteliai, vietovės, kuriose yra architektūriškai vertingų pastatų ir statinių ansamblių ar kompleksų. Urbanistinių / architektūrinių draustinių saugomų teritorijų lentelė pateikta 4 PRIEDE. Vienas iš draustinių steigimo tikslų yra išsaugoti kultūros paveldo teritorinius kompleksus, objektus (vertybes) bei vietoves. Draustiniai priklauso konservacinės apsaugos prioriteto saugomoms teritorijoms.

Šių urbanistinių draustinių (30 saugomų objektų) tvarkymą kuruoja Aplinkos ministerija. O Kultūros ministerija saugomus urbanistinius kraštovaizdžius Kultūros vertybių registre saugo kaip vietoves: tai senamiesčiai, istoriniai centrai bei dalys ir senųjų miestų vietos. Šių vertybių apsaugą reglamentuoja LR nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Tokių objektų Lietuvoje yra net 100. Tačiau pasitaiko ir tokių atvejų, kai saugomose teritorijose, nacionaliniuose ar regioniniuose parkuose yra kultūros vertybių registro vietovės. Šiems 16 saugomų objektų yra taikoma dviguba apsauga ir ji turi tenkinti tiek LR saugomų teritorijų įstatyme, tiek ir LR nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatyme nurodytas nuostatas. Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių sistema Lietuvoje parodyta 5 paveiksle.

5 pav. Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių apsaugos sistema Lietuvoje (sudarė R. Garbaliuskaitė, remdamasi LR saugomų teritorijų įstatymu ir Kultūros vertybių registru).

1.4. Senamiesčių tvarkymo pavyzdžiai

1.4.1. Senamiesčių ir istorinių centrų tvarkymas užsienyje

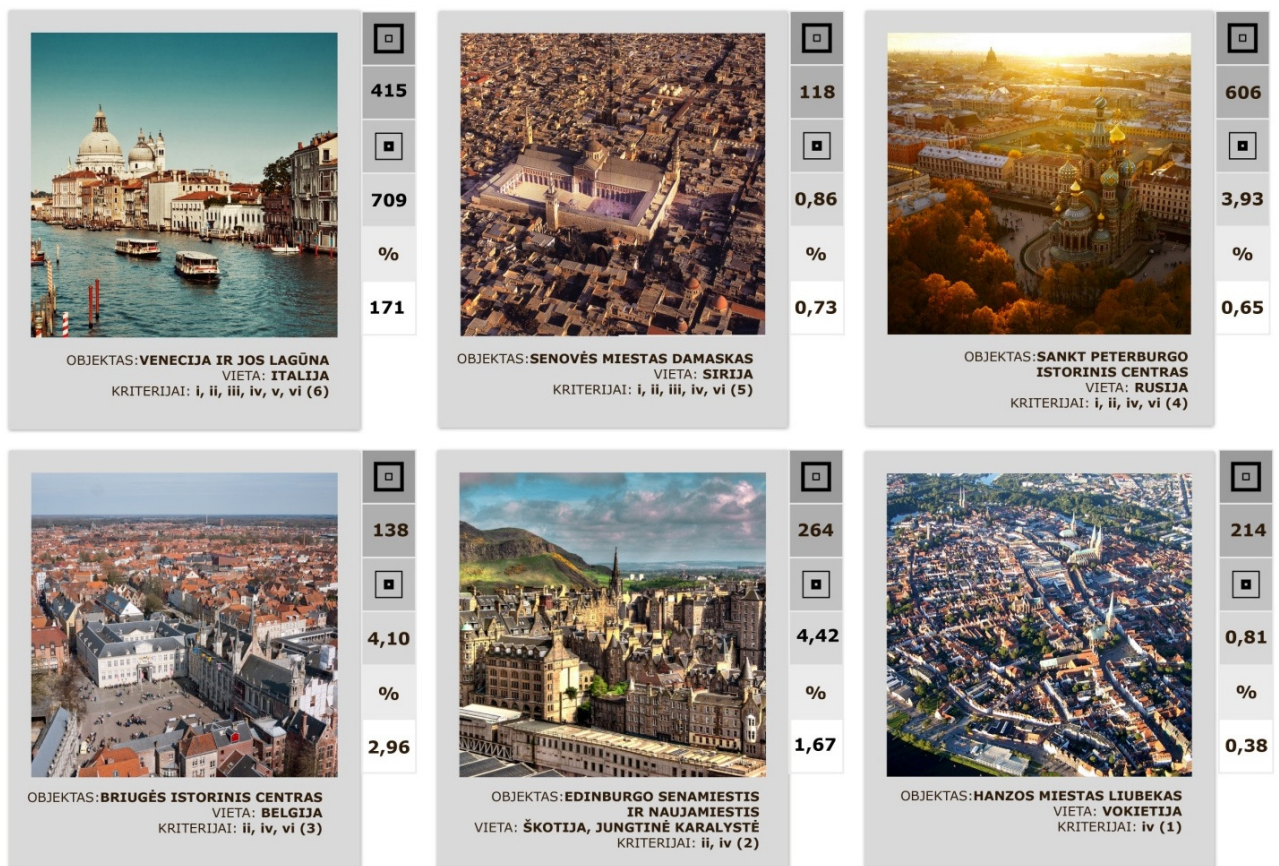
Svarbiausi pasaulio kultūros paveldo objektai dėl savo autentiškumo ir išskirtinės visuotinės vertės yra saugomi UNESCO organizacijos, kaip tautos ir visos žmonijos neįkainojama vertybė. Pasaulio paveldo komiteto sprendimu paveldo objektas ar vietovė turi išskirtinę visuotinę vertę, jeigu ji atitinka vieną ar daugiau iš šešių kriterijų. Išnagrinėjus saugomus UNESCO pasaulio paveldo senamiesčius ir istorinius centrus sudaryta bendra objektų ir jų kriterijų lentelė ir pateikta 5 PRIEDE.

Į pasaulio paveldo saugomus objektus yra įtraukti 106 senamiesčiai ir istoriniai centrai, kurių didžiausia koncentracija pasaulio žemėlapyje yra Vakarų Europoje ir Centrinėje Amerikoje. Įdomu tai, kad tik Venecijos miestas yra saugomas pagal visus šešis autentiškumo ir išskirtinės visuotinės vertės kriterijus. Damasko, Florencijos ir Romos istoriniai centrai atitinka penkis kriterijus. Keturis kriterijus turi 10 pasaulio miestų istorinių centrų, pavyzdžiui, Kordoba, Sankt Peterburgas, Stambulas ir kiti. Tris kriterijus atitinka 31 objektas, tarp jų yra Paryžius, Praha, Strasbūras ir kiti. Daugiausiai saugomų miestų istorinių dalių yra pagal du kriterijus – 46 miestai. Taip jų yra ir Vilniaus, Rygos, Talino, Varšuvos ir kitų miestų senamiesčiai. Pagal vieną kriterijų saugomų objektų yra 15, pavyzdžiui, Krokuva, Liubekas, San Marinas ir kiti. Visi šie objektai yra pasaulio paveldo dalis.

Venecijos (i, ii, iii, iv, v, vi), Damasko (i, ii, iii, iv, vi), Sankt Peterburgo (i, ii, iv, vi), Briugės (ii, iv, vi), Edinburgo (ii, iv) ir Liubeko (iv) miestai atrinkti dėl skirtingo kriterijų kiekio. 6 paveiksle pateikti šių minėtų miestų plotai, jų senamiesčių plotai ir procentinė senamiesčio dalis miesto plote. Fenomenalus rezultatas gaunamas Venecijos atveju, nes jos saugoma dalis yra 171 % viso miesto ploto. Tai parodo, kad Venecija yra saugoma su visa ją supančia aplinka (lagūna) ir visas saugomas plotas yra vos ne dvigubai didesnis negu paties miesto plotas. Kitų miestų procentinė senamiesčio dalis miesto plote svyruoja nuo 0,38 % iki 2,96 %.

K rit .	Bendri UNESCO	Venecijos	Damasko	Liubeko
i	Reprezentuoja genialų žmogaus sukurtą šedevrą.	Venecija yra unikalus meninis pasiekimas. Miestas pastatytas ant 118 mažų salų. Venecija turi didelę architektūrinių šedevrų koncentraciją.	Damaskas liudija apie unikalų estetinį civilizacijos pasiekimą. Taip pat turi didelę architektūrinių šedevrų koncentraciją.	-
ii	Liudija tam tikros epochos ar apibrėžtos kultūrinės erdvės įtakos kaitą architektūros ar technologijų, vaizduojamojo meno, miestų planavimo ar kraštovaizdžio raidos	Venecijos įtaka architektūros ir monumentaliųjų menų plėtrai yra didelė: Dalmatijos pakrantėje, Mažojoje Azijoje ir Egipte, Jonijos jūros, Peloponeso, Kretos ir Kipro salose	Damaskas yra pirmojo Islamo kalifato sostinė ir turėjo didelę reikšmę arabiškų miestų išsivystymui. Didžiosios mečetės dėka pagrindinis miesto planas, kylantis iš graikų-romėnų gatvių	-

	srityse.	paminklai buvo pastatyti pagal Venecijos modelius.	tinklo, tampa pavyzdiniu modeliu arabų musulmonų pasaulyje.	
iii	Liudija unikalią arba bent jau išskirtinę kultūrinę gyvosios ar išnykusios civilizacijos tradiciją.	Venecija liudija apie save kaip neįprasta archeologinė vietovė. Ji yra sąsaja tarp Rytų ir Vakarų, tarp islamo ir krikščionybės, ir gyvena tarp tūkstančių paminklų ir praeitų laikų pėdsakų.	Istoriniai ir archeologiniai šaltiniai liudija apie miesto kilmę III tūkst. pr. Kr., ir Damaskas yra gerai žinomas nuo seniausių laikų nuolat gyvenamas miestas pasaulyje.	-
iv	Yra išskirtinis žmonijos istorijos laikotarpio pastatų, architektūrinio ar technologinio ansamblio arba kraštovaizdžio tipo pavyzdys.	Venecija turi didelį kiekį didingų architektūrinių ansamblių. Nuo nuostabių paminklų tokių kaip Šv. Morkaus aikštė iki kuklesnių gyvenamųjų pastatų. Venecija pristato užbaigtą Viduramžių miesto tipologiją, kurios vertė yra išskirtinio pobūdžio, prisitaikiusi prie ypatingų krašto reikalavimų.	Didžioji Damasko mečetė yra viena iš didžiausių pasaulyje ir viena iš seniausių vietų, kur nuolat meldžiamasi nuo islamo kilimo pradžios. Ji parodo svarbų kultūrinį, socialinį ir meninį išsivystymą.	Kaip išskirtinių pavyzdžių ir tipų pastatai, dauguma autentiškų Hanzos miesto Liubeko erdvių iliustruoja valdžią ir istorinį Hanzos miesto vaidmenį.
v	Yra išskirtinis tradicinio žmonių įsikūrimo, žemės naudojimo arba jūros naudojimo pavyzdys tam tikroje teritorijoje ir atspindi tam tikrą kultūrą (ar kultūras) ar žmogaus ir aplinkos sąveiką, kurie ypač tampa pažeidžiami dėl negrįžtamų pokyčių.	Viduržemio jūros rajone Venecijos lagūna tapo pažeidžiama dėl negrįžtamų natūralių ir klimato pokyčių. Ši ekosistema yra svarbi, kaip salos, namai, žvejybiniai kaimai ir ryžių laukai, ir turi būti apsaugota.	-	-
vi	Yra tiesiogiai ar akivaizdžiai susiję su tikrais ir išskirtinę visuotinę vertę turinčiais įvykiais ar tradicijomis, idėjomis arba tikėjimais, meno ar literatūros darbais.	Venecija simbolizuoja žmonių pergalingą kovą prieš gamtos reiškinius. Miestas taip pat yra tiesiogiai ir realiai susijęs su žmonijos istorija. Iš Venecijos Marco Polo (1254–1324) išvyko į Kinijos, Anamo, Tonkino, Sumatros, Indijos ir Persijos paieškas.	Miestas yra artimai susijęs su svarbiais islamo periodo istoriniais įvykiais, idėjomis, tradicijomis. Pastarieji padėjo suformuoti miesto vaizdą, islamo istorijos ir kultūros poveikį.	

6 pav. UNESCO pasaulio paveldo objektai – saugomi senamiesčiai (sudarė R. Garbaliuskaitė, remdamasi UNESCO duomenimis).

Analizuojant konkrečius kriterijus pagal miestų pavyzdžius atrinkti Venecijos (i, ii, iii, iv, v, vi), Damasko (i, ii, iii, iv, vi) ir Liubeko (iv) miestai dėl skirtingo kriterijų kiekio. Venecija (6 kriterijai) ir Damaskas (5 kriterijai) – daugiausiai kriterijų atitinkantys saugomi objektai, o Liubekas (1 kriterijus) – mažiausiai. Jų tarpusavio palyginimas ir bendri UNESCO išskirti kriterijai pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė. UNESCO, Venecijos, Damasko ir Liubeko autentiškumo ir išskirtinės vertės kriterijai (sudarė R. Garbaliuskaitė, remdamasi UNESCO duomenimis).

Išanalizavus duomenis, matyti, kad visi kriterijai yra kultūros ir architektūros vertingosios savybės. Vertingosios urbanistinės savybės beveik nėra įvardytos, išskyrus tai, kad Damasko miesto planas, kylantis iš graikų-romėnų gatvių tinklo, tampa pavyzdiniu modeliu arabų musulmonų pasaulyje. Kraštovaizdžio aspektas ir jo grožis yra pabrėžiamas Venecijos mieste dėl jo geografinės padėties. Taigi nors yra saugomos didelės šių senų miestų centrų teritorijos, tačiau jos labiausiai vertinamos ir saugomos pagal architektūrines savybes.

Tai, kad Venecija atitinka šešis UNESCO kriterijus, parodo jos unikalumą ir autentiškumą. Venecijos apsaugai ir valdymo reikalavimams 1973 metais išleistas Venecijos ypatingas įstatymas, kuris siekia garantuoti kraštovaizdžio, istorinio, archeologinio paveldo apsaugą, garantuodamas jos socialinį ir ekonominį pragyvenimą (Pasaulio kultūros paveldo Venecijos...). Aplinkos apsaugai ir kraštovaizdžiui reglamentuoti išleisti specialūs įstatymai ir reglamentai, prižiūrintys visas veiklas ir

intervencijas, kurios galėtų pakeisti kraštovaizdį. Specifinis veikslių planas susitelkia ties sąmoningumo didinimu, komunikacija, skatinimu, išsimokslinimu ir mokymu, kad išvystytų didesnį gyventojų supratimą apie išskirtinį visuotinės vertės paveldą.

Toks specifinis veikslių planas galėtų būti veiksmingas ir reglamentuojant Lietuvos senamiesčių tvarkymą. Visuomenės susipažinimas su supančiais kultūros paveldo objektais yra kiekvieno žmogaus teisė ir sąmoningumo didinimas galėtų užtikrinti kultūringą vertybių naudojimą.

1.4.2. Senamiesčių tvarkymas Lietuvoje

Lietuvoje yra 7 senamiesčiai: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Kėdainių, Telšių, Ukmergės ir Trakų. Kadangi Trakų senamiestis yra saugomas kaip objekto teritorija, o ne kaip vietovė, tai jis toliau nenagrinėjamas. Sudaryta senamiesčių ir miestų plotų palyginimo schema (7 paveikslas).

7 paveiksle matoma įdomi situacija, kad didžiausia procentinė senamiesčio dalis miesto plote yra Ukmergėje. Nors ji yra mažiausia pagal bendrą plotą, Ukmergės senamiesčio plotas yra 2 vietoje. Šie du faktoriai lemia, kad procentinė dalis yra didžiausia – 5,43%.

Vilniaus senamiestis yra didžiausio ploto ir didžiausiame Lietuvos mieste. Tačiau pagal procentinę senamiesčio dalį miesto plote jis yra tik 5 vietoje. Bet vis dėl to Vilniaus senamiestis yra didžiausias ir vertingiausias Lietuvoje.

Vilniaus senamiesčio regeneravimo projektai yra geriausias senamiesčių išsaugojimo, tvarkymo ir atgaivinimo pavyzdys. Tai buvo pirmasis tokio pobūdžio projektas visoje Sovietų Sąjungoje, dėl šios priežasties Vilniaus senamiestis pasirinktas tolesnei analizei. Sovietmečiu Vilniaus miesto senamiesčiui buvo parengti trys regeneravimo planai: 1956–1958 m., vadovas K. Šešelgis, architektai S. Lasavickas ir J. Šeibokas; 1972 m., vadovas A. Pilypaitis, ir 1988–1992 m., vadovas A. Gučas. Projektuose pateiktos dalys įvardytos 5 paveiksle. Kadangi pirmojo Vilniaus senamiesčio rekonstrukcijos projekto sprendiniai nebuvo įgyvendinti, tai jie buvo dar kartą pakartoti antrajame regeneracijos projekte tikintis geresnių rezultatų.

7 pav. Lietuvos senamiestžių procentinės dalies miesto plote išskyrimas (sudarė R. Garbaliuskaitė).

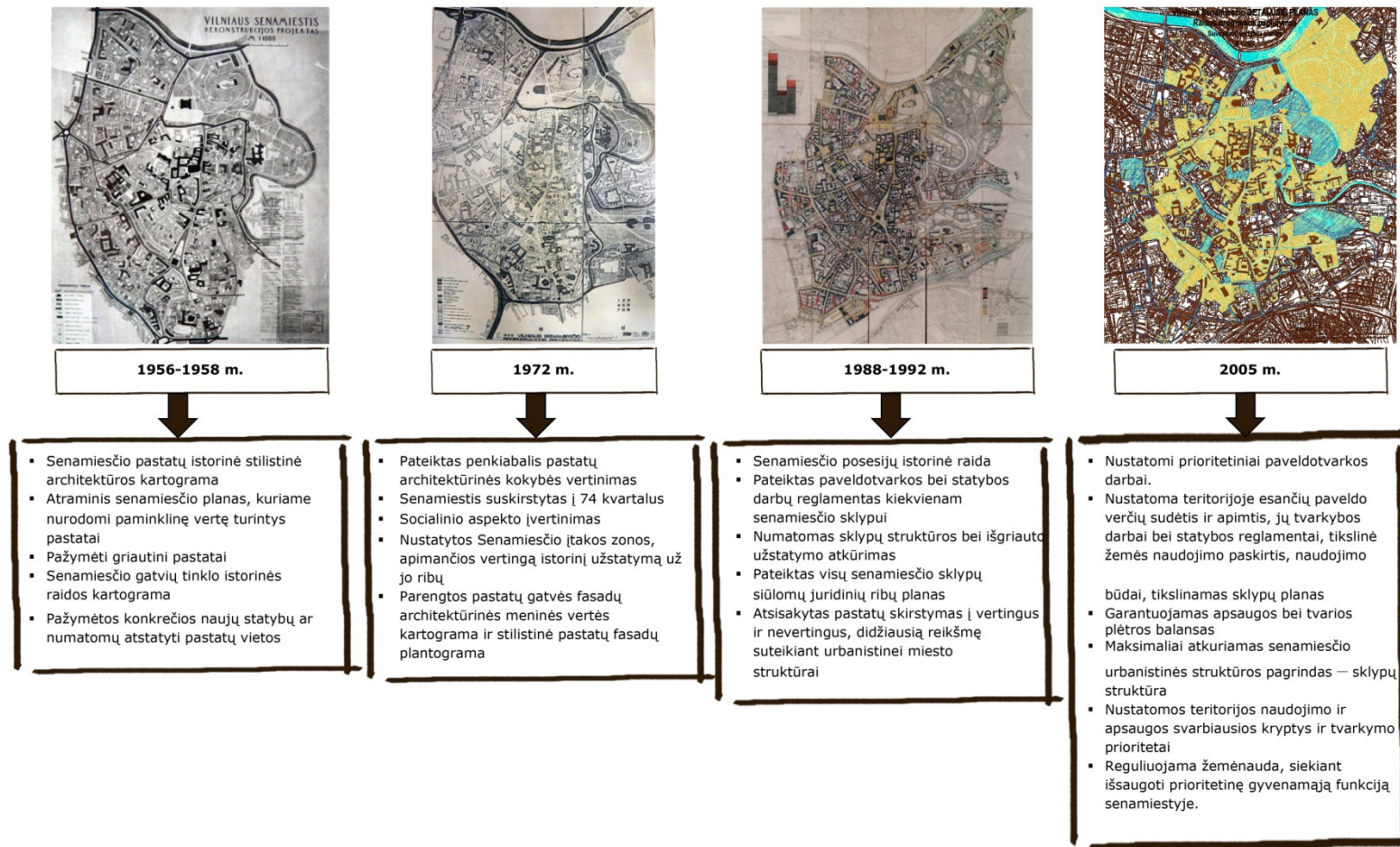
Pirmasis regeneruotas Vilniaus senamiestio kvartalas sukūrė palankią atmosferą kitiems senamiestiams saugoti ir tvarkyti. Jame akcentuojamas kompleksiskumas, novatoriškumas ir tolesnio senamiestio griovimo sustabdymas. Kaune, restauruojant pastatus, pradėta kompleksiskai regeneruoti Rotušės aikštė ir jos aplinka; Klaipėdos senamiestyje imti restauruoti ir pritaikyti Aukštosios gatvės pastatai (Glemža 2002, p. 159).

Šie trys projektai atskleidžia Vilniaus senamiestio apsaugos tendencijas sovietmečiu. Rekonstrukcijos projekto patvirtinimas oficialiai pradėjo naują etapą senamiestyje – jis tapo ne tik intelektualų susirūpinimo objektu, bet ir įgavo teisinį reglamentavimą, kurio tikslas buvo ne tik vystymasis, bet ir apsauga. Antrasis – regeneracijos – projektas, nors ir papildytas naujais tyrimais ir metodika, iš esmės nenutolo nuo pirmajame projekte suformuluotų principų, kurių dalis buvo tiesiog atkartota ar nežymiai patikslinta. Trečiasis projektas – regeneracijos projekto korektūra – nutolo nuo pirmųjų ne tik dėl viešojoje erdvėje tuo metu jau įsitvirtinusios kritikos sovietmečio paveldosaugai, bet ir dėl pakitusios valstybinės, o kartu ir socioekonominės santvarkos – jame grąžintos posesijos, kaip miestą sudarantys vienetai, o pagrindiniu tikslu, inspiruotu to meto patriotinių nuotaikų, tapo senamiestio atkūrimas. Taigi, vertinant idėjų tęstinumą, pirmasis regeneracijos projektas galėtų vadintis rekonstrukcijos projekto korektūra, o regeneracijos projekto korektūra jau būtų kitokią santvarką ir požiūrį atspindintis dokumentas (žr. Janušauskaitė).

Vilniaus senamiesčio detaliojo plano (8 paveikslas) raidos programos tikslai:

- Išsaugoti ateities kartoms ir tinkamai naudoti kultūros paminklą.
- Nustatyti prioritetinius paveldotvarkos darbus. Garantuoti apsaugos bei tvarios plėtros balansą.
- Maksimaliai atkurti senamiesčio urbanistinės struktūros pagrindą – sklypų struktūrą.
- Reguluoti žemėnaudą, siekiant išsaugoti prioritetinę gyvenamąją funkciją Vilniaus senamiestyje. Užtikrinti viešųjų ir privačių erdvių balansą.
- Nustatyti teritorijos naudojimo ir apsaugos svarbiausias kryptis ir tvarkymo prioritetus, kurių pagrindu bus rengiami atskirų senamiesčio kvartalų ir (ar) sklypų teritorijų planavimo dokumentai (detalieji ir (ar) specialieji planai).
- Raidos programoje nustatoma Vilniaus senamiesčio teritorijoje esančių paveldo verčių sudėtis ir apimtis, jų tvarkybos darbai bei statybos reglamentai, tikslinė žemės naudojimo paskirtis, naudojimo būdai, tikslinamas sklypų planas.

Sklypų ribų ir servitutų planas yra vienas svarbiausių saugotinos urbanistinės struktūros komponentų. Jo apsauga deklaruota tarptautinei visuomenei, įtraukiant 1994 metais Vilniaus senamiestį į UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo sąrašą (sąrašo Nr. 541) ir pripažįstant, kad jis turi išskirtinę pasaulinę vertę istoriniu, meniniu, moksliniu, estetiniu, etnologiniu ir antropologiniu požiūriais. Esminiai sklypų plano pakeitimai nėra pageidautini. Patikslinimai gali būti atliekami tik parengus ir aprobavus atskirų sklypų detaliuosius planus bei vykdant sklypų tiksliuosius matavimus (Vilniaus... 2005).

8 pav. Vilniaus senamiesčio rekonstrukcijų projektai ir juose pateikiamos dalys (sudarė R. Garbaliuskaitė). Vilniaus senamiesčio rekonstrukcijos projektas 1956–1958 m. [žiūrėta 2017-04-09]. Prieiga per: http://www.archfondas.lt/leidiniu/sites/default/files/ALF05%20foto/ALF05_S3_Vilte/2%20MRGD%20variantas.jpg Vilniaus senamiesčio regeneravimo projektas 1972 m. [žiūrėta 2017-04-09]. Prieiga per: http://www.archfondas.lt/leidiniu/sites/default/files/ALF05%20foto/ALF05_S3_Vilte/3%20Sen%20regeneravimo%20proj%201970-1974.jpg Vilniaus senamiesčio regeneravimo projektas 1988–1992 m. [žiūrėta 2017-04-09]. Prieiga per: http://www.archfondas.lt/leidiniu/sites/default/files/ALF05%20foto/ALF05_P3_Irute/1.%20eskiiz.jpg Šiuo metu galiojantis Vilniaus senamiesčio detalusis planas [žiūrėta 2017-04-09]. Prieiga per: <http://www.vilnius.lt/I/1/Vertybiu.gif>

Deja, bet pasitaiko ir tokių atvejų, kai naujai projektuojami pastatai ar urbanistiniai dariniai jautrioje senamiesčio aplinkoje, visiškai į ją neatsižvelgia. Tokių nesuderinamų tvarkymo darbų pasitaikydavo jau nuo XX amžiaus vidurio. Pavyzdžiui, 1955 metais Vokiečių gatvės išplatinimas ir užstatymas reguliaria didelių tūrių statinių grupe iškreipė senamiesčio vaizdą, istorinį gatvių tinklą, tūrinę-erdvinę struktūrą ir neatitiko senamiesčiui būdingų užstatymo principų. Kaip XXI amžiaus pavyzdys yra „Novotel“ viešbutis Gedimino prospekte (9 paveikslas), pastatytas 2004 metais. Iš senamiesčio audinio išsiskiriantys bruožai – aukštis, mastelis ir tūrio skaidymas. Visa tai pakenkė tūrinei erdvinei senamiesčio kompozicijai. Eglės Navickienės nuomone, „tai lyg pasityčiojimas iš architektūriniam naujadarui keliamų reikalavimų“.

9 pav. „Novotel“ viešbutis Gedimino prospekte, Vilniuje [žiūrėta 2017-04-09]. Prieiga per: http://www.ahstatic.com/photos/5209_ho_00_p_953x385.jpg

Kokybiškos naujos architektūros istorinėje aplinkoje pavyzdys yra Salomėjos Nėries vidurinė mokykla Vokiečių gatvėje (10 paveikslas). Ji buvo įvertinta kaip kūrybiškas seno ir naujo problemos sprendimas, paremtas kompozicinio kontrasto idėja, atkartodama gatvės linkį ir žemu tūriu neužstodama Šv. Kotrynos bažnyčios.

10 pav. S. Nėries vidurinė mokykla Vilniuje [žiūrėta 2017-04-09]. Prieiga per: <http://media.bernardinai.lt/600x420/ac8de9cf3f46d7d70bdf8329b6d5b7bf50d77310.jpg>

1.4.3. Saugomų Lietuvos senamiesčių vertingųjų savybių palyginimas

Išnagrinėjus senuosius Vilniaus regeneracijos projektus ir šiuo metu galiojantį detalų planą kaip vieną iš Lietuvos pavyzdžių, apžvelgiamos ir palyginamos Lietuvos miestų senamiesčių, įtrauktų į Kultūros paveldo vertybių registrą, vertingosios savybės, jų pobūdis bei sluoksniai, sudarantys šias vertybes. Lyginami Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Kėdainių, Telšių ir Ukmergės senamiesčiai. Iš 4 lentelės matoma, kad vienintelis Vilniaus senamiestis turi paminklo statusą, visi kiti – valstybės saugomi nacionaliniai objektai. Pagal plotą Vilniaus senamiestis yra didžiausias, tačiau Kultūros vertybių registre nėra nurodytos jo fizinė ir vizualinė apsaugos zonos. O tai gali būti kaip problema. Kiti senamiesčiai yra mažesnio ploto, o Telšių senamiestis – mažiausias.

4 lentelė. Lietuvos senamiesčiai, įtraukti į Kultūros vertybių registrą (sudarė R. Garbaliuskaitė, remdamasi KVR duomenimis).

Senamiestis	Unikalus objekto kodas	Statusas	Objekto reikšmingumo lygmuo	KVR objektas, kv. m	Fizinė apsaugos zona, kv. m	Vizualinė apsaugos zona, kv. m
Vilniaus	16073	Paminklas	Nacionalinis	3 519 811	-	-
Kauno	20171	Valstybės saugomas	-	993 546	2 162 091	2 162 091
Klaipėdos	16075	Valstybės saugomas	Nacionalinis	927 332	1 615 941	1 615 941
Kėdainių	16074	Valstybės saugomas	Nacionalinis	896 900	69 030	69 030 000
Telšių	17113	Valstybės saugomas	Nacionalinis	563 464	-	12 790 000
Ukmergės	17116	Valstybės saugomas	Nacionalinis	1 111 172	1 141 388	1 141 388

Kultūros vertybių registre yra išskiriamos vertingosios objektų savybės ir jų pobūdis. Ši kiekvieno senamiesčio informacija yra pateikta 6 PRIEDO 1 ir 2 lentelėse. Iš 1 lentelės matyti, kad dauguma senamiesčių turi archeologinį, architektūrinį, urbanistinį, želdynų, istorinį, kraštovaizdžio vertingųjų savybių pobūdžius, kurie yra lemiantys reikšmingumą, svarbūs, unikalūs, reti ir tipiški. Vilniaus senamiestis yra išskirtinis tuo, kad vienintelis turi inžinerinį vertingųjų savybių pobūdį, o Telšių senamiestis – kultūrinės raiškos. Povandeninio, mitologinio, etnokultūrinio, dailės ir sakralinio vertingųjų savybių pobūdžių nėra nė vienas iš šių senamiesčių neturi.

Lietuvos senamiesčių, įtrauktų į Kultūros vertybių registrą, saugomos vertingosios savybės pateiktos 6 PRIEDO 2 lentelėje. Jos taip pat įvardytos ir palyginamos 11 paveiksle. Kauno senamiesčio vertingosios savybės dar nėra įvertintos ir neįtrauktos į Kultūros vertybių registrą.

		Vertingosios savybės	Vilniaus	Kaunas	Klaipėdos	Kėdainių	Telšių	Ukmergės
Kraštovaizdžio vertės savybės	Tūrinė erdvinė struktūra	+	-	+	+	+	+	+
	Atviros erdvės	+	-	+	+	+	+	+
	Uždaros erdvės	+	-	-	-	-	-	-
	Panoramos	+	-	-	+	+	+	+
	Siluetai	+	-	-	+	+	+	+
	Perspektyvos	+	-	-	+	+	+	+
	Išklotinės	+	-	+	+	+	+	+
	Gamtiniai elementai	+	-	+	+	+	+	+
Urbanistinės vertės savybės	Planinės struktūros tipas	+	-	+	+	+	+	+
	Planinės struktūros tinklas	+	-	+	+	+	+	+
	Kvartalai	+	-	+	+	+	+	+
	Valdos (posesijos)	+	-	+	-	-	-	-
	Užstatymo tipai	+	-	+	+	+	+	+
	Vietovei reikšmingo buvusio užstatymo ar jo dalių vietos	+	-	+	+	+	+	+
Architektūrinės vertės savybės	Gatvių dangos	+	-	+	+	+	+	+
	Kiemų dangos	+	-	-	-	-	-	-
	Šaligatvių dangos	-	-	+	-	-	-	-
	Dominantės	+	-	+	+	+	+	+
	Artimiausios supančios kultūros paveldo vietos	+	-	-	+	-	-	-

11 pav. Lietuvos senamiesčių, įtrauktų į Kultūros vertybių registrą, saugomos (+) ir nesaugomos (-) vertingosios savybės (sudarė R. Garbaliuskaitė, remtasi KVR duomenimis)

Siūloma Kultūros vertybių registre vertingųjų savybių sąrašą papildyti dar neįtrauktomis savybėmis, kurios yra minimos prie kitų vertingųjų savybių, bet nėra išskirtos atskiru punktu. Dažniausiai prie vertingosios savybės „užstatymo bruožai“ yra aprašomas saugomų pastatų išdėstymas, architektūra ir medžiagiškumas. Šios savybės papildo ir užtikrina saugomo urbanistinio kraštovaizdžio išsaugojimo kompleksiskumą ir turėtų būti išskirtos atskiru punktu vertingųjų savybių sąrašė:

- kraštovaizdžio vertingosios savybės: erdvės mastelis;
- urbanistinės vertingosios savybės: gatvių užstatymo linijos, infrastruktūra;
- architektūrinės vertingosios savybės: aukštingumas, pastatai, fasadų architektūriniai sprendiniai, statiniai, mažoji architektūra, architektūrinė raiška, stiliai, dermės būdai, tradicinės medžiagos, spalvos, faktūros.

1.4.4. Senamiesčių transformacijos ir plėtros galimybės Kauno pavyzdžiu

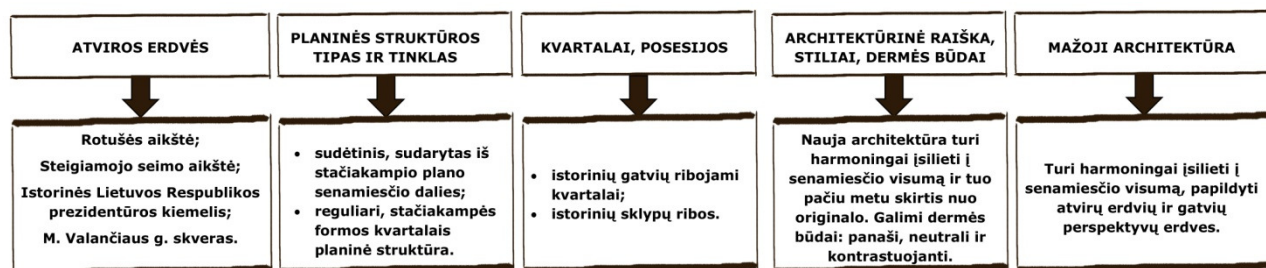
Kauno senamiesčio transformacijai apžvelgti buvo pasirinkti 4 istoriniai laikotarpiai: iki 1918 m., 1918–1940 m. (tarpukaris), 1940–1990 m. (sovietmetis) ir 1990–2016 m. (nepriklausomybės metai). Šiais laikotarpiais buvo nagrinėjamos kraštovaizdžio vertingosios savybės *Panorama* ir *Siluetas*, urbanistinė vertingoji savybė *Užstatymas* bei architektūrinė vertingoji savybė *Pastatų architektūrinis sprendimas*. Išanalizavus istorinius duomenis matyti, kaip keitėsi Kauno senamiestis per beveik 100 metų (13 paveikslas).

Per paskutiniuosius 100 metų panoramos ir siluetai išliko be didelių pakitimų. Nauji pastatai panoramoje nedominuoja, dominuoja tik istoriniai senamiesčio akcentai – bažnyčių ir Rotušės bokštai. Pasikeitė tik Kauno senamiesčio panoramos nuo Aleksoto kalno fonas – iš neapgyvendintų plotų į tankiai užstatytus Šilainių ir Vilijampolės mikrorajonus. Tolesnei plėtrai svarbu ir toliau išsaugoti panoramą nepakitusią.

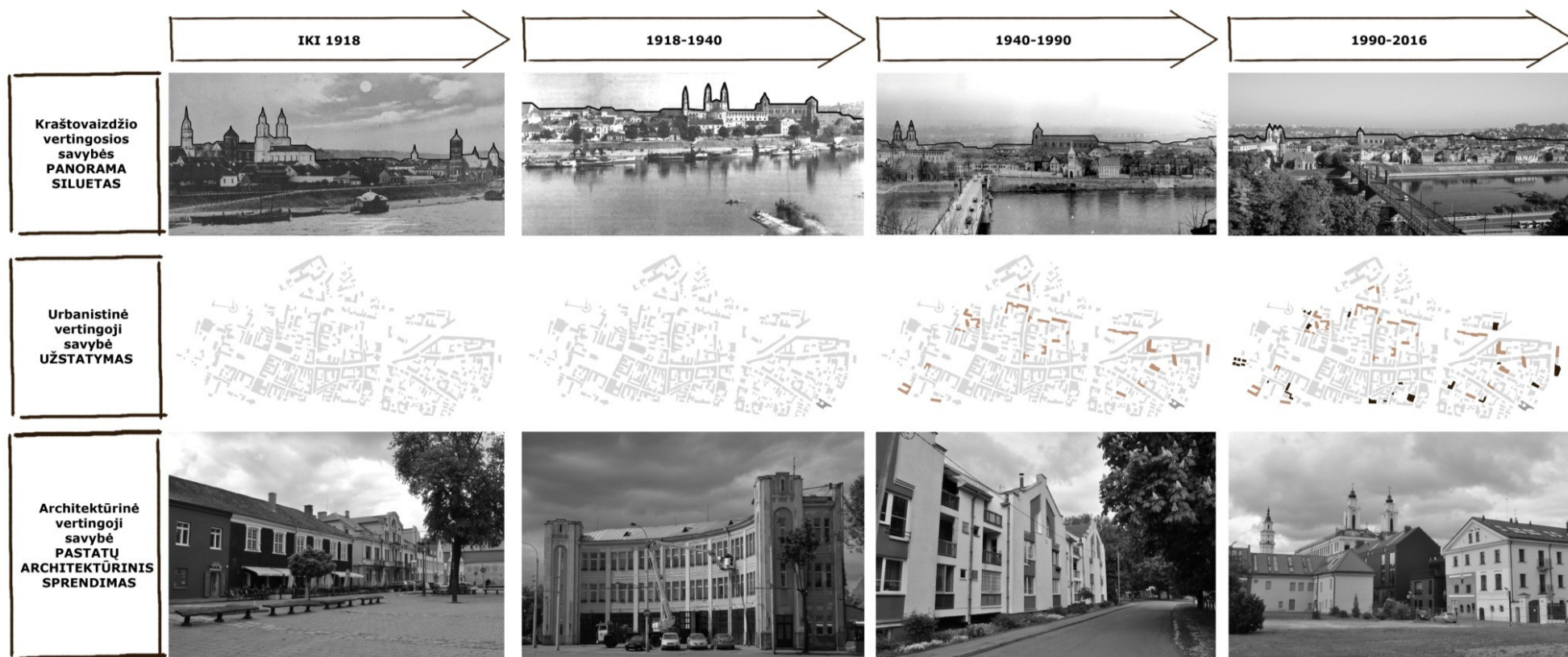
Analizuojant Kauno senamiesčio užstatymą per nurodytą laikotarpį, pastebėta, kad senamiesčio gatvių tinklas yra nepakitęs. Kiekvienu istoriniu laikotarpiu užstatymas papildomas vis naujais pastatais, kurie papildė perimetrinį senamiesčio užstatymą. Tolesnis naujų objektų atsiradimas turėtų papildyti jau esamą struktūrą, darniai įsiliesti į senamiesčio aplinką ir neiškreipti jau esamos jos struktūros.

Kiekvienu nagrinėjamu laikotarpiu architektūrinė pastatų išraiška yra skirtinga ir savita. Pastatai atspindi savo laikmetį, tačiau harmoningai įsilieja į bendrą senamiesčio visumą. Tolesnė plėtra galima kuriant naujus kultūrinius traukos centrus (teatrai, galerijos, muziejai), rekonstruojant ar restauruojant jau esamus bei pritaikant ir panaudojant šiuo metu nenaudojamus ir prastos fizinės būklės pastatus.

Atlikus Kauno senamiesčio transformacijos analizę, išskirtos svarbiausios vertingosios savybės (12 paveikslas):

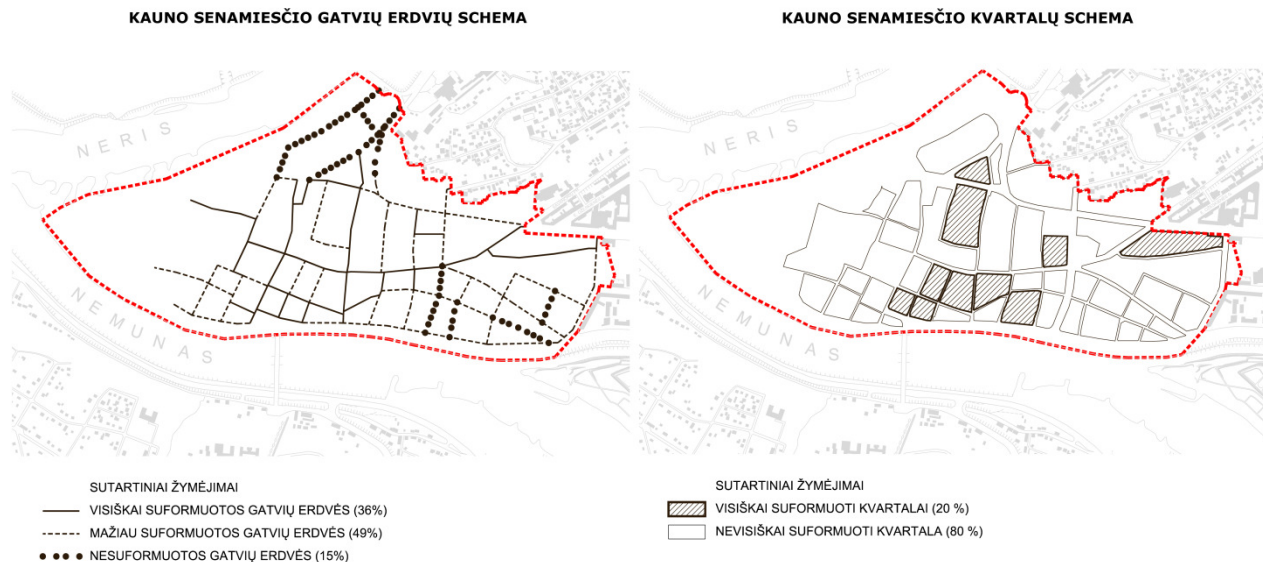

12 pav. Kauno senamiesčio svarbiausios vertingosios savybės (sudarė R. Garbaliauskaitė, remtasi KVR).

13 pav. Kauno senamiesčio transformacijos kraštovaizdyje, planinėje struktūroje ir architektūroje (sudarė R. Garbaliuskaitė). Kauno panorama iki 1918 m.; Kauno panorama 1918–1940 m.; Kauno panorama 1940–1990 m. [žiūrėta 2017-04-09]. Prieiga per: http://foto.terpe.lt/inkelti/20120528/i53_17a2.jpg; Kauno panorama 1990–2016 m. [žiūrėta 2017-04-09]. Prieiga per: http://www.efoto.lt/files/images/33482/Kauno-panorama_2.jpg. Fotofiksacijas atliko R. Garbaliuskaitė 2016-05-17.

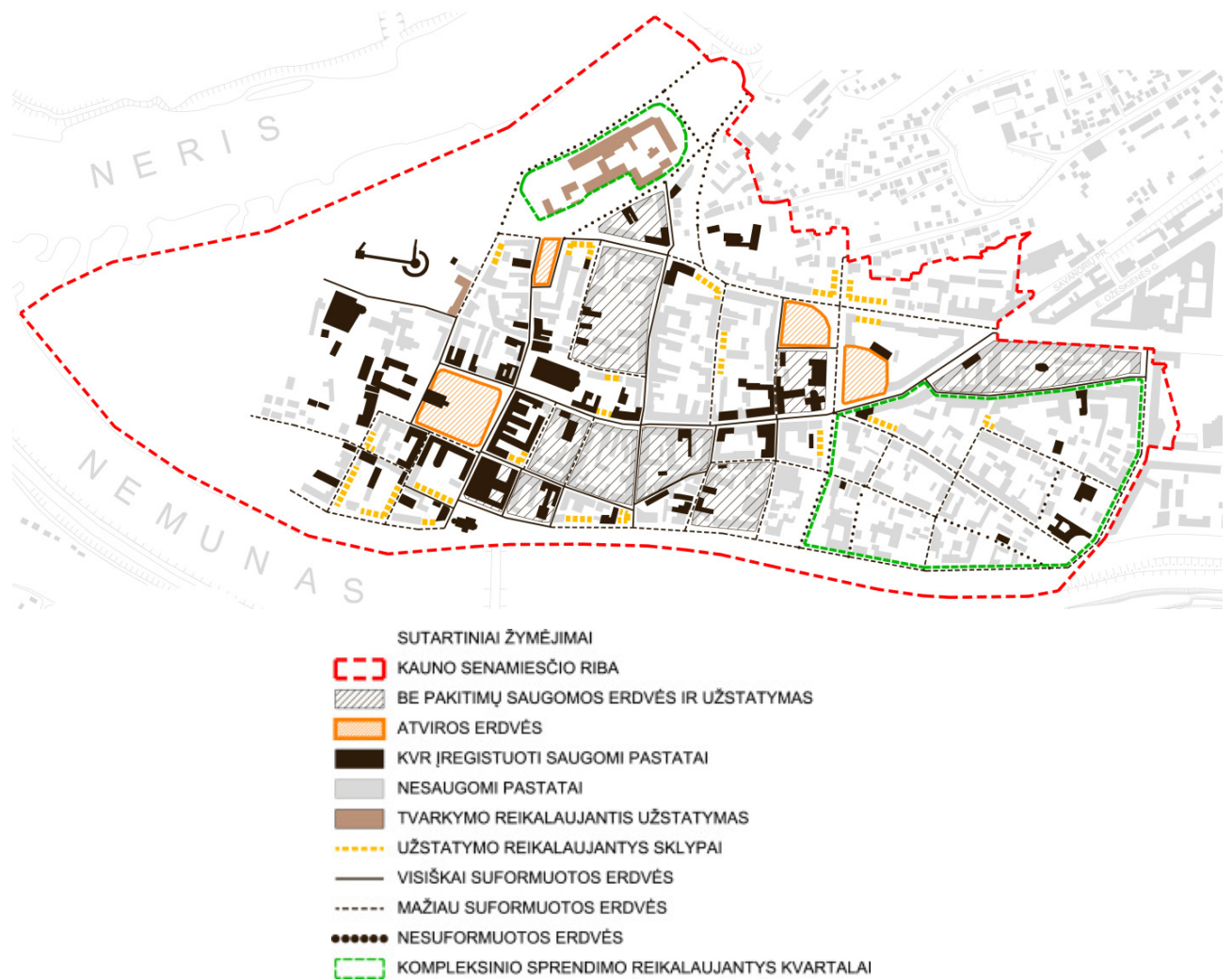
Kauno senamiesčio vertingųjų savybių išsaugojimui užtikrinti tolesnė senamiesčio plėtros koncepcija parengta remiantis V. Jurkšto atliktais Kauno senamiesčio tyrimais, juos atnaujinant ir atsižvelgiant į šią šiuolaikinę senamiesčio būklę. Sudarytos Kauno senamiesčio gatvių erdvių ir kvartalų schemas (14 paveikslas).

14 pav. Kauno senamiesčio gatvių erdvių ir kvartalų schemas (sudarė R. Garbaliuskaitė, remtasi (Jurkštas 1994)).

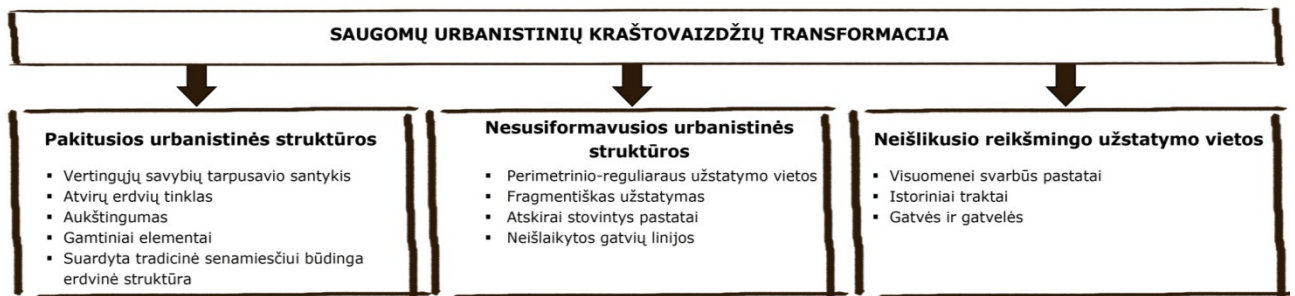
Iš šių schemų apskaičiuotos visiškai suformuotos savybės: gatvių erdvės – 36 %, kvartalai – 20 %. 49 % gatvių erdvių yra nepakankamai suformuotos ir tik 15 % nesuformuotos. Visiškai kita situacija yra nevisiškai suformuotų kvartalų – jų net 80 %. Taigi atliekant projektus reikėtų stengtis galutinai suformuoti dar iki galo nesuformuotus kvartalus, o jau visiškai suformuotus saugoti ir tvarkybos darbus atlikti tik remontuojant.

Kauno senamiesčio plėtros koncepciniai pasiūlymai pateikti 15 paveiksle. Šioje schemoje parodyta, kuriose vietose yra galima tolesnė senamiesčio plėtra. Geltonai pažymėti užstatymo reikalaujantys sklypai, žaliai apvestos zonos, kurioms tvarkyti reikėtų bendrų kompleksinių sprendinių.

15 pav. Kauno senamiesčio plėtos koncepciniai pasiūlymai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Apibendrinant saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijas galima išskirti tris jų grupes (16 paveikslas): pakitusios urbanistinės struktūros, nesusiformavusios urbanistinės struktūros ir neišlikusio reikšmingo užstatymo vietos. Pakitusią urbanistinę struktūrą dažniausiai lėmė kraštą valdžiusios santvarkos sprendimai. Tai gali būti erdvinės struktūros, atvirų erdvių gamtinių elementų, aukštingumo ar vertingųjų savybių pasikeitimai, lėmę visą saugomų urbanistinių kraštovaizdžių audinį. Nesusiformavusioms urbanistinėms struktūroms galima priskirti fragmentišką užstatymą, perimetrinio užstatymo spragas, neišlaikytas gatvių linijas ar atskirai stovinčius pastatus. Taip pat saugomuose urbanistiniuose kraštovaizdžiuose yra svarbus reikšmingas užstatymas, tačiau kartais jis nebūna išlikęs. Tai visuomenei svarbūs pastatai, kvartalai, istoriniai traktai, gatvės ar gatvelės.

16 pav. Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijos (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijos reiškiasi visose vertingųjų savybių grupėse: kraštovaizdžio, urbanistinių ir architektūrinių. Iš vienos pusės, tai vertingųjų savybių praradimas, tačiau iš kitos – galimybė plėtrai ir naujos architektūros atsiradimui saugomame audinyje. Nauji objektai gali padėti išspręsti pakitusių, nesusiformavusių ar neišlikusių struktūrų plėtrą.

1.5. Senamiesčių transformacijų analizės ir plėtros galimybių hipotetinis modelis ir literatūros šaltinių analizės apibendrinimas

Senamiesčių transformacijų analizės ir plėtros galimybių problematika:

- mokslinėje literatūroje ir teisiniuose Lietuvos ir tarptautiniuose dokumentuose nėra tikslaus saugomo urbanistinio kraštovaizdžio apibrėžimo;
- medžiagiškumo kaita statybų rinkoje, taip pat mažai specialistų, dirbančių pagal senąsias technologijas kultūros paveldo objektuose;
- ekstensyvi plėtra į miestų priemiesčius;
- savininkų ūkinė veikla, netinkamas statinių naudojimas ar tvarkymas nepaisant galiojančių įstatymų ar normų;
- tūrių sustambinimas ir naujos architektūros istorinėje aplinkoje netinkamas derinimas;
- statinių techniškas ir moralinis senėjimas.

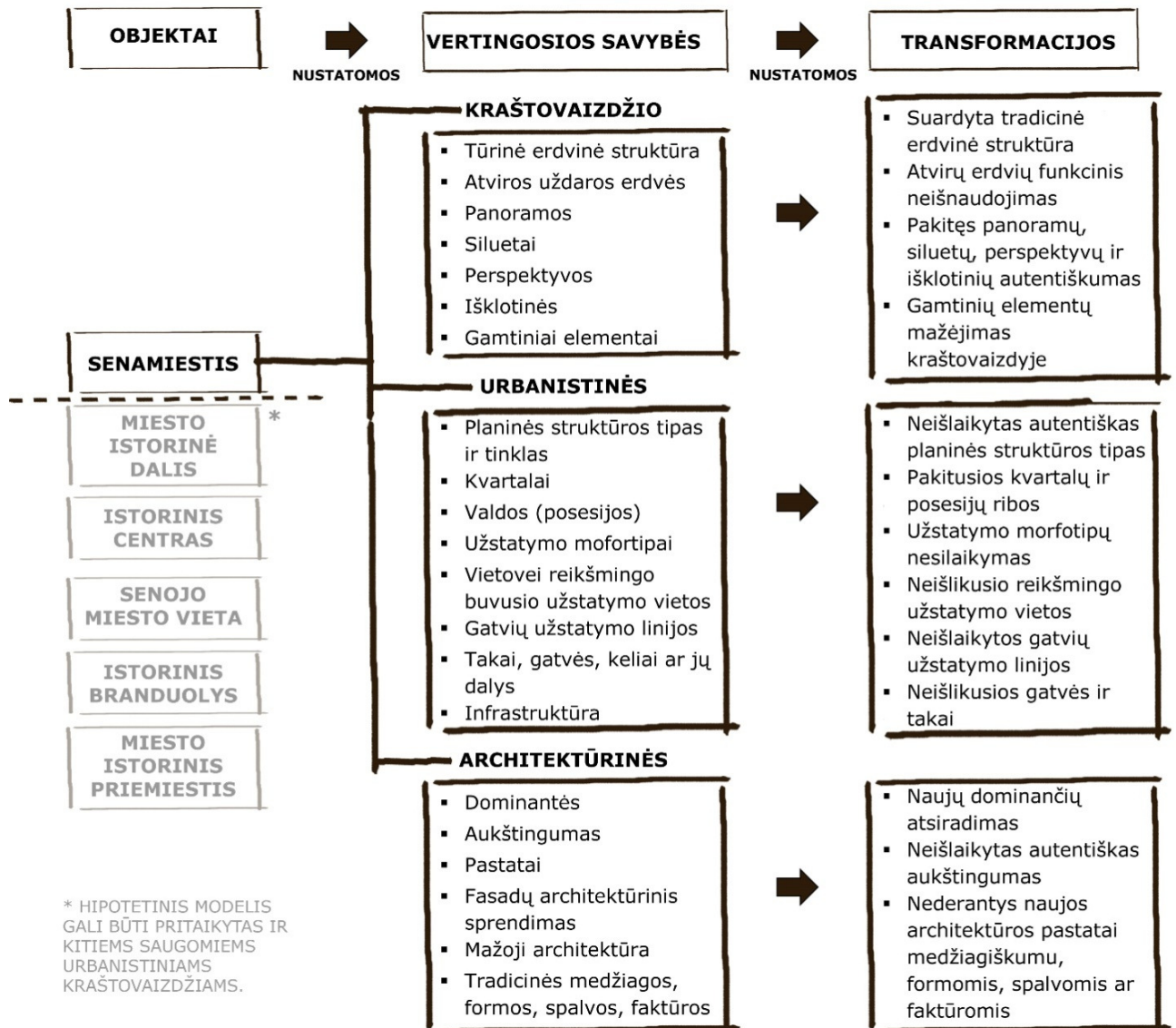
Senamiesčių transformacijų analizės ir plėtros galimybių hipotetinis modelis (13 paveikslas).

Senamiesčių plėtra gali vykti tokia eiga:

- nustatomas saugomo urbanistinio kraštovaizdžio tipas (senamiestis, jo branduolys ar istorinis priemiestis);
- išskiriamos vertingosios savybės, saugomi sluoksniai ir jų tarpusavio priklausomybė, ryšys (tūrinė erdvinė struktūra, planinės struktūros tipas, užstatymo tipas, aukštingumas ir kt.);
- vertingosios savybės sugrupuojamos į kraštovaizdžio, urbanistines ir architektūrines savybes (17 paveikslas);
- nustatoma, ar šios savybės yra autentiškos, ar jau yra transformuotos (17 paveikslas);
- vertingosioms savybėms, kiekvienai individualiai, parenkama tvarkybos darbų programa;
- tvarkybos darbai gali būti saugojimo arba naudojimo prioriteto su lydinčia funkcija, kuri priklauso nuo objekto autentiškumo.

Tame pačiame objekte gali būti ir visų grupių vertingųjų savybių ir tvarkymo darbų. Pastarieji priklauso nuo transformacijų, kiek saugomo objekto autentiškumas yra pakitęs. Kiekvienai atskirai vertingajai savybei turi būti individualiai sprendžiama, kaip ji turi būti tvarkoma, kokiomis medžiagomis, priemonėmis, kokie derinimo su aplinka būdai bus panaudoti (panašus, neutralus, kontrastingas). Taip pat turi vyrauti darna tarp skirtingų vertingųjų savybių. Šių savybių tarpusavio priklausomybė parodyta 7 PRIEDE.

Hipotetinis modelis sudarytas senamiesčių transformacijų analizei, bet taip pat gali būti pritaikytas ir kitiems saugomiems urbanistiniams kraštovaizdžiams: istoriniams centrams, senojo miesto vietoms, istorinėms dalims ir kitiems.

17 pav. Senamiesčių transformacijų analizės hipotetinis modelis (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Literatūros šaltinių analizės apibendrinimas

Atlikus šaltinių analizę, paaiškėjo, kad nėra dažnai aptinkama saugomo urbanistinio kraštovaizdžio samprata. Išnagrinėjus mokslinės literatūros ir teisinių dokumentų sąvokas, pateikta saugomo urbanistinio kraštovaizdžio samprata: saugoma kultūros paveldo vietovė, kuriai taikomi paveldosaugos reikalavimai, kurioje yra pastatų, statinių ir atvirų erdvių ansambliai jų gamtinėje aplinkoje, turintys archeologiniu, architektūriniu, priešistoriniu, istoriniu, moksliniu, estetiniu, socialiniu, kultūriniu ar ekologiniu požiūriu pripažintą vientisumą ir vertę.

Mokslinės literatūros analizė parodė, kad galima išskirti saugomo urbanistinio kraštovaizdžio formavimo pagrindą: vertės savybės, urbanistiniai tyrimai ir tvarkybos darbų grupės.

Išanalizavus kultūros vertybių registro saugomus objektus, išskirti saugomo urbanistinio kraštovaizdžio tipai: senamiestis, miesto senoji dalis, istorinis centras ar dalis, senojo miesto vieta. Atlikus Kultūros vertybių registre saugomų objektų paiešką, išnagrinėti Lietuvos senamiesčių pavyzdžiai, išskirtos jų jau saugomos vertingosios savybės. Analizuojant vertingąsias savybes pastebėta, kad jos tiesiogiai priklauso viena nuo kitos ir, keičiant vieną, gali pakisti ir kita arba visos.

Apibendrinus analizuotą medžiagą, išsiaiškintos saugomo urbanistinio kraštovaizdžio problemos ir suformuoti tvarkymo hipotetiniai principai bei transformacijų analizės eiga.

2. SAUGOMO URBANISTINIO KRAŠTOVAIZDŽIO TRANSFORMACIJŲ ANALIZĖS IR PLĖTROS GALIMYBIŲ EMPIRINIAI TYRIMAI

2.1. Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių atranka empiriniams tyrimams

Remiantis literatūros analize, vertingosioms savybėms nustatyti buvo pasirinkti visi Kultūros vertybių registre saugomi urbanistiniai objektai: senamiesčiai (7), istoriniai centrai (7), senųjų miestų vietos (38) ir istorinės dalys (48). Apskaičiuotas šių saugomų vietovių vertingųjų savybių procentas:

- senamiesčiai: 48,21 %
- istoriniai centrai: 10,71 %
- senojo miesto vietos: 1,75 %
- istorinės dalys: 33,59 %

Vertingiausieji yra senamiesčiai (48 %). Empiriniams tyrimams iš saugomų urbanistinių kraštovaizdžių nagrinėjami bus būtent senamiesčiai. Lietuvoje yra 7 senamiesčiai: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Kėdainių, Telšių, Ukmergės ir Trakų. Kadangi Trakų senamiestis yra saugomas kaip objekto teritorija, o ne kaip vietovė, tai jis toliau nebus nagrinėjamas.

Sociologinėje visuomenės ir architektūros specialistų apklausoje klausimai užduodami apie visus Lietuvos senamiesčius (išskyrus Trakų).

2.2. Senamiesčių empirinių tyrimų programa

Tyrimų tikslas – atlikti sociologinius ir koreliacinės analizės senamiesčių tyrimus, apibendrinti šių tyrimų rezultatus ir suformuoti senamiesčių plėtros galimybių koncepcinį modelį.

Tyrimų uždaviniai: sudaryti tyrimų programą, kuri nusakytų senamiesčių vertingąsias savybes, tvarkymo darbus, transformacijos ir plėtros galimybes:

- išskirti kriterijus, kurias remiantis vertinami senamiesčiai, vertingosios savybės, tvarkymo darbai, transformacija ir plėtros galimybės;
- nustatyti esmines senamiesčių vertingąsias savybes ir jų tarpusavio ryšį;
- nustatyti taikomus tvarkymo darbus vertingosioms savybėms;
- suformuoti senamiesčių plėtros galimybių projektavimo principus ir įgyvendinimo galimybes;
- remiantis tyrimų duomenimis, padaryti išvadas ir jomis remiantis suformuoti senamiesčių plėtros galimybių koncepcinį modelį.

Tyrimų objektas: Kultūros vertybių registre saugomi kaip vietovės Lietuvos senamiesčiai (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Kėdainių, Telšių ir Ukmergės).

Išskiriami pagrindiniai senamiesčių transformacijos ir plėtros galimybių hipotetiniai teiginiai:

- Senamiesčių plėtros formavimo principai:
 - vertės savybės: kraštovaizdžio, urbanistinės ir architektūrinės;
 - urbanistiniai tyrimai, kuriais remiantis vertingosioms savybėms nustatomos tvarkymo darbų rūšys;
 - tvarkymo darbų grupės: saugojimo ir naudojimo prioritetų su jas lydinčiomis funkcijomis.
- Kultūros vertybių registre atskirai neišskirtos, tačiau prie užstatymo bruožų kartais minimos vertingosios savybės, kurios papildo ir užtikrina senamiesčių išsaugojimo kompleksiskumą:
 - kraštovaizdžio – erdvės mastelis;
 - urbanistinės – gatvių užstatymo linijos, infrastruktūra;
 - architektūrinės – aukštingumas, pastatai, fasadų architektūriniai sprendiniai, statiniai, mažoji architektūra, architektūrinė raiška, stiliai, dermės būdai, tradicinės medžiagos, spalvos, faktūros.
- Vienas svarbiausių senamiesčių tvarkymo uždavinių – vertingųjų savybių išsaugojimas ir svarbiausių savybių nustatymas, nes jos yra senamiesčių vertės pagrindas.

- Senamiesčių tvarkymo procese svarbi vertingųjų savybių tarpusavio priklausomybė, jos tiesiogiai priklauso viena nuo kitos ir, keičiant vieną, gali pakisti ir kita. Tai lemia visą senamiesčio transformaciją.
- Vienos senamiesčių vertingosios savybės gali būti labiau kompleksinės (turi daugiau vizualinių ryšių su kitomis vertingosiomis savybėmis), o kitos gali būti labiau savarankiškos (šios vertingosios savybės yra nepriklausomos).
- Senamiesčių neišnaudotų (mažesnio tolygumo arba senamiesčiui netinkamos paskirties) teritorijų ir pastatų panaudojimas, atsižvelgiant į visuomenės poreikius, suteikia patrauklumo ir vientisumo bendroje urbanistinėje struktūroje.
- Infrastruktūros plėtra gali suformuoti senamiesčių ir gretimų teritorijų ryšius bei spręsti fizinio pasiekiamumo problemas.

Tyrimų struktūra ir metodika:

- suformuojama tyrimų darbinė hipotezė;
- atliekama sociologinė visuomenės ir architektūros specialistų apklausa;
- atliekama koreliacinė senamiesčio vertingųjų savybių ir tvarkymo darbų analizė, kurios metu vertinamos senamiesčių vertingosios savybės, jų transformacija, tarpusavio priklausomybė ir tvarkymo darbai;
- analizuojami, apibendrinami tyrimų rezultatai ir padaromos išvados;
- patikslinama tyrimų darbinė hipotezė;
- sudaromas senamiesčių plėtros galimybių koncepcinis modelis.

Atliekant visuomenės sociologinę apklausą tikimasi išsiaiškinti:

- visuomenės požiūrį į senamiesčius ir jų vertingąsias savybes;
- visuomenės poreikių ir funkcijų įvairovę senamiesčiuose;
- kokiais tikslais yra lankomi senamiesčiai;
- kokios senamiesčių vertingosios savybės išskiriamos kaip svarbios;
- visuomenės požiūrį į naujų pastatų statybą senamiesčiuose;
- kokios savybės suteikia senamiesčiams patrauklumo.

Atliekant specialistų sociologinę apklausą tikimasi išsiaiškinti:

- požiūrį į senamiesčius, jų vertingąsias savybes ir tvarkymo darbus;
- požiūrį į tradicinių medžiagų, spalvų, formų, faktūrų kaitą ir funkcijų įvairovę senamiesčiuose;
- požiūrį į naujos architektūros istorinėje aplinkoje derinimą ir jo būdus bei kuris iš jų tinkamiausias;

- kam teikiamas prioritetas: esamų vertingųjų savybių išsaugojimui ir pritaikymui ar naujų urbanistinių struktūrų kūrimui senamiestyje;
- kurie senamiesčių tvarkymo darbai yra prioritetiniai;
- kokios senamiesčių vertingosios savybės išskiriamos kaip svarbios;
- kokios savybės suteikia senamiesčiams patrauklumo.

Tyrimais vietoje tikimasi išsiaiškinti:

- taip pat, kaip ir prieš tai tyrime, išsiaiškinti, kokios vertingosios savybės yra svarbiausios, nes jos sudaro senamiesčių vertės pagrindą;
- kokios gatvių erdvės ir kvartalai yra jau visiškai suformuoti, o kurie dar ne;
- kokiose senamiesčių vietose galima tolesnė plėtra;
- kokie naudojami naujos architektūros istorinėje aplinkoje derinimo būdai.

Apibendrinus visuomenės ir architektūros specialistų sociologinių tyrimų rezultatus ir palyginus su tyrimų vietose rezultatais suformuojamas koncepcinis senamiesčių plėtros galimybių modelis.

2.3. Senamiesčių empirinių tyrimų eiga ir rezultatai

Sociologiniai tyrimai yra labai svarbūs tiriant senamiesčių vertingąsias savybes, nes planuojant senamiesčių plėtrą atsižvelgiama į visuomenės poreikius bei specialistų siūlymus. Sociologiniams tyrimams atlikti parengiamos dvi anketos – visuomenės atstovams ir specialistams. Keletas klausimų anketose yra užduodami tie patys, siekiant išsiaiškinti skirtingų respondentų nuomonę ir palyginti jų rezultatus.

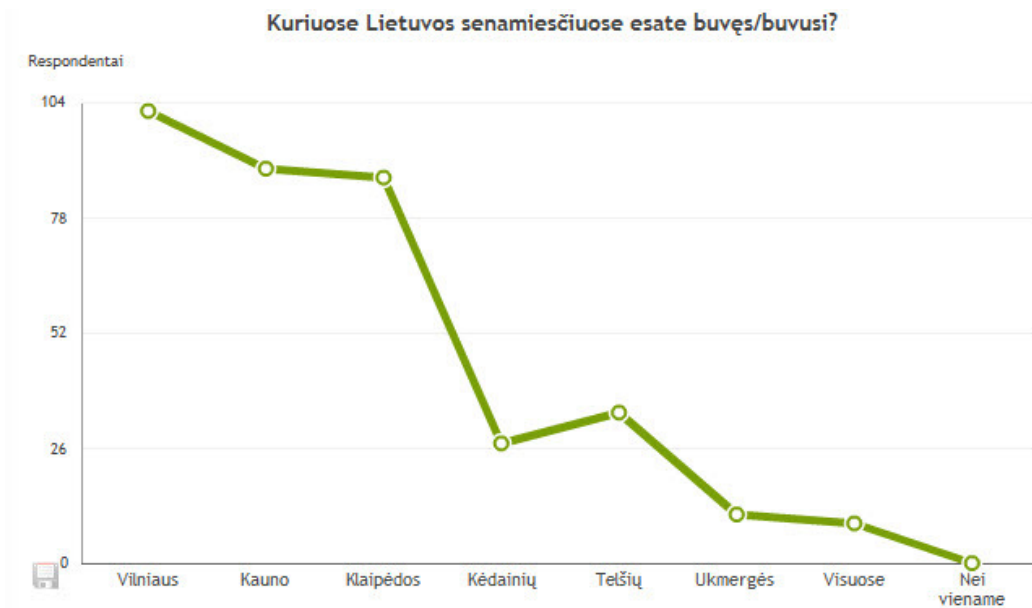
Anketose buvo suformuoti klausimai siekiant išsiaiškinti respondentų požiūrį į senamiesčių vertingąsias savybes, jų ryšius bei respondentų poreikių ir funkcijų įvairovę, tolesnę plėtrą. Specialistų anketų klausimuose siekiama išsiaiškinti požiūrį į naujos architektūros istorinėje aplinkoje derinimą ir jo būdus, kuris iš jų tinkamiausias ir kam teikiamas prioritetas – esamų vertingųjų savybių išsaugojimui ir pritaikymui ar naujų urbanistinių struktūrų kūrimui senamiestyje. Sociologinėje apklausoje iš viso dalyvavo 154 respondentai.

2.3.1. Visuomenės sociologinė apklausa

Atliekant visuomenės sociologinę apklausą buvo surinkti 113 respondentų atsakymai į anketos klausimus. Apklausoje dalyvavo 35 vyrai ir 78 moterys, jų amžius nuo 18 iki 84 metų.

Visuomenės apklausos anketos (8 PRIEDAS) įvadinėje dalyje respondentams pateikiama glausta informacija apie nagrinėjamą temą ir jos tikslus. Pirmiausia prašoma pateikti respondentų duomenis (amžių, išsilavinimą ir kt.). Dauguma apklaustųjų respondentų turi aukštąjį išsilavinimą. Toliau pateikiami klausimai nagrinėjama tema „Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijų analizė ir plėtros galimybės“.

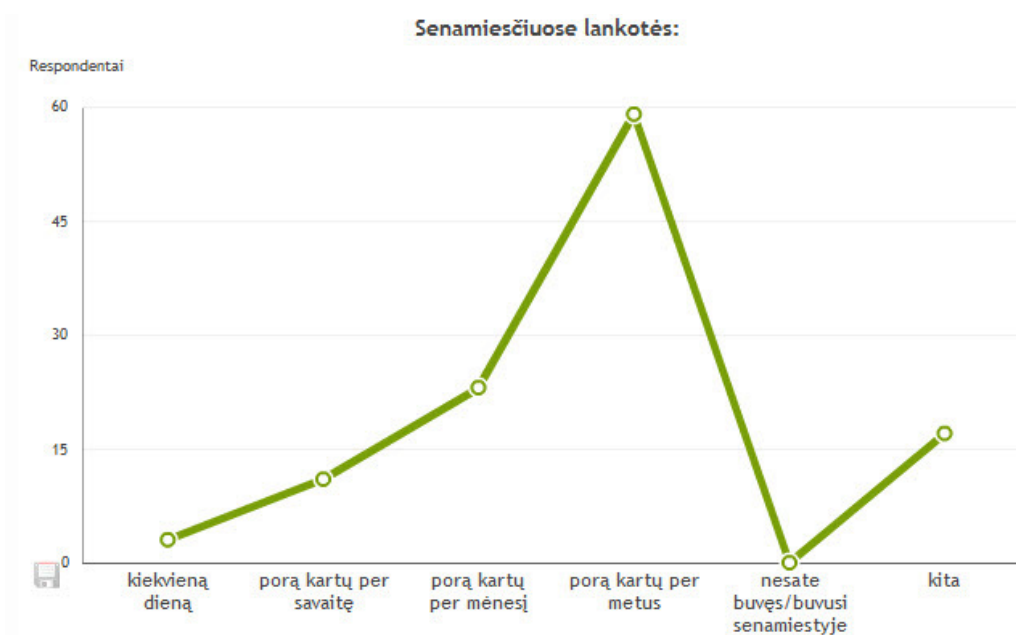
Pirmiausia išsiaiškinama, kuriuose Lietuvos senamiesčiuose respondentai yra apsilankę, ir pateikiami visi Lietuvos senamiesčiai (18 paveikslas): Vilniaus senamiestis – 102 respondentai; Kauno senamiestis – 89 respondentai; Klaipėdos senamiestis – 87 respondentai; Kėdainių senamiestis – 27 respondentai; Telšių senamiestis – 34 respondentai; Ukmergės senamiestis – 11 respondentų; visuose senamiesčiuose – 9 respondentai; nei viename – 0.

18 pav. Diagrama, iliustruojanti aplankytus Lietuvos senamiesčius (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Kaip matoma iš diagramos, daugiausiai respondentų yra apsilankę Vilniaus senamiestyje, taip pat labiau lankomi yra kitų didžiųjų miestų senamiesčiai. Net 9 respondentai yra buvę visuose Lietuvos senamiesčiuose.

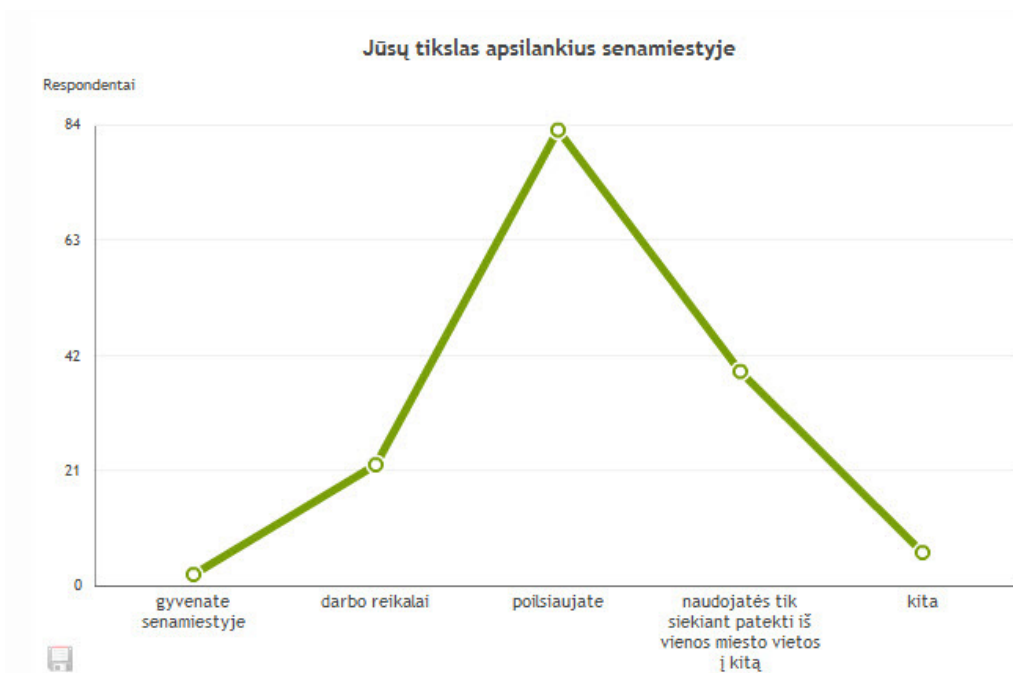
Toliau aiškinamasi, kaip dažnai respondentai lankosi senamiesčiuose (19 paveikslas), ir jiems pateikiami keli atsakymų variantai: kiekvieną dieną – 2,7 %; porą kartų per savaitę – 9,7 %; porą kartų per mėnesį – 20,4 %; porą kartų per metus – 52,2 %; nėra buvę senamiestyje – 0 %; kita – 15 %. Iš atsakymų „kita“ dažniausiai paminėti yra: kartą per mėnesį, kartą metuose, kartą per dvejus metus.

19 pav. Diagrama, iliustruojanti Lietuvos senamiesčių lankomumą (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Iš diagramos matoma, kad respondentai senamiesčiuose dažniausiai lankosi tik porą kartų per metus. Tokį gana retą kai kurių respondentų lankymąsi gali lemti tai, kad jie gyvena kituose miestuose ir retai lankosi senamiesčius turinčiuose miestuose, o atvyksta esant dideliems miestų renginiams.

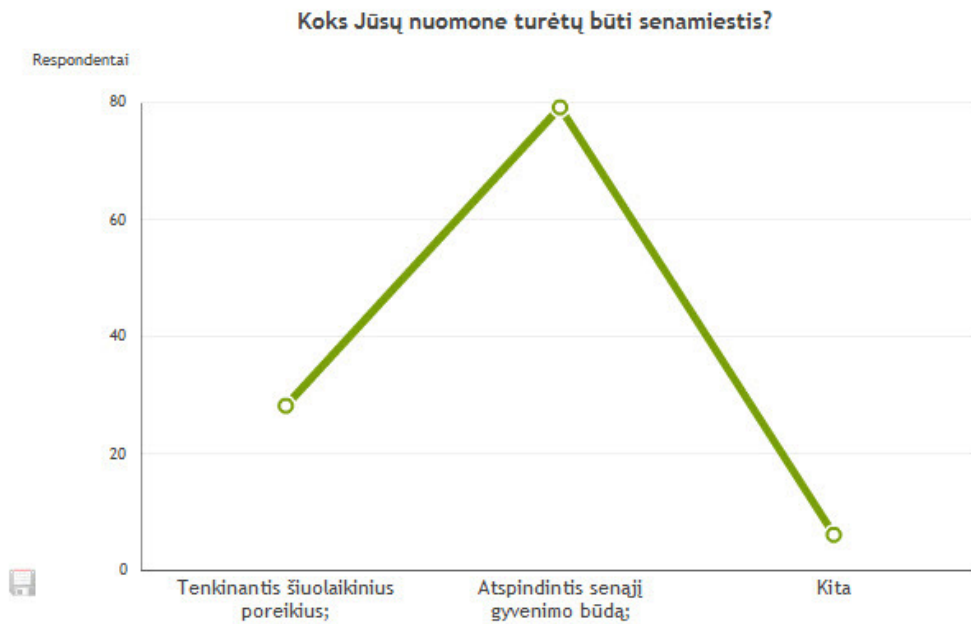
Kitu klausimu siekta išsiaiškinti apsilankymo senamiesčiuose tikslus (20 paveikslas): gyvenate senamiestyje – 1,3 %; darbo reikalai – 14,5 %; poilsiaujate – 54,6 %; naudojates tik siekdami patekti iš vienos miesto vietos į kitą – 25,7 %; kita – 3,9 %. Kiti atsakymai: restoranai, susitikimo taškai, naktinis gyvenimas; pietaujame; ekskursijos; senamiesčio aplankymas; pasigrožėti.

20 pav. Diagrama, iliustruojanti Lietuvos senamiesčių aplankymo tikslus (sudarė R. Garbaliauskaitė).

Iš šios diagramos matoma, kad net 54,6 % respondentų senamiesčiuose poilsiauja, taigi jiems yra reikalinga rekreacinė ir kultūros objektų infrastruktūra.

Toliau pasidomėta, koks, respondentų nuomone, turėtų būti senamiestis (21 paveikslas): tenkinantis šiuolaikinius poreikius – 24,8 %; atspindintis senąjį gyvenimo būdą – 69,9 %; kita – 5,3 %. Kiti atsakymai: abu variantai; senamiestis turi išlaikyti savo autentiškumą, tačiau daugelis pastatų yra per daug apleisti, apgriuvę, juose nėra tvarkos, jie nerestauruoti (daug namų „vaiduoklių“, kurie tikrai nepuošia miesto); balansas tarp praeities ir šiuolaikiškumo; suderinta sena ir nauja.

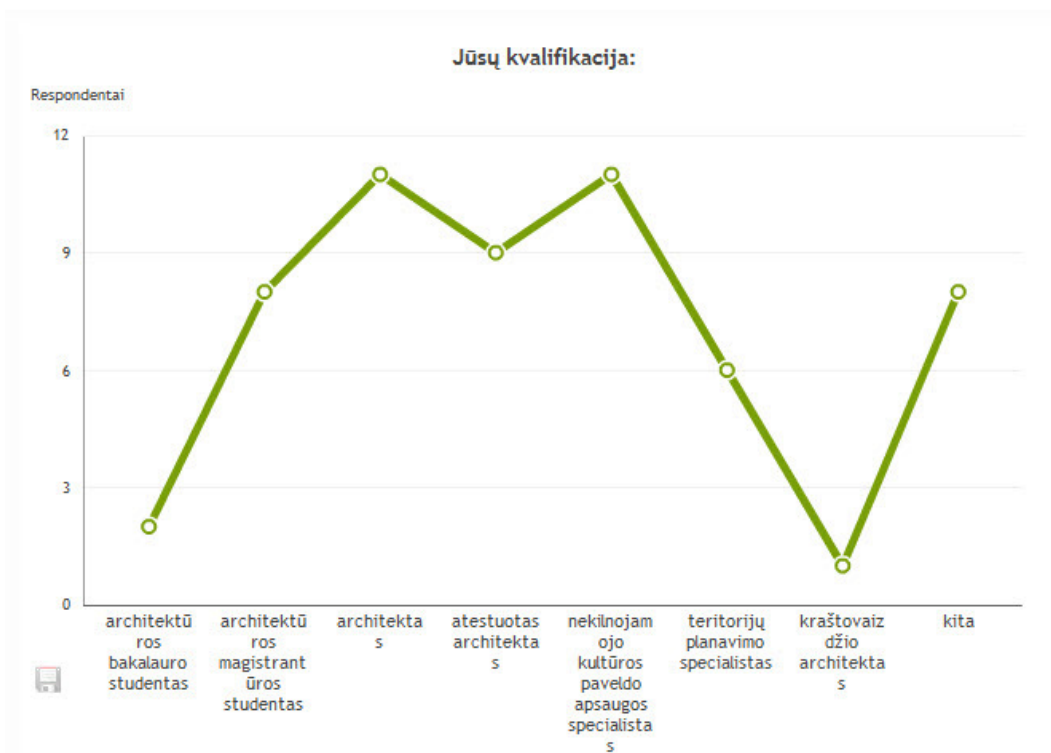
21 pav. Diagrama, iliustruojanti Lietuvos senamiestį tolesnę plėtrą (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Iš šios diagramos matoma, kad daugiausiai respondentų (69,9 %) mano, kad senamiestis turėtų atspindėti senąjį gyvenimo būdą. Taigi ir nauja architektūra turėtų būti panaši į senųjų pastatų architektūrą.

2.3.2. Specialistų sociologinė apklausa

Atliekant specialistų sociologinę apklausą buvo surinkti 41 respondento atsakymai į anketos klausimus. Apklausoje dalyvavo 13 vyrų ir 28 moterys, jų amžius nuo 22 iki 64 metų.

Specialistų apklausos anketos (9 PRIEDAS) įvadinėje dalyje respondentams pateikiama glausta informacija apie nagrinėjamą temą ir jos tikslus. Pirmiausia prašoma pateikti respondentų duomenis (amžių ir lytį). Toliau prašoma nurodyti kvalifikaciją (22 paveikslas): architektūros bakalauro studentas – 3,6 %; architektūros magistrantūros studentas – 14,3 %; architektas – 19,6 %; atestuotas architektas – 16,1 %; nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistas – 19,6 %; teritorijų planavimo specialistas – 10,7 %; kraštovaizdžio architektas – 1,8 %; kita – 14,3 %. Kiti atsakymai: kartografas, statybos inžinierius, paveldosaugininkas, ekonomistas, restauravimo technologas, urbanistas, dailininkas, kultūros paveldo chemikas-technologas.

22 pav. Diagrama, iliustruojanti architektūros specialistų kvalifikaciją (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Iš diagramos matoma, kad daugiausiai sociologinėje apklausoje dalyvavo architektų ir nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistų – po 19,6 % visų respondentų.

Taip pat specialistų buvo klausama apie darbo patirtį pagal turimą kvalifikaciją (23 paveikslas): praktikos neturiu – 0 %; 1–5 metų – 46,3 %; 5–10 metų – 19,5 %; 10 ir daugiau metų – 34,1 %.

23 pav. Diagrama, iliustruojanti architektūros specialistų darbo patirtį (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Iš diagramos matoma, kad daugiausiai respondentų yra jauni specialistai, turintys 1–5 metų darbo patirtį. Tačiau net 34,1 % respondentų turi daugiau nei 10 metų patirtį.

Toliau pateikiami klausimai nagrinėjama tema „Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijų analizė ir plėtros galimybės“. Pirmiausia buvo klausama apie senamiesčių sampratą, kaip ją supranta specialistai:

1. Senamiestis – savita išskirtinės vertės kompleksinė paveldo vertybė – 14,6 %;
2. Senamiestis – tos senosios miesto dalys, kurios susiklostė viduramžiais tarp miestų gynybinių sienų ar kitų aiškiai identifikuotų istorinio branduolio ribų – 2,4 %;
3. Senamiestis – senoji miesto dalis, išsiskirianti savitumu, išskirtinumu pagal savo vertę, išsaugojusi autentiškus įvairių laikotarpių urbanistinius darinius ir elementus – 82,9 %.

Taigi dauguma (net 82,9 %) respondentų mano, kad senamiestis yra svarbi, savita ir labai vertinga miesto dalis.

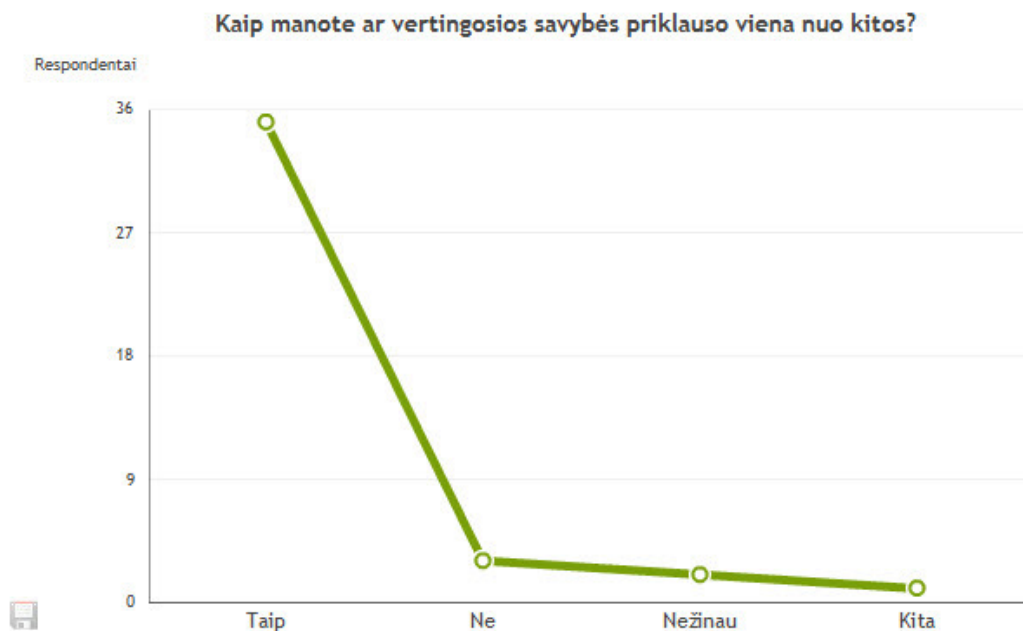
Kitas klausimas buvo apie vertingųjų savybių grupes (kraštovaizdžio, urbanistines ir architektūrinės) ir buvo prašoma jas įvertinti prioriteto tvarka: 1 – labiausiai vertingos, 3 – mažiausiai vertingos (5 lentelė). Vieta parodo atsakymo variantų svarbą. Aukščiausių vietą užima svarbiausias atsakymo variantas (urbanistinės vertingosios savybės). Taškai yra visa atsakymų į klausimą suma. Svarbiausias atsakymas turi mažiausių taškų skaičių (73 taškai). Mažiausiai svarbus atsakymas turi didžiausių taškų skaičių (95 taškai).

5 lentelė. Vertingųjų savybių grupių įvertinimo rezultatai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

	Vieta	Taškai
Urbanistinės vertingosios savybės	1	73
Architektūrinės vertingosios savybės	2	78
Kraštovaizdžio vertingosios savybės	3	95

Specialistams senamiesčiuose svarbiausios yra urbanistinės vertingosios savybės, antroje vietoje – architektūrinės, o trečioje – kraštovaizdžio.

Kitas klausimas buvo apie vertingųjų savybių priklausomybę: kaip manote, ar vertingosios savybės priklauso viena nuo kitos? (24 paveikslas).

24 pav. Diagrama, iliustruojanti architektūros specialistų nuomonę apie vertingųjų savybių priklausomybę (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Iš pateiktos diagramos matoma, kad net 85,4 % respondentų mano, kad vertingosios savybės priklauso viena nuo kitos. Į atsakymą „kita“ buvo pateiktas atsakymas, kad ne visos vertingosios savybės priklauso viena nuo kitos.

Toliau pateikiami klausimai norint išsiaiškinti specialistų nuomonę apie senamiesčiuose taikomus tvarkymo darbus. Pateiktas klausimas: koks senamiesčio tvarkymo būdas Jums prioritetinis?

1. saugojimo (priežiūra, avarijos grėsmės pašalinimas, remontavimas, restauravimas, konservavimas) – 31,7 %;
2. naudojimo (atkūrimas, pritaikymas, rekonstravimas, naujos architektūros įterpimas, modernizavimas) – 58,5 %;
3. kita – 9,8 % (vykdant NKPAĮ 2 str. 41d. nuostatas; abi tinka; tvari plėtra; naudojimas saugant).

Taigi, specialistų nuomone, prioritetas yra naudojimui, nes tik naudojant galima išsaugoti vertingąsias savybes.

Kitas klausimas: kokie, Jūsų nuomone, yra prioritetiniai senamiesčių tvarkymo darbai su pagrindine saugojimo funkcija? (surašykite prioritetų tvarka nuo 1 – *labai svarbu*, 5 – *visai nesvarbu*). Iš 6 lentelės matoma, kad respondentai pirmiausia teikia prioritetą avarijos grėsmės pašalinimui iš saugojimo prioriteto tvarkymo darbų.

6 lentelė. Saugojimo prioriteto tvarkymo darbų įvertinimo rezultatai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

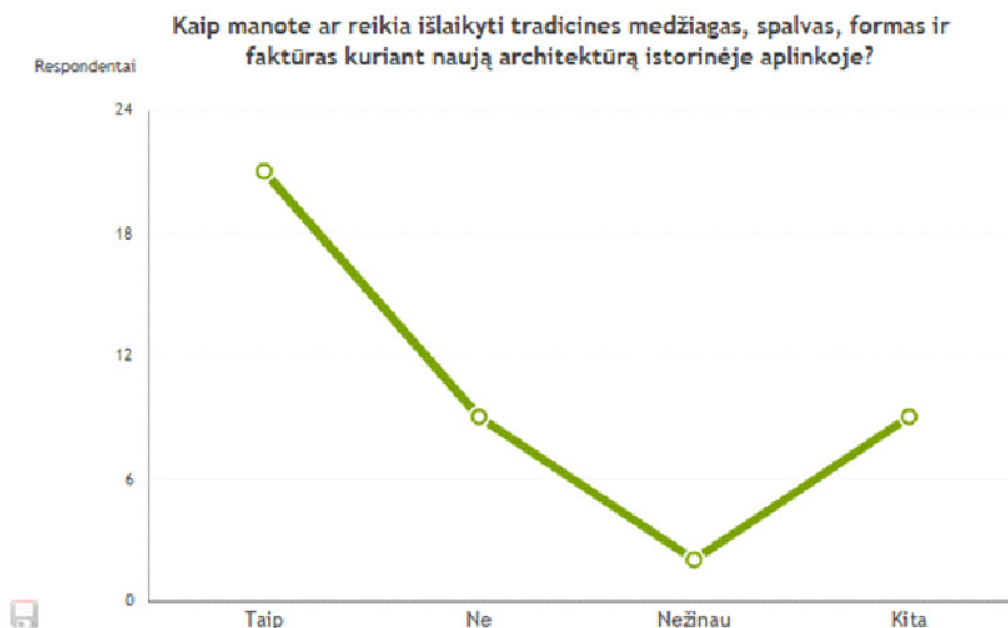
	Vieta	Taškai
Avarijos grėsmės pašalinimas	1	96
Restauravimas	2	105
Priežiūra	3	106
Remontavimas	4	153
Konservavimas	5	155

Toliau pateikiamas klausimas: kokie, Jūsų nuomone, yra prioritetiniai senamiesčių tvarkymo darbai su pagrindine naudojimo funkcija? (surašykite prioritetų tvarka nuo 1 – *labai svarbu*, 5 – *visai nesvarbu*). Iš 7 lentelės matoma, kad respondentai pirmiausia teikia prioritetą pritaikymui iš naudojimo prioriteto tvarkymo darbų.

7 lentelė. Saugojimo prioriteto tvarkymo darbų įvertinimo rezultatai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

	Vieta	Taškai
Pritaikymas	1	63
Rekonstravimas	2	116
Atkūrimas	3	124
Modernizavimas	4	156
Naujos architektūros įterpimas	5	156

Toliau specialistų buvo klausama: kaip manote, ar reikia išlaikyti tradicines medžiagas, spalvas, formas ir faktūras kuriant naują architektūrą istorinėje aplinkoje? Rezultatai pateikti 25 paveiksle.

25 pav. Diagrama, iliustruojanti architektūros specialistų nuomonę apie tradicines medžiagas, spalvas, formas ir faktūras kuriant naują architektūrą istorinėje aplinkoje (sudarė R. Garbaliuskaitė).

51,2 % respondentų atsakė, kad reikia išlaikyti tradicines medžiagas, spalvas, formas ir faktūras kuriant naują architektūrą istorinėje aplinkoje. Tačiau 22 % respondentai rinkosi atsakymą „kita“ ir pateikė savo nuomonę:

- reikia išlaikyti aukščiau įvardytus elementus ir įvesti šiuolaikinių elementų, pastatas turi atspindėti statymo laikotarpį ir derėti su istorine aplinka išvardytų elementų atžvilgiu;
- reikia, bet akcentiškai, labai subtiliai;
- kiekvienu atveju skirtingai;
- priklauso nuo situacijos, dažniausiai taip;
- taip, bet galimi įvairūs sprendimai;
- priklauso nuo pasirinkto metodo, jei neutrali, tai reikia, jei kontrastinga, tai ne;
- tai, kas projektuojama nauja, neturėtų užgožti esamų vertybių, bet jas paryškinti;
- nebūtinai, nėra vienos sėkmingos formulės ar komponavimo principo, reikia taikyti pagal situaciją, išskirti ar ne;
- nebūtinai, svarbu dermė su aplinka.

Specialistų nuomone, projektuojant naujos architektūros objektus senamiesčiuose reikia atsižvelgti į tradicines medžiagas, spalvas, formas ir faktūras, tačiau jos nebūtinai turi būti tradicinės, svarbiausia, kad harmoningai įsiliėtų į jau esamą senamiesčio struktūrą.

2.3.3. Sociologinės apklausos bendrų klausimų palyginimas

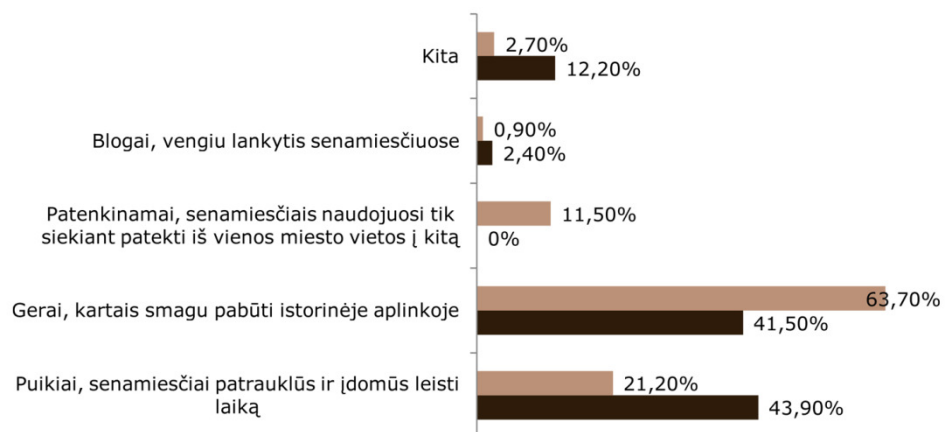
Visuomenės ir specialistų buvo prašoma pažymėti, kuriuose senamiesčiuose yra lankęsi (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Kėdainių, Telšių ir Ukmergės), ir reikėjo išsirinkti, kurio vieno senamiesčio tvarkymas yra geriausias. Rezultatai pateikti 26 paveiksle. Vilniaus senamiestis yra labiausiai lankomas Lietuvos senamiestis – 100 % specialistų ir 94 % visuomenės, ir jo tvarkymas taip pat labiausiai patinka daugiau respondentų. Ir kitų didžiųjų Lietuvos miestų Kauno ir Klaipėdos senamiesčiai sulaukė didesnio respondentų palaikymo.

26 pav. Visuomenės ir specialistų Lietuvos senamiesčių lankymo ir geriausio tvarkymo rezultatai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

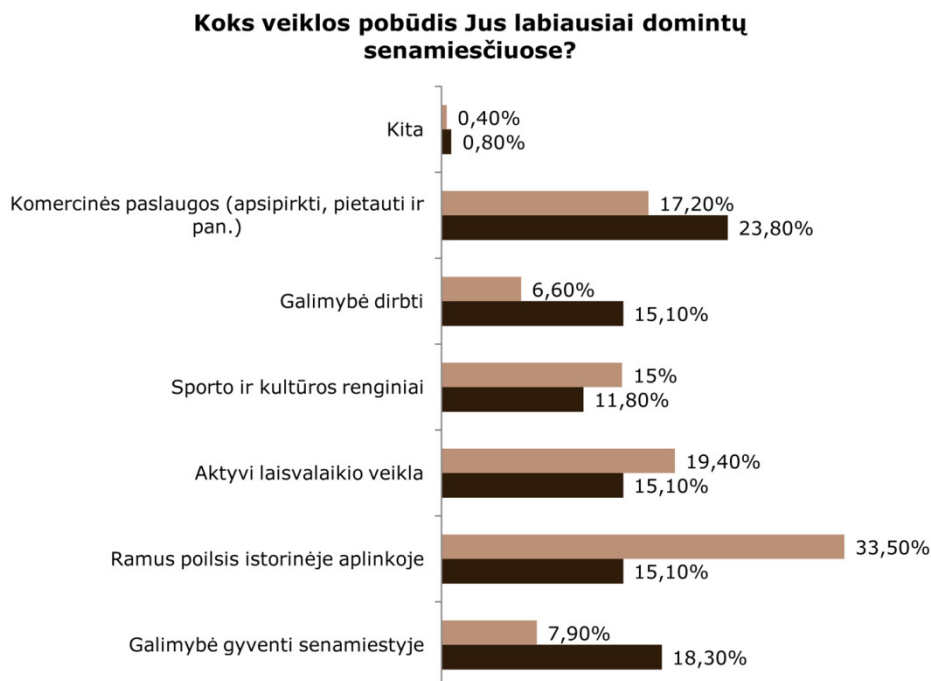
Kitas bendras klausimas buvo apie senamiesčių būklę (27 paveikslas), ir dauguma specialistų senamiesčių būklę vertina puikiai (43,9 %), o visuomenė – gerai (63,7 %). Daugumai respondentų patinka leisti laiką senamiesčio istorinėje aplinkoje.

Kaip vertinate Jūsų aplankytų Lietuvos senamiesčių būklę?

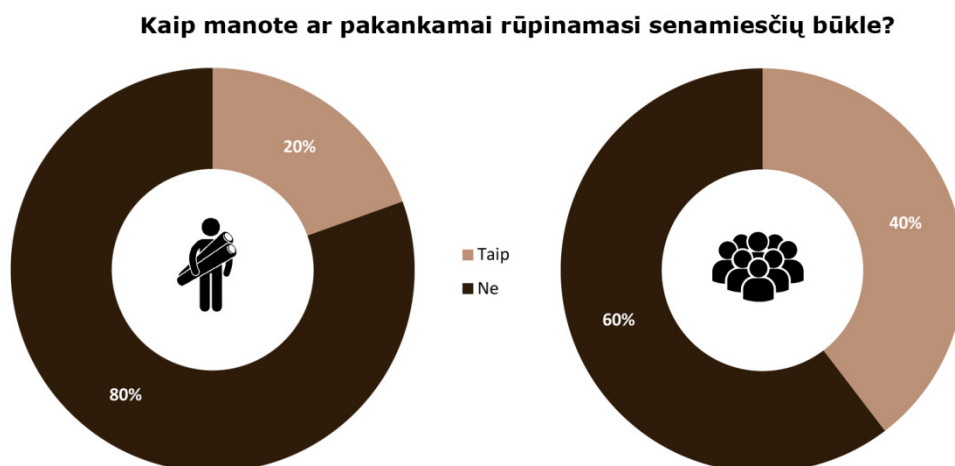
27 pav. Visuomenės (šviesiai ruda) ir specialistų (tamsiai ruda) senamiesčių būklės vertinimas (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Toliau buvo bandoma išsiaiškinti, kokia veikla patiktų respondentams senamiesčiuose, kad galėtų daugiau juose praleisti laiko (28 paveikslas). Daugumą specialistų senamiesčiuose domina komercinės paslaugos (23,8 %), o visuomenę – ramus poilsis istorinėje aplinkoje (33,5 %). Kiti atsakymai pasiskirsto maždaug tolygiai.

28 pav. Visuomenės (šviesi ruda) ir specialistų (tamsi ruda) nuomonė apie veiklos pobūdį senamiesčiuose (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Toliau buvo klausiama, ar pakankamai yra rūpinamasi senamiesčių būkle (29 paveikslas). Dauguma specialistų (80 %) ir visuomenės (60 %) mano, kad senamiesčių būkle nėra pakankamai rūpinamasi.

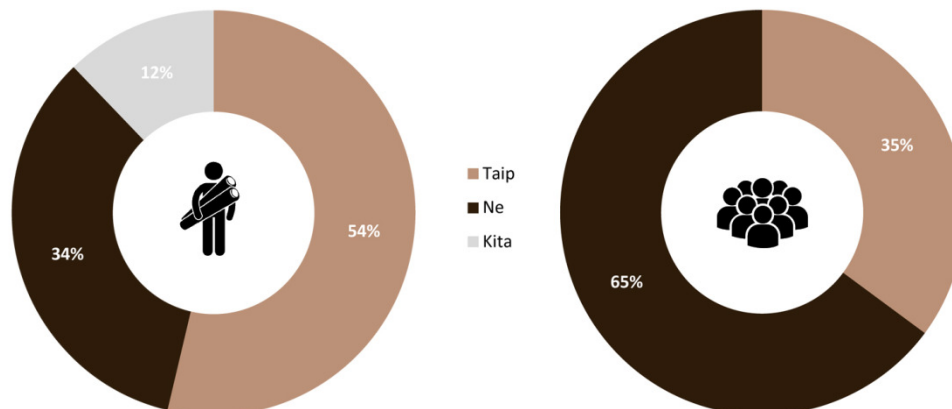

29 pav. Visuomenės (dešinėje) ir specialistų (kairėje) nuomonės apie senamiesčių būklę (taip – šviesiai ruda, ne – tamsiai ruda) (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Kitu klausimu siekta išsiaiškinti, ar respondentai pritaria senamiesčių plėtrai ir naujų pastatų statybai (30 paveikslas). Specialistų ir visuomenės nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė. Dauguma specialistų pritaria senamiesčių plėtrai (54 %), o visuomenė – (net 65 %) nepritaria senamiesčių

plėtrai ir naujų pastatų statybai. Tai galima suprasti, kaip norą išsaugoti ir sutvarkyti jau esamus pastatus ir juos pritaikyti bei panaudoti visuomenės reikmėms.

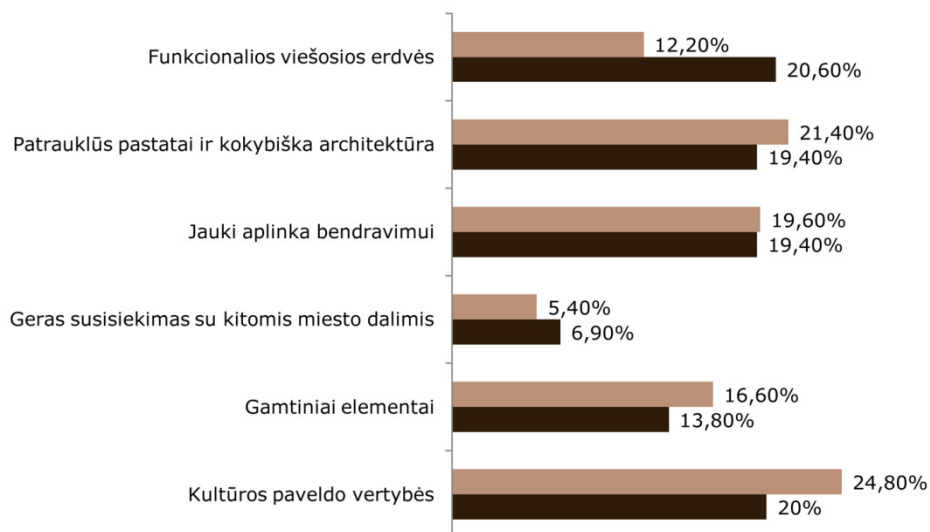
Ar pritariate senamiesčių plėtrai ir naujų pastatų statybai?

30 pav. Visuomenės (dešinėje) ir specialistų (kairėje) nuomonės apie senamiesčių būklę (taip – šviesiai ruda, ne – tamsiai ruda, kita – pilka) (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Kitas klausimas buvo išsiaiškinti, kokios savybės senamiesčiams suteikia patrauklumo (31 paveikslas). Dauguma specialistų mano, kad senamiesčiui daugiausiai patrauklumo suteikia funkcionalios viešosios erdvės (20,6 %) ir kultūros paveldo vertybės (20 %), o visuomenės nuomone, daugiausiai senamiesčiui patrauklumo suteikia kultūros paveldo vertybės (24,8 %) ir patrauklūs pastatai bei kokybiška architektūra (21,4 %).

Kokios savybės suteikia senamiesčiui patrauklumo?

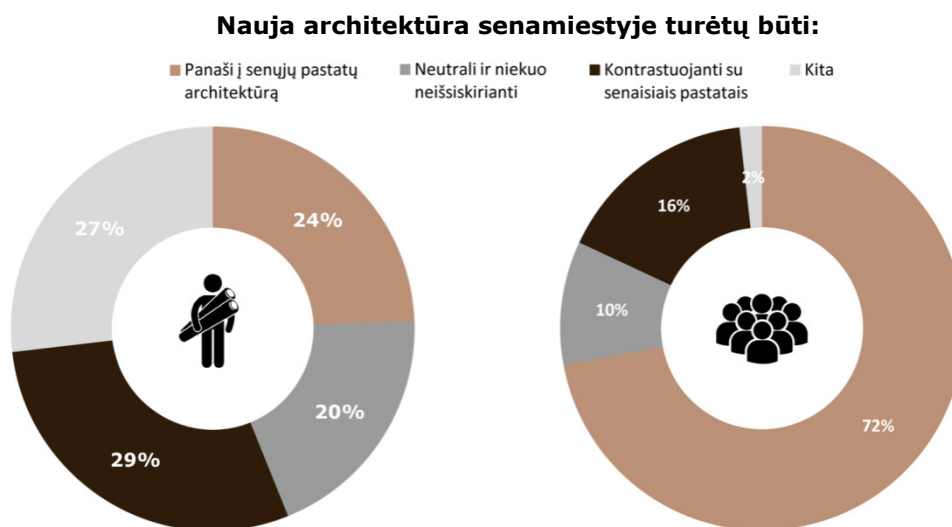

31 pav. Visuomenės (šviesi ruda) ir specialistų (tamsi ruda) nuomonės apie patrauklias senamiesčio savybes (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Kitas klausimas buvo skirtas išsiaiškinti respondentų nuomonei, kokia nauja architektūra turėtų būti senamiestyje (32 paveikslas). Specialistų ir visuomenės nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė. Specialistų atsakymai pasiskirstė tolygiai, todėl nėra vieno išskirtinio dermės būdo, kurį reikėtų taikyti senamiesčiuose. Kiti specialistų atsakymai:

- išlaikanti senamiesčio vientisumą tiek architektūriškai, tiek urbanistiniu požiūriu;
- kontekstuali;
- gerai deranti, papildanti savo laikmečio galimybėmis ir samprata;
- labai priklauso nuo situacijos, jei moderni, tai labai aukšto lygio;
- kiekvienu atveju unikalus sprendimas įvertinant kontekstą;
- kokybiška ir individuali (išskirtinė ir ne kartotinė);
- gali būti ir neutrali, ir kontrastuojanti;
- deranti arba kontrastu, arba panašumu;
- priklauso nuo situacijos, kartais reikia išsiskirti, kartais susilieti su aplinka. Nestatysite senamiestyje vien tik modernios architektūros kaip, pvz., Daniel Libeskind, Frank Gehry, Zaha Hadid stiliaus, pastatų;
- atitinkanti šių dienų laikmetį, bet neardanti senamiesčio struktūros vientisumo.

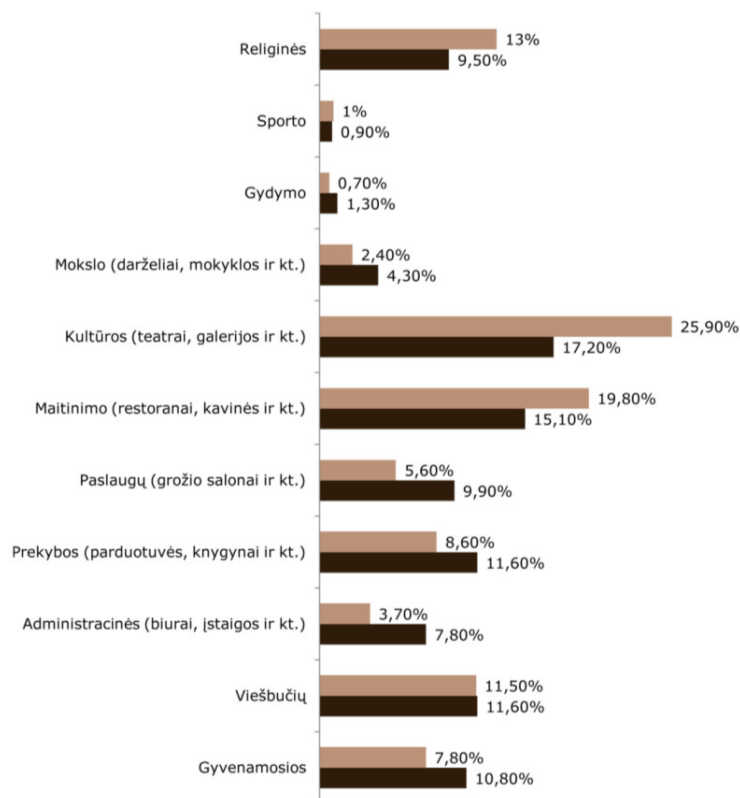
Visuomenės nuomone, net 72 % respondentų mano, kad nauja architektūra turi būti panaši į senųjų pastatų architektūrą. Tai galima suprasti, kaip norą išsaugoti savitą senamiesčio vaizdą be šiuolaikinės architektūros intervencijų.

32 pav. Visuomenės (dešinėje) ir specialistų (kairėje) nuomonės apie patrauklias senamiesčio savybes (šviesiai ruda – panaši į senųjų pastatų architektūrą; tamsiai pilka – neutrali ir niekuo neišsiskirianti; tamsiai ruda – kontrastuojanti su senaisiais pastatais; šviesi pilka – kita) (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Paskutinis bendras apklausos klausimas buvo išskirti, kokios paskirties pastatai labiausiai tiktų senamiesčiuose (33 paveikslas). Dauguma specialistų mano, kad senamiesčiuose labiausiai tiktų kultūros (teatrai, galerijos ir kt.) paskirties pastatai (17,2 %) ir maitinimo paskirties pastatai (15,1 %). Visuomenės nuomonė sutampa su specialistų – kultūros (teatrai, galerijos ir kt.) paskirties pastatai (25,9 %) bei maitinimo paskirties pastatai (19,8 %).

Kokios pagrindinės paskirties pastatai, Jūsų manymu labiausiai tiktų senamiesčiuose?

33 pav. Visuomenės (šviesiai ruda) ir specialistų (tamsiai ruda) nuomonė apie labiausiai tinkamas senamiestyje pastatų paskirtis (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Sociologinės apklausos rezultatų apibendrinimas:

- Iš senamiesčių vertingųjų savybių grupių urbanistinės vertingosios savybės specialistų nurodomos kaip vertingiausios.
- Vertingosios savybės yra priklausomos viena nuo kitos. Jų tarpusavio ryšys gali būti reikšmingas arba nepakankamai reikšmingas, kad lemtų transformaciją.
- Specialistams svarbiausia vertingoji savybė atrodo tūrinė erdvinė struktūra, o visuomenei – senamiesčio panorama.
- Specialistų nuomone, prioritetiniai yra naudojimo tvarkymo darbai. Iš jų kaip svarbiausią nurodo pritaikymą. O iš saugojimo prioriteto tvarkymo darbų avarijos grėsmės pašalinimas įvardijamas kaip svarbiausias.
- Specialistų nuomone, nauja architektūra senamiestyje turėtų būti paremta kontrasto principu, jie pritaria senamiesčių tolesnei plėtrai.
- Visuomenės nuomone, nauja architektūra senamiestyje turėtų panašėti į senųjų pastatų architektūrą, ir ji nepitaria senamiesčių tolesnei plėtrai ir naujų pastatų statybai.

2.3.4. Senamiesčio vertingųjų savybių koreliacinė analizė

Koreliacinėje analizėje statistinio ryšio stiprumas tarp stebėtų kintamųjų yra išreiškiamas koeficientu. Koreliacija parodo ryšio kryptį – vieno kintamojo reikšmei didėjant, kito kintamojo reikšmė gali didėti arba mažėti. Koreliacijos koeficientai įgyja reikšmes nuo –1 iki 1. Teigiama reikšmė – tiesioginė koreliacija, neigiama reikšmė – atvirkštinė koreliacija. Pagal koreliacijos koeficiento dydį (8 lentelė) daromos išvados apie koreliacinio ryšio stiprumą. Kuo reikšmė arčiau – 1 arba 1, tuo priklausomybė tarp kintamųjų yra stipresnė (žr. Butkevičienė).

8 lentelė. Koreliacijos koeficiento reikšmių skalė [žiūrėta 2017-04-10]. Prieiga per: <https://lt.wikipedia.org/wiki/Koreliacija>.

Labai stipri	Stipri	Vidutinė	Silpna	Labai silpna	Nėra ryšio	Labai silpna	Silpna	Vidutinė	Stipri	Labai stipri
-1	nuo -1 iki -0,7	nuo -0,7 iki -0,5	nuo -0,5 iki -0,2	nuo -0,2 iki 0	0	nuo 0 iki 0,2	nuo 0,2 iki 0,5	nuo 0,5 iki 0,7	nuo 0,7 iki 1	+1

Iš koreliacijos koeficiento negalima nustatyti koreliacijos priežasties. Du kintamieji X ir Y gali stipriai koreliuoti dėl trijų priežasčių (žr. Janilionis):

- kintamasis X daro poveikį kintamajam Y;
- kintamasis Y daro poveikį kintamajam X;
- abu kintamieji X ir Y yra veikiami trečio kintamojo.

Todėl koreliacinės analizės metu nustatytas ryšys negali būti interpretuojamas kaip priežastingumas, o tik kaip asociacijos arba ryšio matas. Pagrindiniai koreliacijos koeficientai (žr. Janilionis):

- *Pearson* – tiesinio ryšio stiprumo matas. Jis gali būti naudojamas, kai stebimų atsitiktinių dydžių X ir Y skirstiniai yra normalieji (reikšmės yra išmatuotos intervalų arba santykių skalėje).
- Intervaliniams kintamiesiems, kuriems normalumo prielaida nėra tenkinama, ir ranginiams kintamiesiems yra skaičiuojamas *Spearman* arba *Kendall τ -b* koreliacijos koeficientas.

Koreliacinei analizei duomenys yra naudojami iš sociologinės apklausos „Specialistų požiūris į senamiesčių vertingąsias savybes ir plėtrą“. Vertingųjų savybių nustatymui buvo prašoma įvertinti jas prioriteto tvarka: 5 – *labai svarbi*; 4 – *svarbi*; 3 – *nelabai svarbi*; 2 – *visai nesvarbi*; 1 – *negaliu atsakyti*. Kadangi tai yra ranginiai duomenys, tai skaičiavimui buvo pasirinktas *Spearman* koreliacinės analizės koeficientas, apibūdinantis ryšio tarp X ir Y stiprumą monotoniškumo prasme.

Senamiesčio vertingųjų savybių koreliacinės analizės koeficientų skaičiavimas atliekamas IBM SPSS Statistics programa. Pirmiausia iš sociologinės architektūros specialistų apklausos reikalingi duomenys koreliacinei analizei atlikti yra įvedami į SPSS programą.

Gaunama *Spearman* koreliacinės analizės koeficientų lentelė tarp senamiesčio vertingųjų savybių tarpusavio ryšių analizei. Pirmiausia, analizuojant gautus duomenis, reikia atmesti nepakankamai reikšmingus rezultatus, t. y. Sig. (2-tailed) > 0,05. Likę reikšmingi rezultatai yra suskirstomi į labai silpnus, silpnus, vidutinius, stiprius ir labai stiprius koreliacinius ryšius. Gauti rezultatai pateikiami 34 paveiksle.

	Kraštovaizdžio vertės savybės					Urbanistinės vertės savybės			Architektūrinės vertės savybės							
	Tūrinė erdvinė struktūra	Atviros erdvės	Uždaros erdvės	Panoramos, siluetai, perspektyvos	Gamtiniai elementai	Planinės struktūros tipas ir tinklas	Kvartalai, posesijos	Užstatymo tipai ir bruožai	Infrastruktūra	Gatvių, kiemų ir šaligatvių dangos	Dominantės	Aukštingumas	Pastatai ir fasadų architektūrinis sprendimas	Mažoji architektūra	Architektūrinė raiška, stiliai, dermės būdai	Tradicinės medžiagos, formos, spalvos, faktūros
Tūrinė erdvinė struktūra	X					0,329	0,471	0,365								
Atviros erdvės		X	0,474	0,409	0,394	0,513		0,370				0,313		0,327		
Uždaros erdvės		0,474	X			0,436	0,328					0,414	0,375			
Panoramos, siluetai, perspektyvos		0,409		X	0,393						0,437					
Gamtiniai elementai		0,394		0,393	X			0,338					0,321			
Planinės struktūros tipas ir tinklas	0,329	0,513	0,436			X	0,606	0,467			0,362	0,343				
Kvartalai, posesijos	0,471		0,328			0,606	X	0,636								
Užstatymo tipai ir bruožai	0,365	0,370			0,338	0,467	0,636	X				0,384		0,338		
Infrastruktūra									X	0,383						
Gatvių, kiemų ir šaligatvių dangos									0,383	X				0,538		
Dominantės				0,437		0,362					X	0,440				
Aukštingumas		0,313	0,414			0,343		0,384			0,440	X	0,471	0,347		
Pastatai ir fasadų architektūrinis sprendimas			0,375		0,321							0,471	X	0,368	0,409	
Mažoji architektūra		0,327						0,338		0,538		0,347	0,368	X	0,556	
Architektūrinė raiška, stiliai, dermės būdai													0,409	0,556	X	
Tradicinės medžiagos, formos, spalvos, faktūros																X

34 pav. Senamiesčio vertingųjų savybių *Spearman* koreliacijos koeficientai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Šioje lentelėje skirtingomis spalvomis pažymėti silpno (šviesiai ruda) ir vidutinio (tamsiai ruda) stiprumo koreliacijos koeficientai. Gauti vidutinio stiprumo koreliacijos ryšiai:

1. Užstatymo tipai ir bruožai / Kvartalai ir posesijos 0,636;
2. Planinės struktūros tipas ir tinklas / Kvartalai ir posesijos 0,606;
3. Architektūrinė raiška, stiliai ir dermės būdai / Mažoji architektūra 0,556;
4. Gatvių, kiemų ir šaligatvių dangos / Mažoji architektūra 0,538;
5. Planinės struktūros tipas ir tinklas / Atviros erdvės 0,513.

Visi gauti koreliaciniai ryšiai yra teigiami, taigi jie yra tiesiogiai priklausomi. Kaip pavyzdį galima aprašyti vieną ryšį. Tarp kintamųjų *Užstatymo tipai ir bruožai / Kvartalai ir posesijos* yra statistiškai reikšmingas ryšys. *Spearman* koreliacijos koeficientas lygus 0,636 – ryšys tarp kintamųjų yra vidutinis. Kuo respondentams labiau svarbi užstatymo tipų ir bruožų vertingoji savybė, tuo ir kvartalų, posesijų vertingoji savybė yra svarbesnė. Analogiškai galima parašyti ir visus kitus reikšmingus rezultatus.

Pagal *Spearman* koreliacijos vidutinio stiprumo koeficiento ryšių kiekį galima išskirti šias vertingąsias senamiesčio savybes (34 paveikslas):

1. Planinės struktūros tipas ir tinklas – 2 vidutinio stiprumo koreliaciniai ryšiai (su atviromis erdvėmis ir kvartalais, posesijomis);
2. Kvartalai ir posesijos – 2 vidutinio stiprumo koreliaciniai ryšiai (su planinės struktūros tipu ir tinklu bei užstatymo tipais ir bruožais);
3. Mažoji architektūra – 2 vidutinio stiprumo koreliaciniai ryšiai (su gatvių, kiemų ir šaligatvių dangomis bei architektūrine raiška, stiliais, dermės būdais);
4. Atviros erdvės – 1 vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys (su planinės struktūros tipu ir tinklu);
5. Užstatymo tipai ir bruožai – 1 vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys (su kvartalais, posesijomis);
6. Gatvių, kiemų ir šaligatvių dangos – 1 vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys (su mažąja architektūra);
7. Architektūrinė raiška, stiliai ir dermės būdai – 1 vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys (su mažąja architektūra).

Senamiesčio vertingosios savybės, kurios turi vidutinių ir silpnų koreliacinių ryšių, yra kompleksinės, nes jos turi daugiau ar mažiau reikšmingų ryšių su kitomis vertingosiomis savybėmis. Iš gautų rezultatų galima pastebėti, kad vertingoji savybė „tradicinės medžiagos, formos, spalvos ir faktūros“ neturi jokio reikšmingo koreliacinio ryšio, taigi ši savybė yra savarankiška ir nekoreliuojanti su kitomis vertingosiomis savybėmis.

Rezultatus galima įvertinti atskiromis kraštovaizdžio, urbanistinių ir architektūrinių vertingųjų savybių grupėmis. Pastebėta, kad architektūrinės vertės savybės turi tik silpnus ryšius su kraštovaizdžio ir urbanistinėmis vertės savybėmis. Taip pat kraštovaizdžio vertingosios savybės tarpusavyje turi tik silpnus koreliacijos ryšius.

Koreliacijos reikšmingumo lygmuo gali būti ** -0,01 arba * -0,05 (35 paveikslas).

	Kraštovaizdžio vertės savybės				Urbanistinės vertės savybės				Architektūrinės vertės savybės															
	Tūrinė erdvinė struktūra		Planinės struktūros tipas ir tinklas		Kvartalai, posesijos		Užstatymo tipai ir bruožai		Infrastruktūra		Gatvių, kiemų ir šaligatvių dangos		Dominantės		Aukštingumas		Pastatai ir fasadų architektūrinis sprendimas		Mažoji architektūra		Architektūrinė raiška, stiliai, dermės būdai		Tradicinės medžiagos, formos, spalvos, faktūros	
	X	Atviros erdvės	Uždaros erdvės	Panoramos, siluetai, perspektyvos	Gamtiniai elementai	Planinės struktūros tipas ir tinklas	Kvartalai, posesijos	Užstatymo tipai ir bruožai	Infrastruktūra	Gatvių, kiemų ir šaligatvių dangos	Dominantės	Aukštingumas	Pastatai ir fasadų architektūrinis sprendimas	Mažoji architektūra	Architektūrinė raiška, stiliai, dermės būdai	Tradicinės medžiagos, formos, spalvos, faktūros								
Tūrinė erdvinė struktūra	X																							
Atviros erdvės		X	**	**	*	**	**	*				*		*										
Uždaros erdvės		**	X			**	*					**	*											
Panoramos, siluetai, perspektyvos		**		X	*						**													
Gamtiniai elementai		*			X			*					*											
Planinės struktūros tipas ir tinklas	*	**	**			X	**	**			*	*												
Kvartalai, posesijos	**		*			**	X	**																
Užstatymo tipai ir bruožai	*	*			*	**	**	X				*		*										
Infrastruktūra									X	*														
Gatvių, kiemų ir šaligatvių dangos									*	X				**										
Dominantės				**		*					X	**												
Aukštingumas		*	**			*		*			**	X	**	*										
Pastatai ir fasadų architektūrinis sprendimas			*		*						**	*	X	*	**									
Mažoji architektūra		*					*			**		*	*	X	**									
Architektūrinė raiška, stiliai, dermės būdai													**	**	X									
Tradicinės medžiagos, formos, spalvos, faktūros																X								

35 pav. Senamiesčio vertingųjų savybių Spearman koreliacijos koeficientų reikšmingumas (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Palyginus 34 ir 35 paveikslų lenteles, matoma, kad visi vidutinio stiprumo ryšiai gauti didelio 0,01 reikšmingumo lygio. Pagal Spearman koreliacijos koeficiento reikšmingumo 0,01 lygmens ryšių kiekį galima išskirti šias vertingąsias senamiesčio savybes:

1. Planinės struktūros tipas ir tinklas – 4 reikšmingumo lygmens 0,01 ryšiai (su atviromis erdvėmis; uždaromis erdvėmis; kvartalais ir posesijomis; užstatymo tipais ir bruožais);
2. Atviros erdvės – 3 reikšmingumo lygmens 0,01 ryšiai (su uždaromis erdvėmis; panoramomis, siluetais, perspektyvomis; planinės struktūros tipu ir tinklu);
3. Uždaros erdvės – 3 reikšmingumo lygmens 0,01 ryšiai (su atviromis erdvėmis; planinės struktūros tipu ir tinklu; aukštingumu);
4. Kvartalai ir posesijos – 3 reikšmingumo lygmens 0,01 ryšiai (su tūrine erdvine struktūra; planinės struktūros tipu ir tinklu; užstatymo tipais ir bruožais);
5. Aukštingumas – 3 reikšmingumo lygmens 0,01 ryšiai (su uždaromis erdvėmis; dominantėmis; pastatų ir fasadų architektūriniais sprendimais).

Atlikus koreliacinę analizę gauta 21,88 % silpnų koreliacinių ryšių, 3,9 % vidutinio stiprumo koreliacinių ryšių, tačiau net 67,97 % koreliacinių ryšių gauti nepakankamai reikšmingi. Vertingosios savybės, turinčios vidutinio stiprumo koreliacijos ryšių ir 0,01 reikšmingumo lygmenį, gali būti išskirtos kaip svarbesnės senamiesčio vertingosios savybės, nes, atlikus tokią pačią

Spearman koeficiento koreliacinę analizę su daugiau duomenų, net 99 % gautų rezultatų būtų tokie patys.

2.3.5. Svarbiausių senamiesčio vertingųjų savybių nustatymas

Norint išskirti esmines senamiesčio vertingąsias savybes, prie išskirtų koreliacinės analizės rezultatų pridamas sociologinės visuomenės ir specialistų apklausos vertingųjų savybių įvertinimas. Respondentai vertingąsias savybes turėjo įvertinti kaip: *labai svarbi, svarbi, nelabai svarbi, visai nesvarbi ir negaliu atsakyti*.

Labai svarbios visuomenei senamiesčio vertingosios savybės:

1. Panoramos, siluetai, perspektyvos – 69,9 % (kraštovaizdžio vertingoji savybė);
2. Pastatai ir fasadų architektūrinis sprendimas – 54 % (architektūrinė vertingoji savybė);
3. Dominantės – 51,3 % (architektūrinė vertingoji savybė);
4. Mažoji architektūra – 50,4 % (architektūrinė vertingoji savybė);
5. Tradicinės medžiagos, spalvos, formos ir faktūros – 49,6 % (architektūrinė vertingoji savybė).

Labai svarbios specialistams senamiesčio vertingosios savybės:

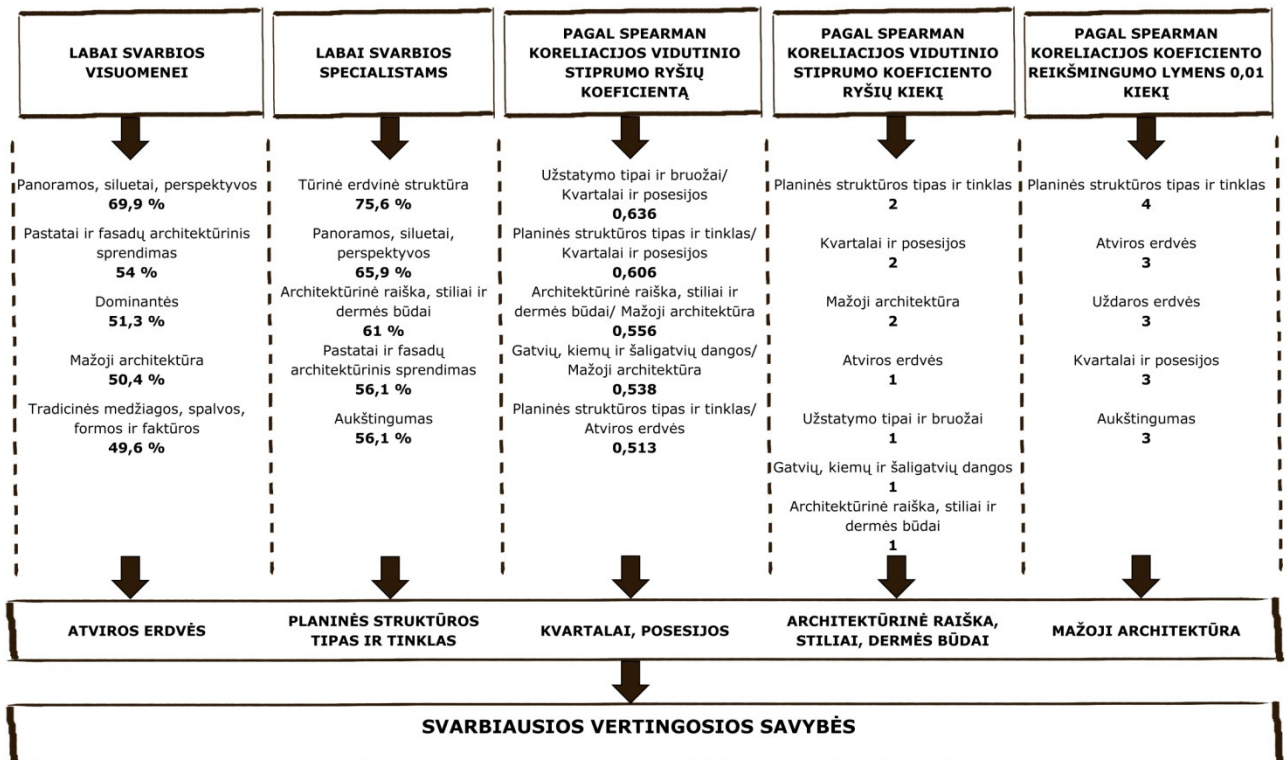
1. Tūrinė erdvinė struktūra – 75,6 % (kraštovaizdžio vertingoji savybė);
2. Panoramos, siluetai, perspektyvos – 65,9 % (kraštovaizdžio vertingoji savybė);
3. Architektūrinė raiška, stiliai ir dermės būdai – 61 % (architektūrinė vertingoji savybė);
4. Pastatai ir fasadų architektūrinis sprendimas – 56,1 % (architektūrinė vertingoji savybė);
5. Aukštingumas – 56,1 % (architektūrinė vertingoji savybė).

Iš išskirtų visuomenės ir specialistų labai svarbių senamiesčio vertingųjų savybių galima matyti, kad jiems svarbiausios yra architektūrinės vertės savybės, mažiau svarbios – kraštovaizdžio vertės savybės, o urbanistinių vertės savybių tarp išskirtų penkių svarbiausių nėra.

Pagal *Spearman* koreliacijos vidutinio stiprumo koeficientų ryšius, jų kiekį, koreliacijos reikšmingumo 0,01 lygmens ryšių kiekį bei visuomenei ir specialistams išskiriamas labai svarbias senamiesčio vertingąsias savybes galima išskirti šias esmines, kaip senamiesčio vertės pagrindą formuojančias, vertingąsias savybes (36 paveikslas):

1. Atviros erdvės (kraštovaizdžio vertingoji savybė);
2. Planinės struktūros tipas ir tinklas (urbanistinė vertingoji savybė);
3. Kvartalai ir posesijos (urbanistinė vertingoji savybė);
4. Architektūrinė raiška, stiliai ir dermės būdai (architektūrinė vertingoji savybė);

5. Mažoji architektūra (architektūrinė vertingoji savybė).

36 pav. Senamiesčio svarbiausios vertingosios savybės (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Gautos svarbiausios senamiesčio vertingosios savybės yra iš visų trijų (kraštovaizdžio, urbanistinių ir architektūrinių) vertingųjų savybių grupių. Galima daryti išvadą, kad senamiesčio vertės pagrindą sudaro visų trijų grupių vertingųjų savybių sąveika ir tinkamai atliekant tvarkybos darbus užtikrinamas senamiesčio kaip saugomo urbanistinio kraštovaizdžio išsaugojimas, naudojimas ir perdavimas ateities kartoms.

2.3.6. Christopherio Alexanderio paternų kalbos panaudojimas senamiesčių plėtrai

Atsižvelgiant į išrinktas svarbiausias senamiesčio vertingąsias savybes ir senamiesčių plėtros poreikius gali būti parenkami Christopherio Alexanderio paternai (Alexander 1977), kurie pateikia tam tikrą problemą ir jos sprendimo būdą. Šie paternai gali būti naudojami architektūriniams, urbanistinio planavimo ar socialiniams sprendimams priimti, taip pagerinant žmogų supančią aplinką.

„10. Miesto magija“:

- Šis paternas gali būti dalis: subkultūrų mozaika (8), šalies miestų plėtra (3) paternų.
- Konfliktas: yra žmonių, kurie nesimėgauja didžiųjų miestų magija. Tačiau miestų plėtra pasiima ją iš visų, išskyrus nedaugelį, kurie yra ganėtinai turtingi ir gali gyventi arti didžiausių centrų.

- Sprendimas: padaryti miesto magiją pasiekiamą visiems kiekviename miesto rajone. Tai padaryti galima vykdant regioninę politiką, kuri suvaržo miesto centro vystymąsi taip smarkiai, kad nė vienas centras negali užaugti tiek, kad aptarnautų daugiau kaip 300 000 žmonių. Su šia gyventojų baze centrai bus tarp trijų ir keturiolikos kilometrų vienas nuo kito atstumu.
- Gali apimti: vietos transporto sritys (11), pasivaikščiojimai (31), viešojo transporto tinklas (16), naktinis gyvenimas (33), šokiai gatvėje (63) paternus.

„11. Vietos transporto sritys“:

- Šis paternas gali būti dalis: subkultūrų mozaika (8), šalies miestų plėtra (3) paternų.
- Konfliktas: automobiliai duoda žmonėms nuostabią laisvę ir didina jų galimybes. Bet jie taip pat sunaikina aplinką tiek drastiškai, kad sunaikina ir visą socialinį gyvenimą.
- Sprendimas: suskaidyti miesto zonas į vietinius transporto rajonus, kiekvienas tarp 1,5 ir 3 kilometrų atstumu apsuptas aplinkkelio. Vietinio transportinio rajono viduje numatyti smulkius vietinius kelius ir takelius vidaus judėjimams pėsčiomis, dviračiu ir vietinėmis transporto priemonėmis. Pagrindiniais keliais automobiliams ir sunkvežimiams numatyti lengvą pasiekimą iki aplinkkelių, bet vidaus vietinės kelionės automobiliu būtų lėtos ir nepatogios.
- Gali apimti: paraleliniai keliai (23), žaliosios gatvės (51), dviračių takai ir stovai (56), aplinkkeliai (17), keitimasis (34) paternus.

„31. Pasivaikščiojimai“:

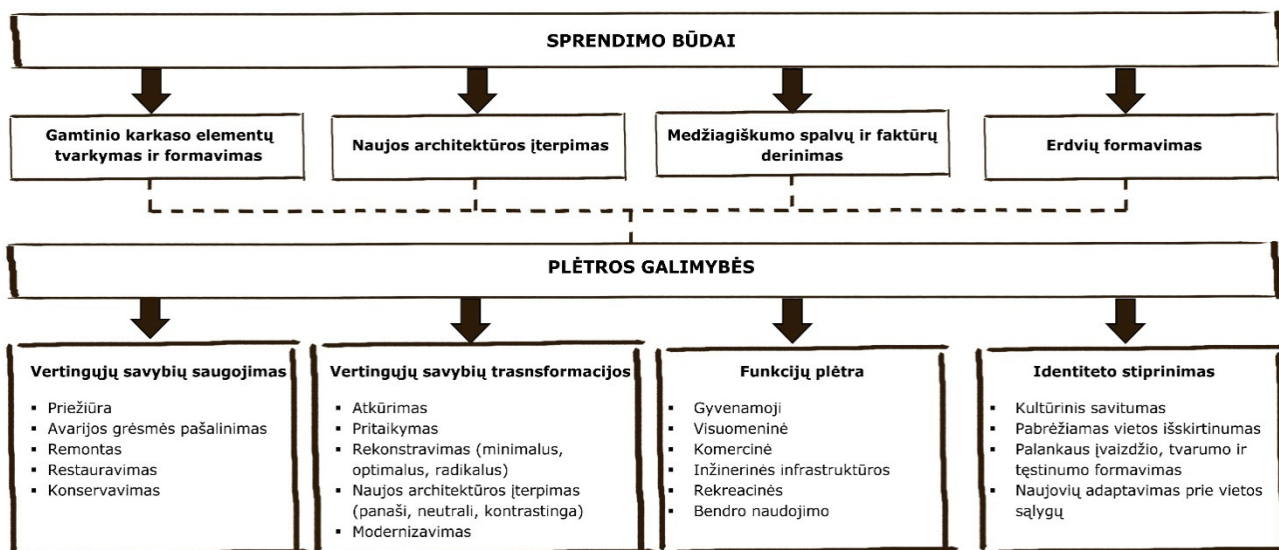
- Šis paternas gali būti dalis: subkultūrų mozaika (8), 7000 žmonių bendruomenė (12), veiklos mazgai (30) paternų.
- Konfliktas: kiekvienai gyvenimui reikia visuomeninio gyvenimo centro: vietos, kur galima nueiti pasimatyti su žmonėmis ir būti pamatytam.
- Sprendimas: padrąsinti laipsnišką pasivaikščiojimo sudarymą prie kiekvienos bendruomenės centro, sujungti svarbiausius veiklos mazgus ir centralizuoti, kad kiekvienas mazgas bendruomenėje būtų už 10 minučių kelio pėsčiomis. Numatyti svarbiausius traukos mazgus priešingose vietose, kad vyktų pastovus judėjimas.
- Gali apimti: pėsčiųjų tankis (123), veiklos mazgai (30), tako forma (121), apsipirkimo gatvė (32), pėsčiųjų gatvė (100) paternus.

„33. Naktinis gyvenimas“:

- Šis paternas gali būti dalis: miesto magija (10), 7000 žmonių bendruomenė (12), pasivaikščiavimo (31) paternų.
- Konfliktas: dauguma miesto objektų naktį nedirba; tie, kurie dirba, jų naktinio gyvenimo nėra daug, nebent jie bus šalia.
- Sprendimas: sujungti parduotuves, linksmybes ir paslaugas, kurios yra atidarytos naktį greta viešbučių, barų ir visą naktį veikiančių kavinių, kad suformuotų naktinio gyvenimo centrus. Tai gerai apšviestos, saugios ir gyvybingos vietos, kurios didina pėsčiųjų intensyvumą naktį, traukdamos visus žmones, kurie nėra namie, į tuos pačius kelis mazgus mieste. Šiuos naktinius centrus galima paskirstyti tolygiai per visą miestą.
- Gali apimti: veiklos mazgai (30), vietinės aikštės (44), gatvės kavinės (88), šokiai gatvėje (63), turistai (91) paternus.

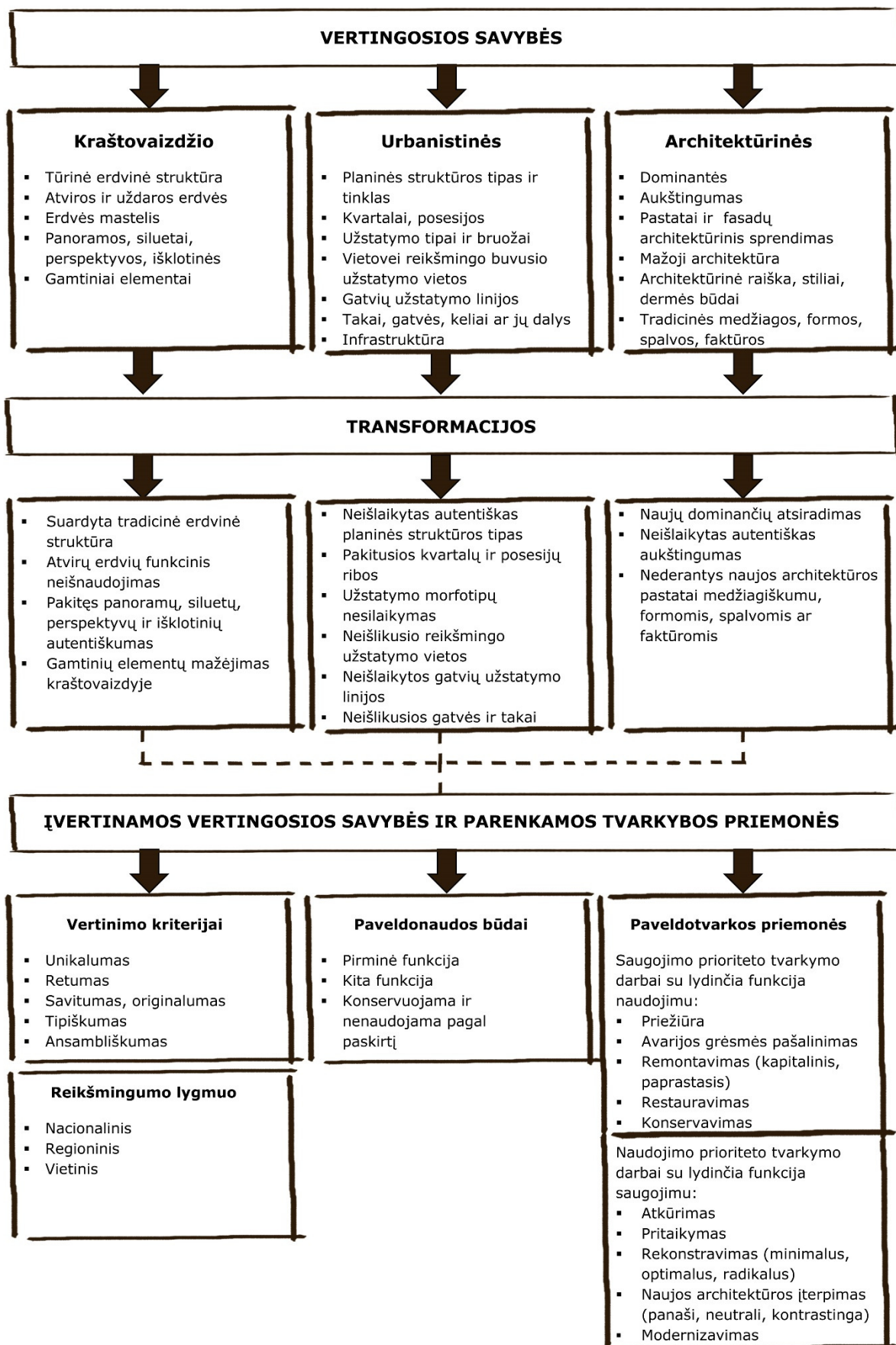
Atsižvelgus į šių Christopherio Alexanderio paternų siūlomus kylančių konfliktų sprendimus, senamiesčių galima sutvarkyti taip, kad jis taptų aktyvia ir patrauklia tiek pačios senamiesčio bendruomenės, miesto gyventojų, tiek ir miesto svečių zona bet kuriuo paros metu.

Senamiesčių plėrą galima užtikrinti tvarkant visas vertingųjų savybių grupes: kraštovaizdžio, urbanistines ir architektūrinės. Šios kompleksinės vertybės išskiria ketelą tvarkymo sprendimo būdų (37 paveikslas), tokių kaip erdvių formavimas, naujos architektūros įterpimas, medžiagiškumo, spalvų ir faktūrų derinimas bei gamtinio karkaso elementų tvarkymas ir formavimas. Užtikrinus senamiesčių naudojimą, jo vertingosios savybės bus išsaugotos ir vertinamos.

37 pav. Senamiesčio plėtos galimybės ir sprendimo būdai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

2.4. Empirinių tyrimų apibendrinimas ir koncepcinio modelio formavimas

38 pav. Senamiesčių tvarkymo koncepcinis modelis (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Senamiesčių tvarkymo projektų vystymas gali vykti tokia eiga (38 paveikslas):

- Nustatoma, kokioms senamiesčio vertingosioms savybių grupėms ar atskiroms savybėms yra rengiamas projektas.
- Įvertinamos vertingųjų savybių transformacijos pagal jų grupes.
- Pagal vertybių skalės kriterijus identifikuojamos vertingosios savybės: unikali, reta, savita, originali, tipiška ar ansambliška.
- Nustatomas vertingosios savybės reikšmingumo lygmuo: nacionalinis, regioninis ar vietinis.
- Turint nustatytą vertę, parenkami paveldonaudos būdai: naudojama pagal pirminę funkciją, kitą funkciją ar konservuojama ir nenaudojama pagal paskirtį.
- Žinant vertingosios savybės vertę ir jos numatomą panaudojimo funkciją parenkami tvarkymo darbai. Jie gali būti saugojimo prioriteto su lydinčia funkcija naudojimu arba naudojimo prioriteto su lydinčia funkcija saugojimu.

Empirinių tyrimų apibendrinimas:

1. Išanalizavus specialistų sociologinę apklausą, nustatyta, kad, jų nuomone, prioritetiniai yra naudojimo tvarkymo darbai. Iš jų kaip svarbiausias nurodomas pritaikymas. O iš saugojimo prioriteto tvarkymo darbų avarijos grėsmės pašalinimas įvardijamas kaip svarbiausias. Taip pat, specialistų nuomone, nauja architektūra senamiestyje turėtų būti paremta kontrasto principu ir jie pritaria senamiesčių tolesnei plėtrai.
2. Išanalizavus visuomenės sociologinę apklausą, nustatyta, kad, visuomenės nuomone, nauja architektūra senamiestyje turėtų panašiai į senųjų pastatų architektūrą ir jie nepritaria senamiesčių tolesnei plėtrai ir naujų pastatų statybai.
3. Atlikus empirinius tyrimus, paaiškėjo, kad vertingosios savybės yra priklausomos viena nuo kitos. Jų tarpusavio ryšys gali būti reikšmingas arba nepakankamai reikšmingas, kad lemtų transformaciją. Atlikus koreliacinę analizę gauta 21,88 % silpnų koreliacinių ryšių, 3,9 % vidutinio stiprumo koreliacinių ryšių, tačiau net 67,97 % koreliacinių ryšių gauti nepakankamai reikšmingi. Senamiesčio vertingosios savybės, kurios turi vidutinių ir silpnų koreliacinių ryšių, yra kompleksinės, nes jos turi daugiau ar mažiau reikšmingų ryšių su kitomis vertingosiomis savybėmis. Vertingoji savybė „tradicinės medžiagos, formos, spalvos ir faktūros“ neturi jokio reikšmingo koreliacinio ryšio. Ši savybė yra savarankiška ir nekoreliuojanti su kitomis vertingosiomis savybėmis.
4. Vertingosios savybės, turinčios vidutinio stiprumo koreliacijos ryšių (nuo 0,5 iki 0,7) ir 0,01 reikšmingumo lygmenį, gali būti išskirtos kaip svarbesnės senamiesčio vertingosios savybės,

nes, atlikus tokią pačią *Spearman* koeficiento koreliacinę analizę su daugiau duomenų, net 99 % gautų rezultatų būtų tokie patys.

5. Išanalizavus gautus sociologinių apklausų ir koreliacinės analizės duomenis, išskirtos svarbiausios senamiesčių vertingosios savybės: atviros erdvės; planinės struktūros tipas ir tinklas; kvartalai, posesijos; architektūrinė raiška, stiliai, dermės būdai; mažoji architektūra.
6. Senamiesčio vertės pagrindą sudaro visų trijų (kraštovaizdžio, urbanistinių ir architektūrinių) vertingųjų savybių grupių sąveika ir tinkamai atliekant tvarkybos darbus užtikrinamas senamiesčio kaip saugomo urbanistinio kraštovaizdžio išsaugojimas, naudojimas ir perdavimas ateities kartoms.
7. Senamiesčių tvarkymui ir plėtrai parinkti Christopherio Alexanderio paternai, kurių siūlomi kylančių konfliktų sprendimai senamiestį sutvarkytų taip, kad jis taptų aktyvia ir patrauklia tiek pačios senamiesčio bendruomenės, miesto gyventojų, tiek ir miesto svečių zona bet kuriuo paros metu.

3. SAUGOMO URBANISTINIO KRAŠTOVAIZDŽIO TRANSFORMACIJŲ IR PLĖTROS GALIMYBIŲ EKSPERIMENTINIS PROJEKTAS

3.1. Eksperimentinio projekto vietos parinkimas ir pagrindimas

Nagrinėjami 6 Lietuvos senamiesčiai: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Kėdainių, Telšių ir Ukmergės. Eksperimentinio projekto vietos atrankai naudojamas daugiakriteris senamiesčių vertinimas, kurio metu nustatomos prioritetingos alternatyvos taikant artumo idealiam taškui metodą. Jo esmė – apibendrinto kompleksinio kriterijaus formavimas, remiantis lyginamų variantų nukrypimu nuo vadinamojo idealaus, susidedančio iš geriausių nagrinėjamų variantų kriterijų, kurie priimami kaip lygiaverčiai (vienodai svarbūs).

Pagal daugiakriterio vertinimo metodą (10 PRIEDAS) gauta, kad artimiausias idealiam taškui ir mažiausiai pakitęs Vilniaus senamiestis, o daugiausiai transformuotas – Telšių senamiestis (39 paveikslas). Kadangi analizuojamos saugomų urbanistinių kraštovaizdžių – senamiesčių transformacijos, tai tolesniam eksperimentiniam projektui pasirinktas labiausiai pakitęs Telšių senamiestis.

K_{bit,i} - santykinio lyginamųjų variantų artumo idealiam taškui nustatymas
N_i - naudingumo laipsnis

39 pav. Daugiakriterio vertinimo rezultatai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

3.2. Telšių senamiesčio esamos būklės analizė

3.2.1. Istorinė ir ikonografinė Telšių senamiesčio analizė

Pagal į Kultūros vertybių registrą (KVR) įtraukto kultūros paveldo objekto – Telšių senamiestis, kurio vertingoji savybė „5. Faktai apie svarbias visuomenės, kultūros ir valstybės istorijos asmenybes“, informaciją, dabartinėje Telšių vietoje XV a. vid. ir II p. susiformavo dvaro gyvenvietė, kurios sodybos kūrėsi prie pagrindinio kelio. Taip pat, kaip ir Algimanto Merkevičiaus archeologinių tyrimų ataskaitoje „Telšių senamiesčio tyrinėjimai“, nustatyta, kad XV a. rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą minimas Karališkasis dvaras, kurį valdyti buvo pavesta Žemaičių seniūnams. Pagal KVR informaciją ir D. Karalienės bei L. Valatkienės tyrimų ataskaitą „Archeologiniai tyrinėjimai Telšiuose, Turgaus aikštėje Nr. 23“ XVI a. vid. ir II p. Telšių miesto užuomazgos siejamos su dviem branduoliais – vienas rytinėje Insulos kalno papėdėje iki Telšės upelio, kitas – Turgaus aikštės rytinis pakraštys su pietiniu Masčio ežero šlaitu ir Vilniaus kalva. Ant pastarosios 1536 m. buvo pastatyta pirmoji medinė parapiinė bažnyčia, klebonija ir įkurta mokykla. Gyvenvietes jungęs platus kelias vėliau tapo Turgaus aikštės pagrindu.

Pagal KVR duomenis, po 1557 m. paskelbtos Valakų reformos iš dviejų buvusių gyvenviečių susiformavo kompaktiška gyvenvietė iš pavienių sodybų ar jų grupių. XVII a. viduryje formavosi šios dabartinio senamiesčio gatvės: Respublikos, Turgaus, Luokės, S. Daukanto. Šiaurės karo metu Telšius užėmė ir 1702–1710 m. laikotarpiu buvo įsitvirtinusi švedų kariuomenė. Telšių gyventojai buvo apiplėšti, dvaras sudegintas, išgrobtos vertybės. Dėl to kilęs maras sunaikino daug Telšių ir apylinkės gyventojų. 1812 m. Telšius nusiaubė ir besitraukianti Napoleono kariuomenė.

Pagal Žemaičių muziejaus „Alka“ duomenis, norint atgaivinti miesto augimą XVIII a. pr. Telšiams buvo leista rengti turgus. 1761–1765 m. vietoje senos medinės vienuolyno bažnyčios pastata mūrinė vėlyvojo baroko-klasicizmo stiliaus bažnyčia. Remiantis KVR informacija ir archeologinių tyrimų ataskaitomis, galima teigti, kad Telšius ne kartą niokojo gaisrai, kilę 1780, 1826, 1833, 1843, 1852, 1856 ir 1893 metais. Po gaisrų vis stengtasi atstatyti miestą: medinė evangelikų liuteronų bažnytėlė perstatyta į mūrinę, pastatyta miesto iždinė, teismo rūmai, įkurta civilinė miesto ligoninė, medinis pašto pastatas, degtukų fabrikas, stambi valstybinė spirito gamykla. 1867 m. pastatyta neobizantiška stačiatikių cerkvė. Remiantis KVR duomenimis, buvo parengti 2 Telšių plano projektai (1837–1839 m. ir 1851 m.), numatę taisyklingą gatvių tinklą, tačiau miesto plėtra vyko savaimingai: statyta laikantis buvusių gatvių ir valdų ribų. XIX a. pab.–XX a. pr. Telšiuose buvo 4 žydų maldos namai. Miesto plėtra prasidėjo, kai už 40 km nuo Telšių nutiesta geležinkelio atšaka Šiauliai–Liepoja.

Remiantis KVR duomenimis, XX amžiuje plečiantis miestui pradėjo veikti berniukų gimnazija, mokytojų seminarija, pastatytas Telšių kunigų seminarijos pastatas, Vyskupų rūmai, „Masčio“ fabrikas, miesto elektrinė, Motiejaus Valančiaus gimnazija, Telšių amatų mokykla, Žemaičių muziejus „Alka“, kino teatras ir kt. Tarpukariu veikė 2 žydų bankai. Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, tik 6 dešimtmečio II pusėje suaktyvėjo kultūrinis gyvenimas: įsteigta vaikų muzikos mokykla, saviveiklinis Telšių teatras, taikomosios dailės mokykla, įkurtas žemaitiško kaimo muziejus po atviru dangumi, pradėjo veikti Telšių kultūros mokykla. Pradėta vystyti pramonė: vaisių ir daržovių perdirbimo įmonė, duonos kombinatas, išplėstas „Masčio“ fabrikas, įkurtas pirštinių fabrikas, gelžbetonio gamykla, kelių statybos valdyba ir skaičiavimo mašinų bei sūrių gamykla. Kaip ir kiti Lietuvos miestai, Telšiai užstatyti tipiniais daugiabučiais pastatais, suardžiusiais tradicinę senamiesčiui būdingą erdvinę struktūrą. Nugriauti istoriniai pastatai: didžioji sinagoga, evangelikų liuteronų bažnyčia, žydų bankas ir kt. 1982–1987 m. parengtas ir patvirtintas pirmas Telšių senamiesčio regeneracijos projektas, kurio sprendiniai padėjo inicijuoti 1991 m. Telšių generalinio plano rengimą.

Remiantis KVR duomenimis, trumpai aptarus nepriklausomos Lietuvos laikotarpį nuo 1990 iki 2016 metų, galima daryti išvadą, kad Telšių senamiestyje yra išsaugotos autentiškos urbanistinės vertingosios savybės: gatvių tinklas, aikštės planas, užstatymo fragmentai bei centrinės dalies tūrinė erdvinė kompozicija. Priešingai elgiamasi su architektūrinėmis vertingosiomis savybėmis: atsirandantys naujadarai (prekybos centras „Maxima“ Turgaus aikštėje) neretai nedera architektūrine išvaizda ir senamiesčiui nebūdingais tūriais su šalia esančiais saugomais pastatais, taip griaudami bendrą urbanistinę struktūrą.

Ikonografinių Telšių Turgaus aikštės nuotraukų analizė pateikta 40 paveiksle.

a) 1905 m. Telšių miesto vaizdas nuo Insulos kalvos [žiūrėta 2017-04-19]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/KvrWef/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/BF164D8A-9819-46C0-A2C2-D282901812E6> ;

b) Telšių miesto dalies vaizdas nuo katedros šlaito po 1908 m. gaisro [žiūrėta 2017-04-19]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/KvrWef/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/45A4C2BA-A21B-4D13-A7D4-113A8188A41A>;

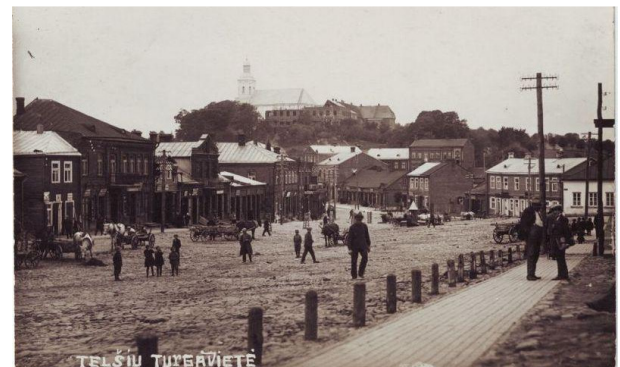
c) XX a. pr. Telšių miesto turgavietė [žiūrėta 2017-04-19]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/KvrWcf/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/6BEBDC46-62D4-4B7A-BABE-F32940889BCF>;

d) XX a. pr. Turgaus aikštės Telšiuose rytinės dalies vaizdas [žiūrėta 2017-04-19]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/KvrWcf/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/C75C1F93-F4C1-41D2-9E88-931BBAAF6577>;

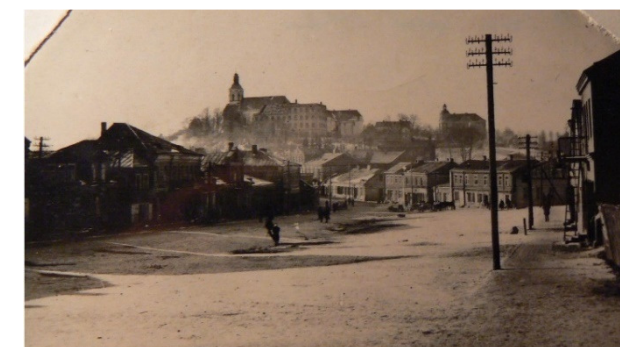
e) XX a. pr. Turgaus aikštės Telšiuose vakarinės dalies vaizdas [žiūrėta 2017-04-19]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/KvrWcf/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/D2487693-76FB-4D2E-8196-DEB5C03332CA>;

f) XX a. pr. Telšių miesto turgavietės vakarinė dalis [žiūrėta 2017-04-19]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/KvrWcf/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/3AC511EC-DEC9-4B1A-B962-90ED5A8763F7>;

g) Telšių vaizdas su turgaviete prieš Antrąjį pasaulinį karą [žiūrėta 2017-04-19]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/KvrWcf/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/AB8CADBC-92B9-4945-8A10-906B48CB030B>;

h) 1952 m. Turgaus aikštė Telšiuose [žiūrėta 2017-04-19]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/KvrWcf/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/29812231-2C03-4D94-AAA9-4C53358991B9>;

i) 1960 m. miesto rytinis pakraštys [žiūrėta 2017-04-19]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/KvrWef/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/CA2BFBC2-3267-44AE-85BD-6FE486A75361>;

j) 1986 m. Tarybų aikštė [žiūrėta 2017-04-19]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/KvrWef/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/0B3170D2-D10A-4E0B-A470-4CA584C543CE>

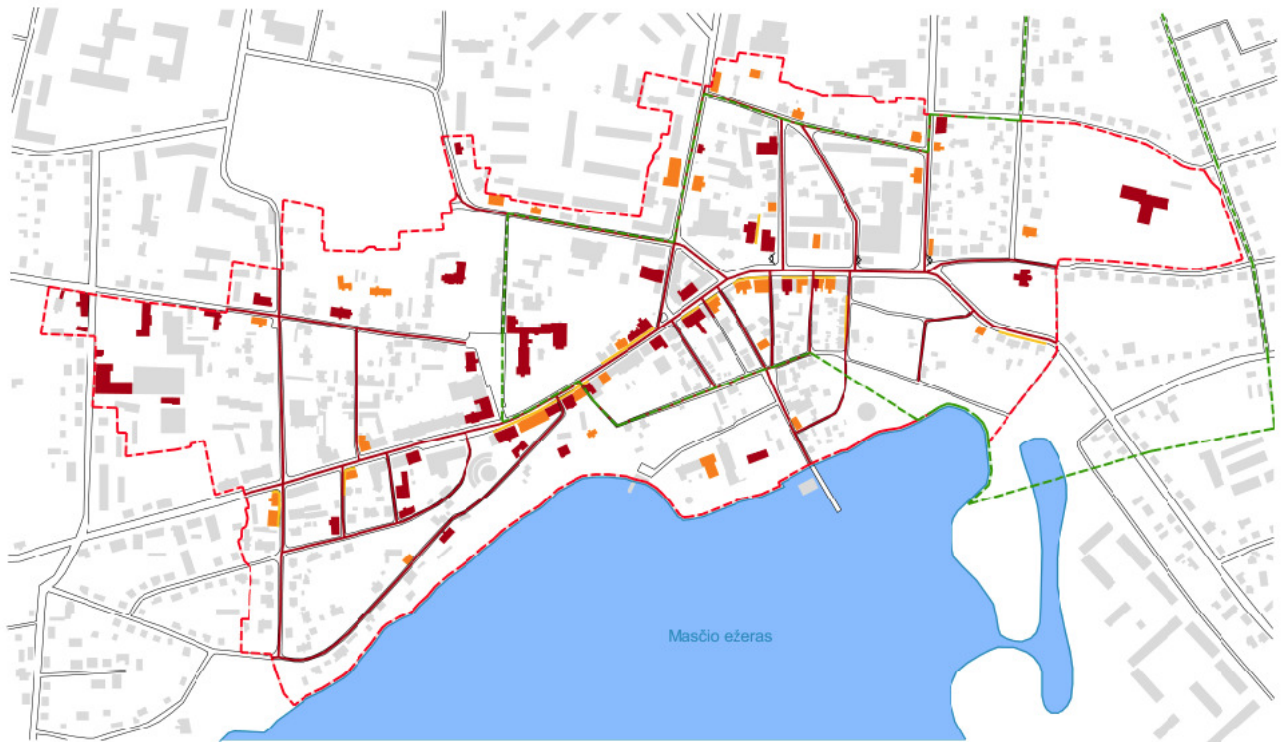
40 pav. Ikonografinės Telšių ir Turgaus aikštės nuotraukos 1905–1986 metais.

Išanalizavus ikonografinę medžiagą galima pastebėti, kad Turgaus aikštės funkcija įvairiais laikotarpiais keitėsi – nuo pradinės jos prekybinės funkcijos iki žaliosios zonos ar net automobilių stovėjimo aikštelės, kaip yra šiuo metu. Taip pat nėra išlikęs reikšmingas užstatymas Turgaus aikštės vakarinėje dalyje, šiuo metu miesto laikrodžio vietoje. Tačiau iki 1960 metų Turgaus aikštė buvo vientisa viešoji erdvė, nes dar nebuvo intensyvaus transporto eismo. Pėsčiųjų takai išgrįsti ir atriboti kuoliukais. Po 1960 metų ši Turgaus aikštė buvo pervadinta į Tarybų aikštę ir pertvarkyta išskiriant gatvės erdvę ir žaliąsias zonas, taip pažeidžiant pagrindinės miesto aikštės struktūrą ir erdvinę kompoziciją.

3.2.2. Telšių senamiesčio kultūros paveldo objektai

Pagal KVR duomenis, 1969 m. arch. A. Miškinio atliktų architektūrinių-urbanistinių tyrimų pagrindu atrinkti ir patvirtinti 62 vietinės reikšmės urbanistikos paminklai. Telšių senamiestis – vienas iš jų. Nubrėžtos vietinės reikšmės urbanistikos paminklo ribos ir išskirti 5 saugotini pastatai.

Telšių senamiestis (unikalus nr. 17113) yra saugomas kaip kultūros paveldo vietovė (41 paveikslas). Jame kaip vertingosios savybės yra saugomi kultūros paveldo objektai (41 paveiksle pažymėti raudona spalva) ir vertingųjų savybių turintys kultūros paveldo statiniai (41 paveiksle pažymėti geltona spalva), gatvių išklotinės, istorinės gatvės, kurių tinklas yra išlikęs iki šių dienų (11 PRIEDAS). Į Telšių senamiesčio teritoriją taip pat įeina ir dalis archeologinės vietovės – Telšių senojo miesto vieta (unikalus nr. 16426) (41 paveiksle pažymėta žaliu punktyru).

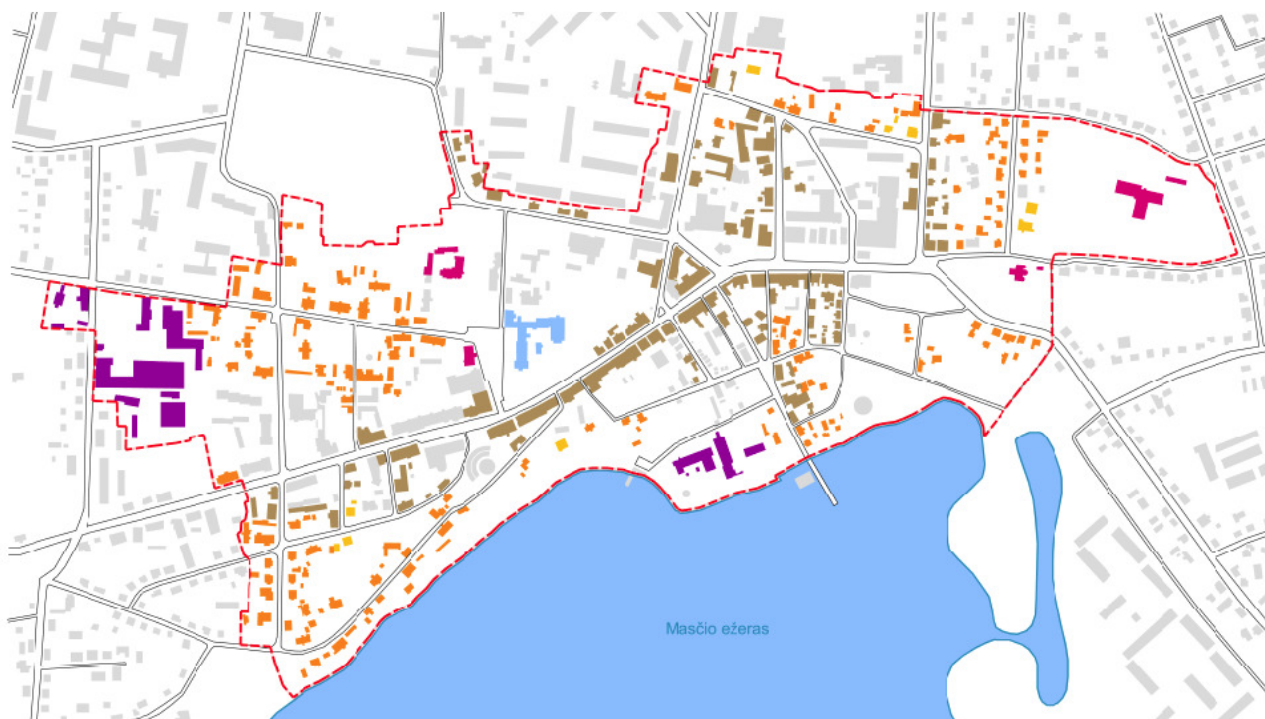

41 pav. Kultūros paveldo objektas Telšių senamiestis (17113) (sudarė R. Garbaliuskaitė, remdamasi KVR).

3.2.3. Telšių senamiesčio užstatymo tipų analizė

Telšių senamiestyje yra išlikę įvairių laikotarpių ir morfotipų užstatymai (42 paveikslas).

Pagal KVR, vertingąsias savybes perimetriniam užstatymui būdinga: mūrinių ir medinių pastatų išdėstymas palei gatvės liniją, formuojant praėjimus tarp jų, dvišlaičiai, atskirų pastatų mansardiniai su mezoniniais stogai, dengti skardos lakštų dangomis, pavienių pastatų XX a. I p. – plokšti sutapdinti stogai, plytų mūro tinkuoti, netinkuoti dūmtraukiai, ugniasienės; mūrinių pastatų fasaduose dominuojantis plytų stilius, santūrus fasadų dekoras: profiliuoti mūriniai karnizai, traukos, piliastrai, langų apvadai, angos su langinėmis ir be jų, kampiniai įėjimai; dalis plytų stiliaus pastatų turi tinkuotus gatvės fasadus, kai XX a. pr. dėl komercinių sumetimų buvo platinamos I a. prekybinės langų angos. Sodybiniam užstatymui būdinga: sklypo užstatymas mediniais arba mūriniais gyvenamosios ir ūkinės paskirties pastatais, gyvenamuosius namus ilguoju arba galiniu fasadu išdėstant palei gatvės liniją ar atitraukiant nuo jos; pusvalminiai, dvišlaičiai, mansardiniai su mezoniniais stogai, dengti skardos lakštų danga, plytų mūro netinkuoti dūmtraukiai, aukšti mūriniai cokoliai, kai namas stovi ant šlaito, medžio apdaila, langinės pastatų architektūroje, tinkuotos plytų mūro pastatų sienos, esant pavieniams netinkuotiems pastatams.

- EKSPLIKACIJA**
- - - Telšių senamiesčio (kodas 17113) riba
 - Perimetrinis-reguliarus
 - Komponentinis
 - Miesto vilos
 - Sodybinis užstatymas
 - Atskirai stovintys pastatai
 - Pramonės ir infrastruktūros
 - Pakitusios, nesusiformavusios urbanistinės struktūros

42 pav. Užstatymo tipų schema (sudarė R. Garbaliuskaitė, remdamasi KVR).

3.2.4. Telšių senamiesčio viešųjų erdvių analizė

Viešosios erdvės (43 paveikslas): Turgaus aikštė, Katedros aikštė (bendramiestinės reikšmės) (Turgaus aikštė išsivystė iš pagrindinio istorinio trakto, jungusio Žemaitijos miestus, XIX a. visiškai susiformavo plačios gatvės tipo aikštė, Turgaus a. vakarinė dalis suplanuota XX a. pab., nugriovus kvartalo dalį.); Oskaro Goeldnerio skveras (lokalios reikšmės) (Telšių miesto burmistro ir vaistininko O. Goeldnerio iniciatyva XX a. pr. Kalno ir Mažosios Kalno gatvių sankryžoje buvo įrengtas pirmasis viešas miesto sodas).

43 pav.1) Turgaus aikštė; 2) Katedros aikštė; 3) Oskaro Goeldnerio skveras (fotofiksacijas atliko R. Garbaliuskaitė, 2016-12-03).

Dekoratyvinės skulptūros: didžiausia jų koncentracija yra Katedros ir Turgaus aikštėse. Jas sujungia edukacinė programa – užsiėmimas „Pažink Žemaitijos sostinę. Rask lobį Telšių mieste“, kurio metu dalyviai įsukami į intriguojantį lobia ir 40 meškučių paieškų žaidimą.

Automobilių stovėjimo aikštelių sistema tolygiai pasiskirsčiusi visame senamiestyje, dėl to būtų galima panaikinti jos vietas Turgaus aikštėje, nes aplinkui yra nemažai alternatyvių automobilių statymo aikštelių. Viešųjų erdvių sistema parodyta 44 paveiksle.

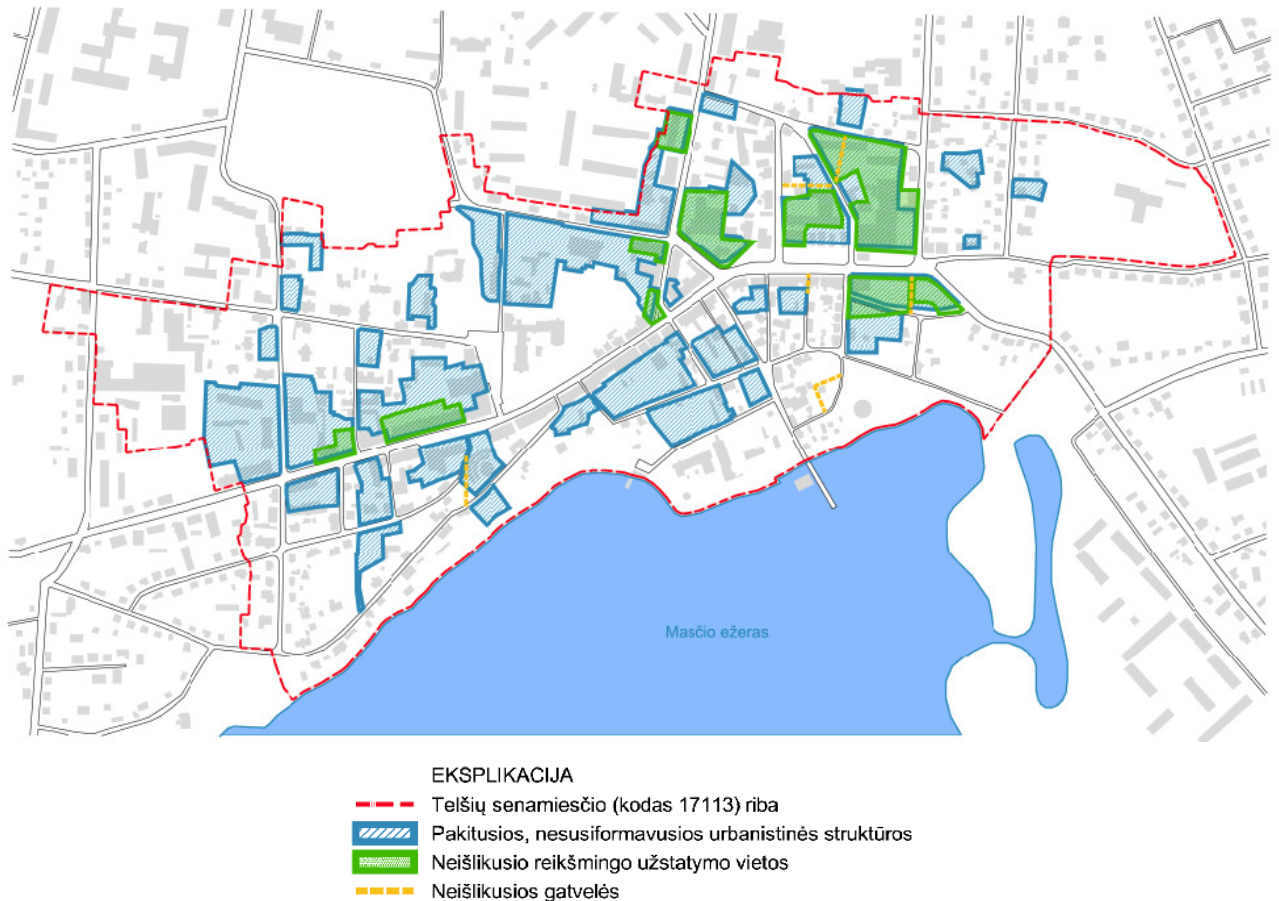

44 pav. Viešųjų erdvių ir automobilių statymo schema (sudarė R. Garbaliuskaitė, remdamasi KVR).

3.2.5. Telšių senamiesčio pakitusios struktūros ir neišlikusio užstatymo analizė

Pagal KVR duomenis, vietai reikšmingo buvusio užstatymo ar jo dalių vietos (45 paveiksle pažymėtos žalia spalva): pastato vieta Kęstučio g. 21 (XIX a. I p. šioje vietoje stovėjo medinė liuteronų bažnyčia, XX a. pr. vietoj jos pastatyta raudonų plytų mūrinė, kuri apie 1957 m. buvo nugriauta ir jos vietoje pastatytas pagal tipinį projektą 3 a. silikatinių plytų „Žemaitijos“, dabar „Telšių“ viešbutis). Neišlikusios perimetrinio-reguliarus užstatymo vietos.

Neišlikusios gatvelės: neišliko Išdinės – Sinagogos ir Sinagogos – Laisvės gatvių kvartaluose buvusios skersinės gatvelės, įvažiavimas tarp namų Turgaus a. Nr. 17 ir 19, gatvelė, jungusi Turgaus a. ir Žvejų g., skersinė gatvelė, jungusi Žaliosios ir Ežero gatves. Pakalnės g. atkarpa ties namu Nr. 16, Laivų g. atkarpa ties namu Nr. 18 iš dalies pakito, daugelis kitų gatvių platinos, rekonstruotos iš esmės nekeičiant trasų krypties.

45 pav. Telšių senamiesčio pakitusios struktūros ir neišlikusio užstatymo schema (sudarė R. Garbaliuskaitė, remdamasi KVR).

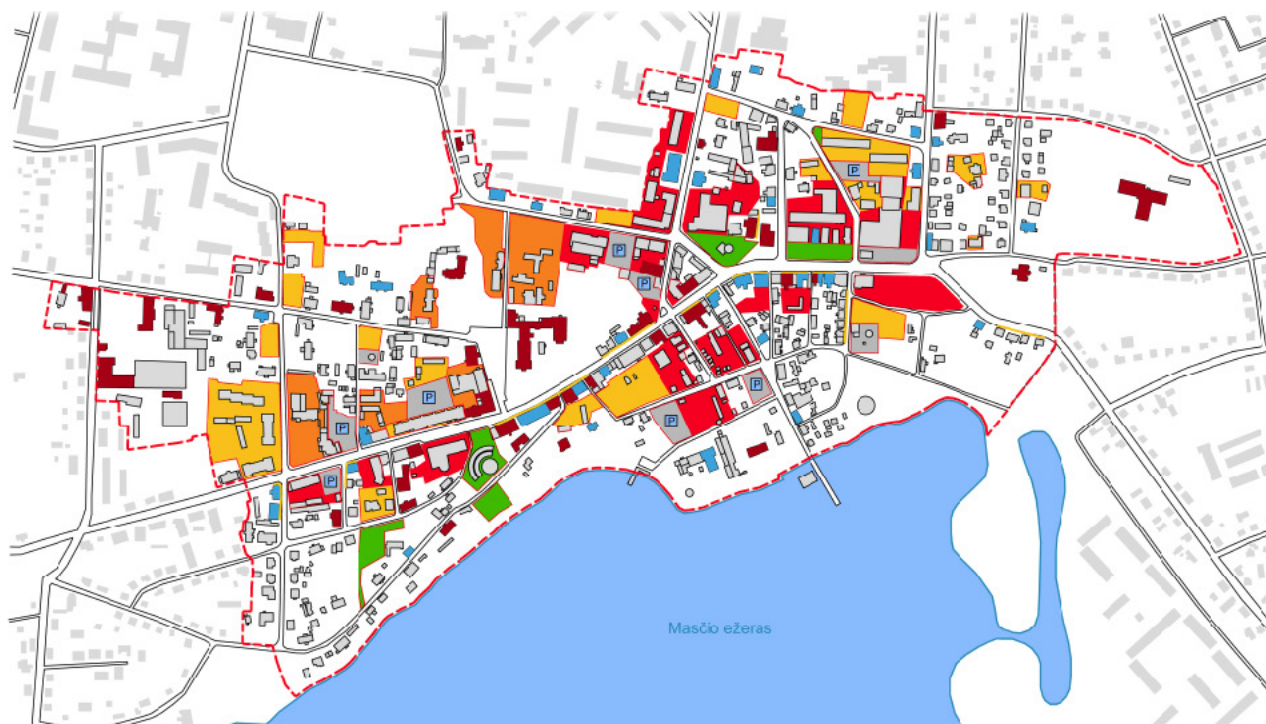
45 paveiksle pažymėtos mėlyna spalva pakitusios ir nesusiformavusios urbanistinės struktūros nurodo Telšių senamiesčio teritorijas, kuriose yra pakitęs aukštingumas, suardyta tradicinė senamiesčiui būdinga erdvinė struktūra, nesusiformavusios užstatymo vietos ir neišlaikytos gatvių linijos.

3.3. TELŠIŲ SENAMIESČIO EKSPERIMENTINIO PROJEKTO SPRENDINIAI

3.3.1. Telšių senamiesčio architektūrinė koncepcija

Teritorijos sutvarkymo koncepcijos tikslas yra Telšių senamiesčio vertingųjų savybių išsaugojimas, pabrėžimas ir eksponavimas. Telšių senamiesčio pakitusios struktūros ir neišlikusio užstatymo teritorijose numatytos gyvenamosios, visuomeninės, komercinės, inžinerinės infrastruktūros, rekreacinio ir bendro naudojimo teritorijų funkcijos, kurios kaip pagrindinio naudojimo funkcijos galėtų būti kombinuojamos ir su kitomis, papildančiomis funkcijomis (46 paveikslas).

Kvartaluose, besiribojančiuose su Turgaus aikšte, siūloma vystyti komercinės bei visuomeninės paskirties teritorijas, o pačioje aikštėje kurti bendrojo naudojimo ir rekreacinę funkcijas bei plėsti komercinę veiklą, kaip ženklą, kad šioje vietoje vykdavo turgūs.

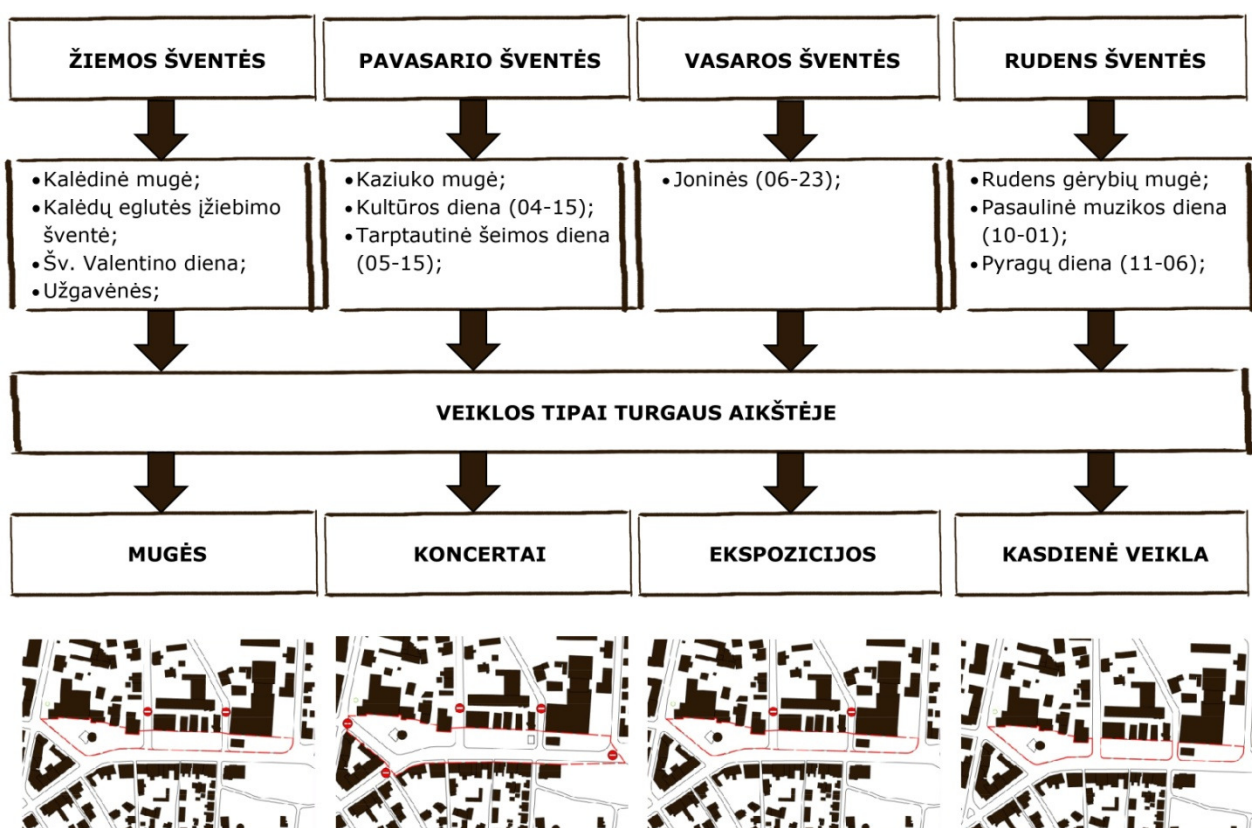
- EKSPLIKACIJA**
- - - Telšių senamiesčio (kodas 17113) riba
 - Neišlikusio reikšmingo užstatymo, pakitusios, nesusiformavusios urbanistinės struktūros
 - Saugomos gatvių užstatymo išklotinės
 - Gyvenamosios teritorijos
 - Visuomeninės paskirties teritorijos
 - Komercinės paskirties teritorijos
 - Inžinerinės infrastruktūros teritorijos
 - Rekreacinės, bendro naudojimo teritorijos
 - Nekilnojamojo kultūros paveldo objektai
 - Vertingųjų savybių požymių turintys objektai

46 pav. Telšių senamiesčio koncepcinių siūlymų schema (sudarė R. Garbaliauskaitė).

3.3.2. Turgaus aikštės sutvarkymas

Eksperimentinis projektas rengiamas Turgaus aikštei ir jos prieigoms, nes tai yra bendramiestinės reikšmės viešoji erdvė, praradusi savo pirminę funkciją (šiuo metu jos didžiąją dalį užima automobilių stovėjimo aikštelės). Kadangi gatvių tinklas aplink Turgaus aikštę yra saugomas, tai ji yra padalinta į tris dalis. Telšių senamiestyje yra nemažai dekoratyvinių skulptūrų, kurios puošia senamiestį ir traukia lankytojus. Prie jų numatomi apžvalgos taškai (jie atsispindėtų Turgaus aikštės grindinyje kitu medžiagiškumu), iš kurių būtų galima apžvelgti saugomas vertybes ir su jomis susipažinti.

Turgaus aikštėje, be kasdieninio judėjimo, vyksta ir įvairūs renginiai (12 PRIEDAS). Atsižvelgus į visų sezonų renginius, kurie vyksta Turgaus aikštėje, galima išskirti keturis veiklų tipus: mugė, koncertas, ekspozicija ir kasdienė veikla (47 paveikslas). Kiekvienam tipui yra reikalinga skirtinga Turgaus aikštės erdvė. Kasdieniam žmonių judėjimui visos Turgaus aikštės supančios gatvės yra naudojamos automobilių transportui. Taip pat ir aikštės rytinė dalis naudojama automobilių stovėjimui. Mugių ir ekspozicijų metu, kad aikštė būtų kaip vientisa erdvė, nuo automobilių eismo uždaromos Iždinės ir Sinagogos gatvės. Koncertų metu uždaroma daugiausia gatvių nuo automobilių eismo (Birutės, Iždinės, Sinagogos gatvės ir dalis Turgaus aikštės važiujamosios dalies), kad būtų užtikrintas žmonių saugumas.

47 pav. Turgaus aikštėje vykstantys renginiai (sudarė R. Garbaliauskaitė).

Vakarinėje Turgaus aikštės dalyje yra miesto laikrodis, fontanas, skulptūra „Pakyla“ ir žaidimas-skulptūra „Pažink Žemaitijos sostinę“. Taip pat šioje dalyje yra miesto autobusų stotelė. Vidurinė Turgaus aikštės dalis šiuo metu yra naudojama automobilių stovėjimui, dėl to ši dalis yra mažiausiai patraukli, nors ir papuošta dekoratyvinėmis skulptūromis „Rotušės šulinys“, „Lietuvių skalikas“ ir „Žemaitijos gaublys“. Rytinėje aikštės dalyje yra atstatytas pastatas, kuriame šiuo metu yra įsikūręs Žemaitijos turizmo informacijos centras (Turgaus a. 21), prie kurio yra dekoratyvinė skulptūra „Meškos pėda“, bendras Telšių žemėlapis ir automobilių stovėjimo vietos. Iš dalies atkuriant buvusį užstatymą Turgaus aikštėje suprojektuotas daugiafunkcis paviljonas, kuriame gali būti kavinė, ekspozicijų erdvė, parduotuvėlė ar kita komercinė, kultūrinė veikla. Tai būtų aktyvi vieta įvairiu metų laiku, nes nuo kritulių galima atsitverti stiklinėmis pertvaromis ir bet koku oru gerai praleisti laiką istorinėje aplinkoje.

Turgaus aikštėje suprojektuoti kultūros paveldo objektų ir statinių apžvalgos bei susipažinimo taškai (48 paveikslas). Jų tikslas yra atkreipti miestiečių ir turistų dėmesį į vertingus pastatus valstybės saugomame Telšių senamiestyje.

EKSPLIKACIJA

1. Miesto laikrodis
2. Dengtas paviljonas
3. Spaudos kioskas
4. Autobusų stotelė
5. Dekoratyvinė skulptūra "Rotušės šulinys"
6. Telšių turizmo informacijos centras
7. Telšių išdinės pastatas (kodas 958)
8. Namai (kodas 4123)
9. Namai (kodas 4122)
10. Pastatas (kodas 26951)
11. Pastatas (kodas 3759)
12. Pastatas (kodas 4252)
13. Pastatas (kodas 3763)
14. Pastatas (kodas 3760)

EKSPLIKACIJA

- Planuojamos teritorijos riba
- Vertingųjų savybių neturintys objektai
- Nekilnojamojo kultūros paveldo objektai
- Vertingųjų savybių požymių turintys objektai
- Pilkos granito trinkelės
- Raudonos granito trinkelės
- Fontanas
- Suoliukas
- Želdiniai
- Kertami želdiniai
- Stendai su informacija apie vertingąsias savybes

48 pav. Turgaus aikštės sutvarkymo planas (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Apžvalgos vietoje būtų įrengta nedidelė pakyla ir stendas apie kultūros paveldo objektą bei jo vertingąsias savybes. Šie objektai turėtų būti tvarkomi taip, kad išsaugotų kuo daugiau autentiškų savybių, o statomi nauji ar remontuojami esami pastatai turėtų derėti su juos supančiais saugomais pastatais. Grindinyje iš raudonų granito trinkelio dangos parodoma žiūrėjimo kryptis į objektą. Tokie susipažinimo taškai galėtų būti įrengti ir prie kitų kultūros paveldo objektų ir statinių visame senamiestyje. Nauji želdiniai nenumatomi, tik puoselėjami jau esami, išplečiamas poilsio salelių tinklas. Turgaus aikštės grindinyje pabrėžiamas žemaičių kalbos išskirtinumas, užrašant objektų pavadinimus, reikšmingus žodžius ir frazes žemaitiškai. Tai yra Žemaitijos ir Telšių kaip Žemaitijos sostinės išskirtinumas, pabrėžiantis vietos identitetą.

Turgaus aikštę supančiuose kvartaluose yra įsikūrusios prekybos ir paslaugų įmonės. Jos ir toliau turėtų būti koncentruojamos senamiesčio dalyje, aplink pagrindinę miesto aikštę. Joje taip pat galima plėsti maitinimo įstaigų tinklą (šiuo metu yra tik dvi) ir šiltuoju metų sezonu staliukus išdėstyti aikštės erdvėje.

Turgaus aikštėje mažai funkcionalūs praėjimai tarp pastatų, pažymėtų numeriais 15A, 17, 17A, 19 ir 19A. Šiuo metu labiau siekama juos užverti, kad nesimatytų už jų esantis sovietinės architektūros statinys adresu Iždinės g. 2 (49 paveikslas). Tarp pastatų Turgaus a. 17 ir 17A yra pastatyta dekoratyvinė skulptūra „Žemaitijos gaublys“, o už jos sumūryta siena kaip fonas. Šios jungiančios erdvės turėtų būti panaudotos kaip kamerinės, jaukios vietos poilsiui ir žaidimams. Vienoje iš erdvių siūloma įrengti lauko muzikos instrumentų komplektą, kuris tinka ir pradedantiesiems, ir įgudusiems muzikantams. Lauko muzikos instrumentai yra pagaminti iš atsparių įvairioms oro sąlygoms medžiagų ir yra antivandaliniai, nes įvairios detalės yra pritvirtintos nerūdijančio plieno lynu.

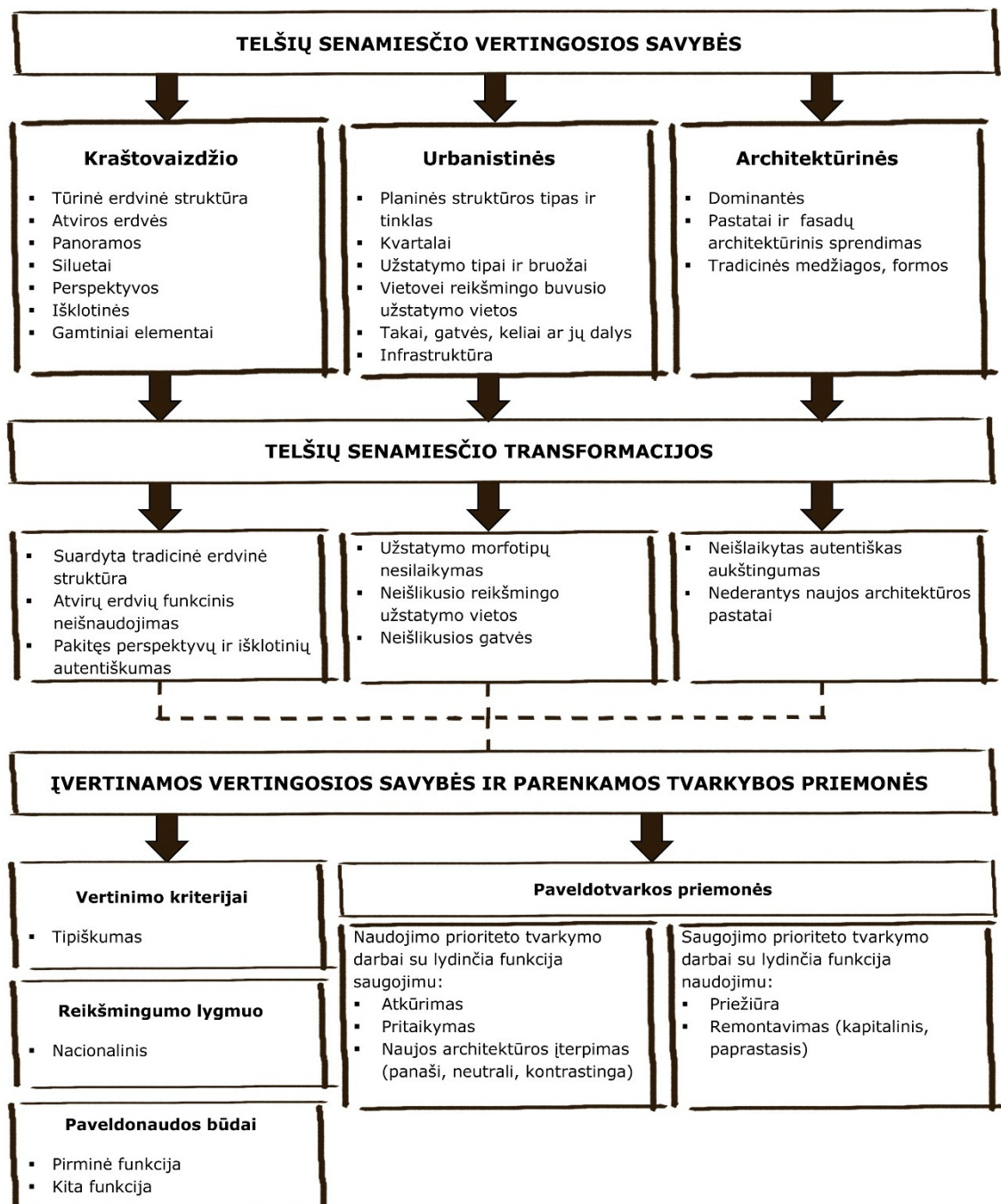
49 pav. Turgaus a. 15A, 17, 17A ir 19 užstatymas (žiūrint iš kairės į dešinę) (fotofiksaciją atliko R. Garbaliuskaitė, 2017-04-02).

Apibendrinant Telšių senamiesčio transformacijas ir pateiktus eksperimentinio projekto sprendinius, pagrindinės miesto erdvės kaita vykta teigiama linkme – iš automobilių statymo vietos į socialiai aktyvią, patrauklią ir daugiafunkcę aikštę. Tai paskatintų verslą kurtis ir plėstis šioje vietoje, o ne išsikelti į prekybos centrus. Telšių senamiestis yra saugomas urbanistinis kraštovaizdis ir pateikti sprendiniai užtikrintų tūrinės erdvinės struktūros, perspektyvų ir gatvių išklotinių vientisumą (kraštovaizdžio vertingosios savybės), išsaugotų planinės struktūros tipą ir tinklą, užstatymo morfotipus ir kvartalų ribas (urbanistinės vertingosios savybės), pasiektų naujų pastatų derinimą su KVR saugomais objektais ir išlaikytų aukštingumą (architektūrinės vertingosios savybės).

3.4. Eksperimentinio projekto rezultatų įvertinimas

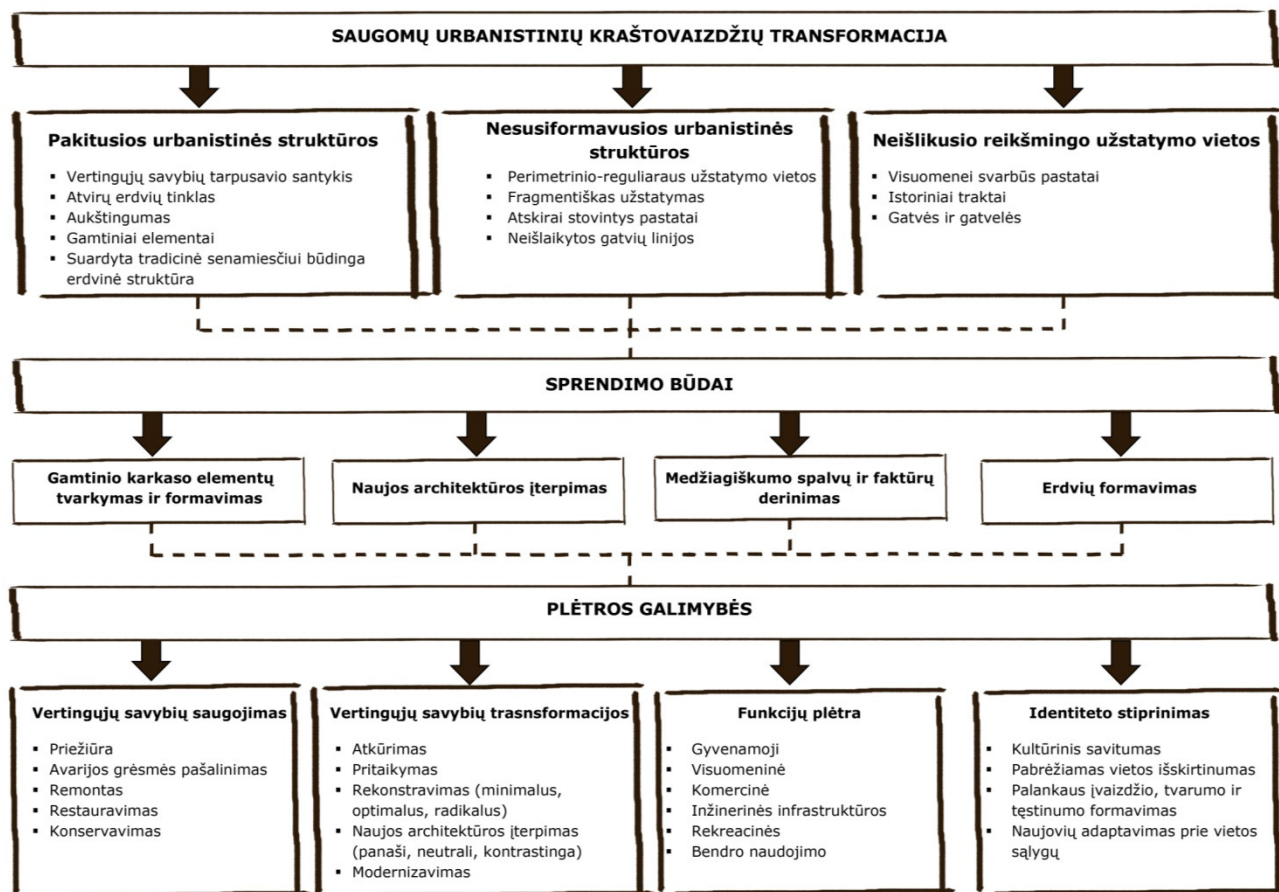
Eksperimentinis projektas remiasi koncepciniame modelyje suformuotais teiginiais. Eksperimentiniame projekte stengtasi pritaikyti visus koncepciniame modelyje suformuotus punktus Telšių senamiesčio transformacijos analizei ir plėtros galimybėms nustatyti.

Pateiktoje eksperimentinio projekto rezultatų įvertinimo schemoje (50 paveikslas) matoma, kad, įvertinus senamiesčio vertingąsias savybes, jų transformacijas, vertinimo kriterijus ir reikšmingumo lygmenį, galima parinkti paveldotvarkos darbus ir sėkmingai rengti plėtros projektus senamiesčių teritorijose.

50 pav. Eksperimentinio projekto rezultatų įvertinimas (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Apibendrinant saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijas išskirtos trys jų grupės (51 paveikslas): pakitusios urbanistinės struktūros, nesusiformavusios urbanistinės struktūros ir neišlikusio reikšmingo užstatymo vietos. Transformacijos reiškiasi visose vertingųjų savybių grupėse: kraštovaizdžio, urbanistinių ir architektūrinių.

51 pav. Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijos įvertinimas ir sprendimo būdai (sudarė R. Garbaliuskaitė).

Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių naudojimą ir plėrą galima užtikrinti tvarkant visas vertingųjų savybių grupes. Išskiriami tvarkymo sprendimo būdai: erdvių formavimas, naujos architektūros įterpimas, medžiagiškumo, spalvų ir faktūrų derinimas bei gamtinio karkaso elementų tvarkymas ir formavimas. Plėtros galimybes galima suskirstyti į keturias grupes: vertingųjų savybių saugojimo, vertingųjų savybių transformacijų, funkcijų plėtros ir identiteto stiprinimo. Tikslas yra išsaugoti autentiškumą, nedarant didelių intervencijų; vystyti plėtrą pakitusiose ir nesusiformavusiose teritorijose; užtikrinti funkcijų įvairovę, kad senosios miesto dalys funkcionuotų įvairiu paros metu; išlaikyti ir sustiprinti savitą saugomų urbanistinių kraštovaizdžių identitetą.

IŠVADOS

1. Atlikus šaltinių analizę, nustatyta, kad saugomo urbanistinio kraštovaizdžio apibrėžtis retai aptinkama. Išanalizavus mokslinės literatūros ir teisinių dokumentų sąvokas, pateikta tokia saugomo urbanistinio kraštovaizdžio samprata: saugoma kultūros paveldo vietovė, kuriai taikomi paveldosaugos reikalavimai, kurioje yra pastatų, statinių ir atvirų erdvių ansambliai jų gamtinėje aplinkoje, turintys archeologiniu, architektūriniu, priešistoriniu, istoriniu, moksliniu, estetiniu, socialiniu, kultūriniu ar ekologiniu požiūriu pripažintą vientisumą ir vertę.
2. Išanalizavus atliktą specialistų sociologinę apklausą, nustatyta, kad jie pirmenybę teikia naudojimo prioriteto paveldotvarkos darbams. Specialistai pritaria senamiesčių tolesnei plėtrai, jų nuomone, nauja architektūra senamiestyje turėtų būti paremta kontrasto principu. Išanalizavus visuomenės sociologinę apklausą, nustatyta, kad nauja architektūra senamiestyje turėtų panaši į senųjų pastatų architektūrą ir kad nepritariama senamiesčių tolesnei plėtrai.
3. Atlikus empirinius tyrimus paaiškėjo, kad vertingųjų savybių kaita priklauso nuo jų tarpusavio ryšio, kuris gali būti reikšmingas arba nepakankamai reikšmingas, kad lemtų transformaciją. Senamiesčio vertingosios savybės, kurios turi vidutinių ir silpnų koreliacinių ryšių, yra kompleksinės, nes jos turi daugiau ar mažiau reikšmingų ryšių su kitomis vertingosiomis savybėmis.
4. Išanalizavus gautus sociologinių apklausų ir koreliacinės analizės duomenis, išskirtos svarbiausios senamiesčių vertingosios savybės: atviros erdvės; planinės struktūros tipas ir tinklas; kvartalai, posesijos; architektūrinė raiška, stiliai, dermės būdai; mažoji architektūra. Senamiesčio vertės pagrindą sudaro visų trijų (kraštovaizdžio, urbanistinių ir architektūrinių) vertingųjų savybių grupių sąveika ir tinkamai atliekant tvarkybos darbus užtikrinamas senamiesčio kaip saugomo urbanistinio kraštovaizdžio išsaugojimas, naudojimas ir plėtros galimybės.
5. Apibendrinus empirinių tyrimų metu gautus rezultatus, taip pat atlikus alternatyvių senamiesčių tyrimo analizę pagal artumo idealiam taškui metodą, nustatyta, kad tinkamiausia vieta transformacijų analizės ir plėtros galimybių eksperimentiniam projektui yra Telšių senamiestis.
6. Telšių senamiesčio pakitusios struktūros ir neišlikusio užstatymo teritorijose numatytos gyvenamosios, visuomeninės, komercinės, inžinerinės infrastruktūros, rekreacinio ir bendro

naudojimo teritorijų funkcijos, kurios kaip pagrindinio naudojimo funkcijos galėtų būti kombinuojamos ir su kitomis, papildančiomis funkcijomis.

7. Numatytas viešųjų erdvių naudojimas įrengiant kultūros paveldo objektų apžvalgos taškus, padidinant lankymą ir supažindinant visuomenę su kultūros paveldo objektais ir jų vertingosiomis savybėmis. Pažymint buvusio užstatymo ribas, Turgaus aikštėje šalia miesto laikrodžio suprojektuotas daugiafunkcis paviljonas. Aplink Turgaus aikštę esantys kultūros paveldo objektai turėtų būti tvarkomi saugojimo prioriteto tvarkybos darbais, parodant ir viešai eksponuojant jų vertingąsias savybes ir supažindinant visuomenę su jomis.
8. Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių transformacijos suskirstytos į pakitusios urbanistinės struktūros, nesusiformavusios urbanistinės struktūros ir neišlikusio reikšmingo užstatymo vietos grupes, pasireiškiančias visose vertingųjų savybių grupėse: kraštovaizdžio, urbanistinių ir architektūrinių. Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių vertingųjų savybių naudojimą ir plėtrą galima užtikrinti šiais sprendimo būdais: erdvių formavimas, naujos architektūros įterpimas, medžiagiškumo, spalvų ir faktūrų derinimas bei gamtinio karkaso elementų tvarkymas ir formavimas. Plėtros galimybių grupės: vertingųjų savybių saugojimo, vertingųjų savybių transformacijų, funkcijų plėtros ir identiteto stiprinimo. Transformacijų analizės ir plėtros tikslas yra išsaugoti autentiškumą, vystyti plėtrą pakitusiose ir nesusiformavusiose teritorijose, užtikrinti funkcijų įvairovę, išlaikyti ir sustiprinti savitą identitetą.

LITERATŪRA

- ALEXANDER, Christopher, 1977. *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction* [interaktyvus]. New York: Oxford University Press [žiūrėta 2017-04-21]. 1218 p. ISBN-13 978-0-19-501919-3. Prieiga per:
http://library.uniteddiversity.coop/Ecological_Building/A_Pattern_Language.pdf
- BUČAS, Jurgis, 2001. *Kraštovarkos pagrindai: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Kaunas: Technologija. 282 p. ISBN 9955-09-109-6.
- BUTKEVIČIENĖ, Eglė, Aida VAICEKAUSKAITĖ. *Antrinė kiekybinių duomenų analizė: mokymo kurso medžiaga* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per:
http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/kiek2/kiek2.html&course_file=kiek2_3_5.html
- DAUNORA, Zigmantas Jonas, Salvėja KIRVAITIENĖ, Algis VYŠNIŪNAS, 2004. *Vilniaus miesto vizualinio identiteto apsauga ir plėtros principai*. Vilnius: Technika. 152 p. ISBN 9986-05-802-3.
- DIJOKIENĖ, Dalia, 2006. Vilniaus istorinių priemiesčių genezės, raidos ir vertybių ypatumai. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 30(2). 78 – 86 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.1080/13921630.2006.10697068>.
- DIJOKIENĖ, Dalia, 2009. Istoriniai priemiesčiai senamiesčių struktūroje. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 33(2). 92 – 99 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/13921630.2009.33.92-99>.
- DIJOKIENĖ, Dalia, 2011. Urbanistikos paveldo tvarkybos ištakos ir šiandieninė situacija Lietuvoje. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 35(4). 238 – 248 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/tpa.2011.25>.
- GLEMŽA, Jonas Rimantas, 2002. *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas: paveldosaugos ir paveldotvarkos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 251 p. ISBN 9986-571-84-7.
- GLEMŽA, Jonas Rimantas, Jūratė JUREVIČIENĖ, Algimantas GRAŽULIS. *Lietuvos urbanistikos paveldas: apskaita, planavimas, paveldosauginių reikalavimų taikymas, tvarkybos skatinimas ir ankstesnių komisijos sprendimų įgyvendinimas: pažyma* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per:
https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewjYp6PxvK7JAhUjgXIKHYJ0CeIQFggjMAE&url=http%3A%2F%2Fwww2.lrs.lt%2Fkt_ins%2Fpamink%2Fdokumentai%2F2010_10_29%2FurbanistinisPaveldas.doc&usg=AFQjCNGpwRl

[FERFALkrdHTuq-](#)

[m7pwcrSww&sig2=Na1MW3Qz9jHFSTKQ4QRFSg&bvm=bv.108194040.d.bGQ](#)

GURSKIENĖ, Virginija, Giedrė IVAVIČIŪTĖ, 2012. *Kraštovaizdžio planavimas: mokomoji knyga* [interaktyvus]. Kauno r.: Akademija [žiūrėta 2017-04-21]. 169 p. ISBN 978-609-449-031-6. Prieiga per: http://dspace.lzuu.lt/bitstream/1/1985/1/Krastovaizdzio_planavimas.pdf

JANILIONIS, Vytautas. *Koreliacinės ir regresinės analizės pagrindai: mokymo kurso medžiaga* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per:

http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/Janilionis_III/jan_III.html&course_file=jan_III_1.html

JANUŠAUSKAITĖ, Viltė. *Vilniaus senamiesčio apsaugos planai XX a. 6-9 deš.*

[interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <http://www.archfondas.lt/leidiniu/alf-05/vilte-janusauskaite-vilniaus-senamiescio-apsaugos-planai-xx-6-9-des>

JURKŠTAS, Vytautas, 1994. *Senamiesčių regeneracija: architektūros harmonizavimo problema*. Vilnius: Technika. 138 p. ISBN 9986-05-139-8.

KAVALIAUSKAS, Paulius, 2011. *Kraštovaizdžio samprata ir planavimas: mokomoji knyga* [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2017-04-21]. ISBN 978-609-459-004-7. Prieiga per:

http://www.gkk.gf.vu.lt/old/Data/Methodines%20priemones/Krast_SMPR_PLNV.pdf

Koreliacija SPSS [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per:

<http://spsspagalba.lt/uncategorized/koreliacija-spss>

LAMAUSKAS, Albertas, Jurgis BUČAS, Liucijus DRINGELIS, 2003. *Kultūrologiniai kraštovaizdžio ir architektūros paveldo tyrimai: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija. 130 p. ISBN 9955-09-469-9.

LAUKAITYTĖ-MALŽINSKIENĖ, Giedrė I., 2008. Kraštovaizdžio vizualinės raiškos savitumo apsauga didmiesčio priemiestinėse teritorijose. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus].

32(2). 103 – 112 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www.tandfonline.com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/13921630.2008.32.103-112>.

LIETUVOS RESPUBLIKOS APLINKOS MINISTERIJA. *Europos kraštovaizdžio konvencija*

[interaktyvus]. Kaunas: Spindulys, 2000 [žiūrėta 2017-04-21]. ISBN 9955-499-01-x. Prieiga per:

<http://www.am.lt/LSP/files/krast-konv.pdf>.

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS. *Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos įstatymas, 1995 m. sausio 17 d. Nr. I-761* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.B89A2566EFC9/wdcFcKaKmn>.

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS. *Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas: 1993 m. lapkričio 9 d. Nr. I-301* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FF1083B528B7/HzyPCrDjMZ>.

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS. *Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas, 1995 m. gruodžio 12 d. Nr. I-1120* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.26B563184529/YrZUREvPdD>.

NAVICKIENĖ, Eglė, 2006. *Nauja architektūra istorinėje aplinkoje: kūrimo patirtis*. Vilnius: Technika. 180 p. ISBN 995-28-060-3.

PAKALNIS, Mindaugas, 2000. Miestų užstatymo tankinimo metodikos pasirinkimas ir Vilniaus Naujamiesčio tankinimo programa. *Urbanistika ir architektūra* [interaktyvus]. 24(4). 149 – 162 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: http://elibrary.lt/resursai/Mokslai/VGTU/URBANISTIKA_IR_ARCHITEKTURA/2000/nr4/urban4_2000.pdf

Pasaulio kultūros paveldo Damasko atrankos kriterijai [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <http://whc.unesco.org/en/list/20>

Pasaulio kultūros paveldo Liubeko atrankos kriterijai [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <http://whc.unesco.org/en/list/272>

Pasaulio kultūros paveldo Venecijos atrankos kriterijai [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <http://whc.unesco.org/en/list/394/>

Pasaulio kultūros paveldo vietovių atrankos kriterijai [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <http://www.unesco.lt/kultura/pasaulio-paveldas/pasaulio-paveldo-sarasas>

RUBAVIČIUS, Vytautas, 2011. Vilniaus senamiestis – gyvosios kultūrinės atminties šerdis. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 35(4). 231 – 237 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/tpa.2011.24>.

Telšių senamiestis (17113) [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <http://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/F0422A43-990F-4640-A8A8-981D22560786/true.4.4>

UNESCO DOKUMENTAS. Istorinių zonų (vietovių ir ansamblių) apsaugos ir šiuolaikinio jo vaidmens rekomendacijos (1976 m., Nairobis). Iš: KULTŪROS PAVELDO CENTRAS, Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras (sudarė: Juozas BARDAUSKAS, Vitas KARČIAUSKAS). *Kultūros paveldo apsauga. Reglamentuojančių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Savastis, 1997. 163 – 176 p. ISBN 9986-420-14-8.

UNESCO DOKUMENTAS. Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija (1972 m., Paryžius). Iš: KULTŪROS PAVELDO CENTRAS, Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras (sudarė: Juozas BARDAUSKAS, Vitas KARČIAUSKAS). *Kultūros paveldo apsauga. Reglamentuojančių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Savastis, 1997. 163 – 176 p. ISBN 9986-420-14-8.

VANAGAS, Jurgis, 2003. *Miesto teorija: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 246 p. ISBN 9986-571-85-5.

VILNIAUS MIESTO SAVIVALDYBĖS TARYBA. *Vilniaus senamiesčio detaliojo plano raidos programos papildymas (detaliojo planavimo koncepcijos stadija: nustatomi teritorijos naudojimo ir apsaugos svarbiausios kryptys ir tvarkymo prioritetai) 2005 m. lapkričio 23 d. sprendimu Nr.1-953* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per:

<http://www.vilnius.lt/vaktai/Default.aspx?Id=3&DocId=30112329>

VYŠNIŪNAS, Algis, 2010. Šiaulių miesto centrinė dalis ar urbanistikos paveldo saugotinos teritorijos? *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 34(4), 181 – 194 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www.tandfonline.com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/tpa.2010.18>.

PERŽIŪRĖTA LITERATŪRA

- ASHWORTH, Gregory, Peter HOWARD, 2008. *Europos paveldas. Planavimas ir valdymas*. Vilnius: Versus aureus. 200 p. ISBN 978-9955-34-108-6.
- BUČAS, Jurgis, 1993. *Lietuvos kraštovaizdžio saugotinių kultūros vertybių sistemos formavimo ir apsaugos metodologiniai pagrindai: habilitacinis mokslo darbas*. Kaunas: Architektūros ir statybos institutas. 209 p.
- ČEPAITIENĖ, Rasa, 2004. *Istoriniai miestai paveldosaugos akiratyje. Miestų praeitis, 1*. Vilnius: UAB Adomo Jakšto spaustuvė. 42 – 79 p. ISSN 1822-124b.
- ČEPAITIENĖ, Rasa, 2005. *Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos modernioje Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla. 468 p. ISBN 9986-780-76-4.
- ČEPAITIENĖ, Rasa, 2010. *Paveldosauga globaliame pasaulyje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla. 376 p. ISBN 978-9955-847-35-9.
- ČIURLIONIENĖ, Indrė, 2009. Vilniaus miesto plano transformacijos XVII a. pab. – XIX a. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 33(1). 11 – 19 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/13921630.2009.33.11-19>.
- DEVINDUONIS, Romas, 2002. Urbanistinio kraštovaizdžio estetikos problemos. Iš: *Kraštovaizdžio vizualinė kokybė: konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas: Technologija. 24 – 30 p.
- DIJOKIENĖ, Dalia, 2006. Lietuvos miestų istorinių priemiesčių genezės, raidos ir vertybių ypatumai (Kaunas, Klaipėda, Kėdainiai). *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 30(4). 193 – 203 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.1080/13921630.2006.10697080>.
- FILIPAVIČIENĖ, Giedrė, Irena KLIOLAVIČIŪTĖ. *Vilniaus senamiesčio apsauga 1992–2014 m.* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <http://www.archfondas.lt/leidiniu/alf-05/giedre-filipaviciene-irena-kliobaviciute-vilniaus-senamiescio-apsauga-1992-2014-m>
- GAUDEŠIUS, Rimvydas, 2015. Old Town's Urban Transformation and Immovable Cultural Heritage in Cityscape. *Journal of Sustainable Architecture and Civil Engineering* [interaktyvus]. 10(1). 26 – 39 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN 2029-9990. Prieiga per: <http://www.sace.ktu.lt/index.php/DAS/article/view/9175/5717>.
- GLEMŽA, Jonas Rimantas, 2011. Vilniaus miesto centro urbanistinės-architektūrinės ir paveldosaugos problemos. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 35(4). 295 – 300 p.

[žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/tpa.2011.31>.

ICOMOS DOKUMENTAS. Istorinių miestų apsaugos chartija (1987 m., Vašingtonas). Iš: KULTŪROS PAVELDO CENTRAS, Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras (sudarė: Juozas BARDAUSKAS, Vitas KARČIAUSKAS). *Kultūros paveldo apsauga. Reglamentuojančių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Savastis 1997. 163 – 176 p. ISBN 9986-420-14-8.

ICOMOS DOKUMENTAS. *Istorinių miestų vystymo ir vientisumo Nara seminaras (1994 m. Nara)* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>.

JAKOVLEVAS-MATECKIS, Konstantinas, 2008. *Miesto kraštovaizdžio architektūra. T. 1. Miesto kraštovaizdžio architektūros raida ir teorijos pagrindai*. Vilnius: Technika. 412 p. ISBN 978-99755-28-369-0.

JUREVIČIENĖ, Jūratė, 2005. *Vilniaus istoriniai priemiesčiai: autentiškumo aspektas: daktaro disertacija* [interaktyvus]. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas. 115 p. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20060209_171545-12385/DS.005.0.01.ETD.

JUREVIČIENĖ, Jūratė, 2009. Urbanistikos paveldo išsaugojimo teisinės prielaidos Lietuvoje. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 33(1). 5 – 10 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/13921630.2009.33.5-10>.

JUŠKEVIČIUS, Pranciškus, Kristina GAUČĖ, Arvydas DŽIUGAS, 2010. Ukmergė: miesto struktūra ir urbanistiniai procesai. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 34(2). 73 – 89 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/tpa.2010.07>.

KAVALIAUSKAS, Paulius, 1992. *Metodologiniai kraštovarkos pagrindai: habilitacinis geografinis mokslų darbas*. Vilnius: Academia. 147 p.

KAVALIAUSKAS, Paulius, 2013. Kultūrinio kraštovaizdžio formavimo paradigmos prielaidos ir raiška. *Journal of Architecture and Urbanism* [interaktyvus]. 37(1). 10 – 20 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 2029-7955. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/20297955.2013.777553>.

LIETUVOS RESPUBLIKOS APLINKOS MINISTRAS. *Kompleksinio teritorijų planavimo dokumentų rengimo taisyklės* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per:

<http://www.am.lt/VI/files/File/TPUAD/TP%20nauji/Taisytos%20-%20Kompleksinio%20teritoriju%20planavimo%20dokumentu%20rengimo%20taisykles.pdf>.

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOJI TARYBA-ATKURIAMASIS SEIMAS. *Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas, 1992 m. sausio 21 d. Nr. 5-75* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E2780B68DE62/nDNcZhLHJQ>.

Lietuvos Respublikos kultūros paminklo UIP Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamentas 2003 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: http://www.heritage.lt/vln_regl/index.htm.

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS. *Lietuvos Respublikos želdynų įstatymas, 2007 m. birželio 28 d. Nr. X-1241* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BA283DF0FB41/TAIS_453943.

MAČIULIS, Algimantas, 2009. Druskininkų miesto planinės kompozicijos ypatumai. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 33(1). 20 – 27 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/13921630.2009.33.20-27>.

MLINKAUSKIENĖ, Aušra, Laura JANKAUSKAITĖ-JUREVIČIENĖ, Salome KATAMADZE, Anna KINTSURASHVILI, Kazeem ADAYJEMI AJAYI, Mesut TOPCU, 2015. Transformations of Cultural Heritage Objekts in Protected Territories. *Journal of Sustainable Architecture and Civil Engineering*[interaktyvus]. 11(2). 5 – 12 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN 2029-9990. Prieiga per: <http://www.sace.ktu.lt/index.php/DAS/article/view/12521/6942>.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTRAS. *Paveldo tvarkybos reglamentas PTR 2.12.01:2006 „Urbanistinės struktūros. Bendrieji reikalavimai“*. 2006 m. gegužės 4 d. įsakymu Nr. IV-183 [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: http://www.heritage.lt/t_aktai/km/06_183.htm.

RIAUBIENĖ, Edita, 2010. Vilniaus senamiesčio fasadų kompozicinis savitumas ir kaita. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 34(1). 29 – 39 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/tpa.2010.03>.

Rygos chartija. Dėl autentiškumo ir istorinės rekonstrukcijos kultūros paveldo atžvilgiu (2000 m., Ryga) [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: http://www.vsaa.lt/rygos_chart.htm.

SAMALAVIČIUS, Almantas, 2008. Urbanistinė ir racionalumo retorika: C. A. Doxiadis'o koncepcijų likimas. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 32(1). 28 – 33 p. [žiūrėta 2017-

04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.3846/13921630.2008.32.28-33>.

LIETUVOS RESPUBLIKOS APLINKOS MINISTRAS. *Teritorijų planavimo normos, patvirtinta Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2014 m. sausio 2d. įsakymu Nr. D1-7* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: <http://www.am.lt/VI/files/File/TPUAD/TP%20nauji/2013-12-31%20Teritoriju%20planavimo%20normos.pdf>.

TIŠKUS, Gintautas, 2007. Urbanistinės plėtros valstybinio valdymo problemos. *Town Planning and Architecture* [interaktyvus]. 31(4). 229 – 231 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.1080/13921630.2007.10697110>.

TUNG, Anthony M., 2001. *Didžiųjų pasaulio miestų apsauga. Istorinių didmiesčių sunaikinimas ir atkūrimas*. New York: Three rivers press. 469 p.

Vienos memorandumas. Pasaulio paveldas ir šiuolaikinė architektūra – istorinio urbanistinio kraštovaizdžio valdymas (2005 m., Durbanas) [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-21]. Prieiga per: http://www.heritage.lt/t_aktai/konvencijos/vienos_memorandumas.htm.

VILNIAUS DAILIŲJŲ AMATŲ ASOCIACIJA, VĮ „Kultūros paveldo akademija“, 2011. *Integruota architektūros paveldo apsauga: teisinis reglamentavimas, kompetencijos ir sprendiniai*. Vilnius: S. Jokužio leidykla-spaustuvė. 64 p. ISBN 978-9986-31-308-3.

VYŠNIŪNAS, Algis, 2006. Vilniaus miestas – tarp metaforos ir pragmatikos. *Town Planning and Architecture*[interaktyvus]. 30(4). 159 – 176 p. [žiūrėta 2017-04-21]. ISSN: 1392-1630. Prieiga per: <http://www-tandfonline-com.ezproxy.ktu.edu/doi/pdf/10.1080/13921630.2006.10697077>.

GRAFINĒS DALIES KOPIJOS

PRIEDAI

- 1 PRIEDAS.** Kultūros vertybių registre įrašytų saugomų urbanistinių kraštovaizdžių sąrašas.
- 2 PRIEDAS.** Saugomų urbanistinių kraštovaizdžių vertingųjų savybių palyginimas.
- 3 PRIEDAS.** Apsaugą reglamentuojančių teisės aktų ištraukos, susijusios su saugomais urbanistiniais kraštovaizdžiais.
- 4 PRIEDAS.** Urbanistinių / architektūrinių draustinių saugomų teritorijų lentelė. Prieiga per internetą (žiūrėta 2015-10-14):
<http://stk.vstt.lt/stk/ataskaitos.jsp?jsessionid=C80C8107A64EAA4065EB0317492E1211&lang=lt>.
- 5 PRIEDAS.** UNESCO saugomų senamiesčių ir istorinių centrų ir jų kriterijų atitikimo lentelė.
- 6 PRIEDAS.** 1 lentelė. Lietuvos senamiesčių, įtrauktų į Kultūros vertybių registrą, vertingųjų savybių pobūdis. 2 lentelė. Lietuvos senamiesčių, įtrauktų į Kultūros vertybių registrą, saugomos vertingosios savybės.
- 7 PRIEDAS.** Kraštovaizdžio, urbanistinių ir architektūrinių vertės savybių tarpusavio priklausomybė.
- 8 PRIEDAS.** Sociologinės apklausos „Visuomenės požiūris į senamiesčių vertingąsias savybes ir plėtrą“ rezultatai.
- 9 PRIEDAS.** Sociologinės apklausos „Specialistų požiūris į senamiesčių vertingąsias savybes ir plėtrą“ rezultatai.
- 10 PRIEDAS.** Daugiakriteris vertinimas, taikant artumo idealiam taškui metodą.
- 11 PRIEDAS.** Kultūros paveldo objektai.
- 12 PRIEDAS.** Pagrindinių viešųjų erdvių renginiai pagal metų laikus.